

Astrid Saava

KESKKONNATERVISHOIU
EESTI-INGLISE
SELETUSSÕNARAAMAT

Astrid Saava

**KESKKONNATERVISHOIU
EESTI-INGLISE
SELETUSSÕNARAAMAT**

**TARTU ÜLIKOOL
KIRJASTUS**

Toimetaja: Ene Indermitte
Keeletoimetaja: Mari Mets
Küljendus: Aive Maasalu
Kaanekujundus: Kalle Paalits

TERVISEAMET

TerVE

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti tuleviku heaks

ISBN 978-9949-32-847-5 (trükis)
ISBN 978-9949-32-848-2 (pdf)

Autoriõigus: Astrid Saava, 2015

Tartu Ülikooli Kirjastus
www.tyk.ee

Sisukord

Eessõna	7
Saateks	9
Terminite alfabeetiline loend sünonüümide, ingliskeelsete vastete ja lühiseletustega	11
Terminite temaatiline jaotus	145
1. Keskkond ja inimene	145
2. Keskkond ja tervis	145
3. Füüsilised ohutegurid, nende tervise mõjud	146
4. Keemilised ohutegurid, nende tervise mõjud	147
5. Bioloogilised ohutegurid, nende tervise mõjud	148
6. Ekspositsioon keskkonna ohuteguritele	148
7. Ekspositsioonirajad (õhk, vesi, toit, pinnas, jäätmed), nende kontroll ja ohjamine	149
8. Keskkonna ohutegurite kahjulikud toimed organismis	150
9. Keskkonnatoksikoloogia	151
10. Nakkushaiguste epidemioloogia	152
11. Organismi vastupanu keskkonna ohutegurite kahjulikele mõjudele .	152
12. Riskianalüüs	153
Lühendite loend	154
Terminite inglise-eesti register	157
Olulisemad kasutatud allikad	182
Lisa 1. Keskkonnalähtese terviseriski hindamise skeem	183

Eessõna

Inimeste huvi ja teadlikkus elukeskkonna osast rahvastiku tervise ja heaolu kujunemises ning võimalikest terviseriskidest on viimastel aastakümnetel oluliselt kasvanud. Keskkonnatervishoiust on praeguseks kujunenud omaette teadus- ja tegevusvaldkond. Selle põhitõdesid peaksid teadma kõik, kes oma õpingutes, erialases või ühiskondlikus tegevuses puutuvad kokku keskkonna ja tervise probleemidega. Seepärast pidas Euroopa Ülikoolide Rektorate Kogu (CRE Copernicus) juba 1994. aastal vajalikuks õpetada keskkonnatervishoidu kõrgkoolide kõikide erialade üliõpilastele. Et õpetust lihtsustada ja ühtlustada, koostati Maailma Terviseorganisatsiooni (WHO) initsiatiivil ja toetusel kolm põhiõpikut [1–3] ülikoolidele.

Eestis õpetatakse keskkonnatervishoidu omaette õppeainena Tartu Ülikooli arstiteaduskonnas alates 1997. aastast. Mujal käsitletakse neid küsimusi teistes ainekursustes. Suureks raskuseks on olnud vastava eestikeelse terminoloogia puudumine – eestikeelseid õpikuid ega käsiraamatuid ei ole. Käesolev eesti-inglise seletussõnaraamat on esimene katse seda lünka täita. Sellest võiks saada oluline abimees keskkonnatervishoiust huvituvatele üli- ja kooliõpilastele, aga ka kõigile neile, kelle tegevus on seotud selle interdistsiplinaarse kiiresti areneva valdkonnaga ja kes kujundavad või mõjutavad kõigi meie elukeskkonda (nt arhitektid, projektööriid, ehitajad, töösturid, põllu- ja metsamehed, keskkonnamõjude hindajad jpt).

Sõnaraamatus on üle pooleteise tuhande keskkonnatervishoiu ja sellega seonduvate valdkondade termini koos sünonüümi(de), ingliskeelse vaste ja termini lühikese eestikeelse seletusega avamaks selle tähendust ja kasutamist keskkonnatervishoiu kontekstis. Siia on koondatud keskkonnatervishoiu peamiste alavaldkondade terminid: tervis ja elukeskkond; tervise füüsikalised, keemilised ja bioloogilised ohutegurid; keskkonnatoksikoloogia ja -epidemioloogia; inimeste eksponeeritus keskkonnateguritele, ohutegurite ekspositsioonirajad, nende kontroll ja ohjamine; organismi vastupanu elukeskkonna ohutegurite kahjulikele toimetele, võimalikud tervisemõjud (toimed); keskkonnalähtese terviseriski analüüs. Lisaks eeltoodule on veel esitatud ökoloogia ning rahvatervishoiu, samuti meditsiini teistegi valdkondade põhimõisteid. Terminite valiku aluseks olid kolme ülaltoodud WHO keskkonnatervishoiu põhiõpiku aineloendid, ingliskeelse rahvatervishoiu entsüklopeedia [4] terminid, Tartu Ülikooli arstiõppe ja rahvatervishoiu magistriõppe keskkonnatervishoiu ainekursuse materjalid jm. Sõnaraamatu lõpus on toodud terminite inglise-eesti register, mis võimaldab seda raamatut kasutada ka inglise-eesti sõnastikuna. Samuti on lisatud lühendite loend.

On iseenesest mõistetav, et tänapäeva muutuv maailmas täieneb ja teiseb keskkonnatervishoiualane terminoloogia kiiresti, mistõttu on vajalik seda pidevalt täiustada ja parendada. Siintoodu on esimene katse ja loodetavasti ka hea alus

edasiminekuks. Kõik ettepanekud ja asjalik kriitika on teretulnud autori aadressil (astrid.saava@ut.ee).

Sõnaraamatu koostamist on rahaliselt toetanud Tartu Ülikooli Sihtasutus eesti-keelse terminoloogia sihtstipendiumiga ja SA Eesti Teadusagentuuri tervishoiuteaduste võimekuse edendamise programm TerVE; selle väljaandmiseks on saadud TÜ kirjastamistoetus.

Täna kõiki, kes on abiks olnud ja seda tööd teha aidanud!

Tartu, september-oktoober 2015

Astrid Saava

Saateks

Käesolev keskkonnatervishoiu seletussõnaraamat on esimene katse esitada selle suhteliselt uue ja kiiresti areneva interdistsiplinaarse teadus- ja tegevusvaldkonna terminoloogiat eraldi väljaandena. Selle sihtrühm on eelkõige keskkonnatervishoidu õppivad üliõpilased, kuid ka kõigi nende erialade inimesed, kes oma õpingutes, töös ja tegevuses puutuvad kokku keskkonna ja/või tervise küsimustega. Sõnaraamat aitab mõista terminite tähendust ja neid kasutada keskkonnatervishoiu kontekstis; selgitused on lihtsasti arusaadavad ka tavakasutajale ning ei nõua mingeid erilisi erialateadmisi.

Terminivaliku põhiprintsiip oli termini kasutamine keskkonnatervishoius ja sellega seonduvates valdkondades. Valik tehti WHO soovitatud mainekate keskkonnatervishoiu ülikooliõpikute [1–3], ingliskeelse rahvatervishoiu entsüklopeedia [4] ja toksikoloogia sissejuhatus [5] aineloendite, aga ka Tartu Ülikooli arstiõppe ja stomatoloogia ning rahvatervishoiu magistriõppe keskkonnatervishoiu õppematerjalide alusel. Kuigi sõnaraamatus on püütud käsitleda eelkõige keskkonnatervishoiu termineid, sisaldab see suhteliselt rohkesti toksikoloogia ja mikrobioloogia, samuti nakkushaiguste epidemioloogia, aga ka ökoloogia ja keskkonnakaitse mõisteid.

Termini sisuseletuses ei taotletud ranget määratlemist (defineerimist), mõisteid püüti avada lühikese kirjeldava seletusena, kaasa aitavad kasutusnäited. Aluseks olid valdavalt ingliskeelsed õpikud, erialasõnastikud, teatmeteosed, teadusartiklid, samuti õigusaktid jm. Paljudele terminitele leidis mitu määratlust. Enamasti valiti neist üks, mis kõige paremini sobib keskkonnatervishoiu kontekstis kasutada. Kui head määratlust ei leitud, koostati see ise või muudeti olemasolevat. Üksteisega sarnanevaid mõisteid on selgitatud samamoodi.

Sõnaraamatus on esitatud üle pooleteise tuhande termini ehk oskussõna. Nende peamised koostisosad on märksõna koos sünonüümi(de) ja lühendiga (viimase olemasolul) eesti keeles, nende ingliskeelsed vasted, märksõna sisuseletus eesti keeles. Eelisterminiks on püütud valida eesti keele omasõnaline termin (nt „tegur” vs „faktor”, „virgestus” vs „rekreatsioon”, „üleilmastumine” vs „globaliseerumine”), võimalusel arvestades ka terminibaasi ESTERM [6] soovitusi. Alati ei peetud seda otstarbekaks (nt „aneemia” vs „kehvveresus”). Termineid „reostus/reostamine” ja „saastus/saastamine” peetakse sünonüümideks, kusjuures ESTERM soovitab eelisterminina „reostus/reostamine”. Õigusaktid ja teaduskirjandus, samuti tavaelu kõnekeel kasutab (eelistab) õhu ja toidu puhul terminit „saastus/saastamine”, vee ja pinnase puhul aga „reostus/reostamine”. Seda on järgitud ka käesolevas sõnaraamatus.

Märksõnad on järjestatud eesti keele tähestiku järgi. Sünonüümterminid (ilma seletuseta) on toodud oma tähestikujärgsetel kohtadel viitega eelisterminina

soovitavale mõistele. Eestikeelne märksõna on esimesel real poolpaksus kirjas, komaga eraldatult järgnevad sünonüüm(id) ja lühend (olemasolul) tavalises kirjas; seejärel on märksõna ingliskeelne/-keelsed vaste(d) ja lühend kaldkirjas; järgneval real on märksõna eestikeelne seletus tavalises kirjas. Nimisõnaterminid on üldiselt toodud ainsuse nimetavas. Mitmuses toodud termineid ei saa üldjuhul kasutada ainsuses (erandeid võib leiduda).

Märksõnade seletustes poolpaksus tavakirjas toodud sõna tähistab sõnaraamatus sisalduvat terminit, mis võib aidata seda märksõna paremini mõista. Mikroorganismide nimetusele on lisatud nende ladinakeelne vaste kaldkirjas. Keemiliste elementide nimetuste ja mõõtühikute seletusele võib lisanduda tähis. Semikoolon eraldab märksõna alltähendusi, samuti raskesti eristatavaid tähendusi; sidekriips asendab liitsõna mittekorratavat esiosa. Viide *vt* ('vaata') osutab teisele sarnase tähendusega märksõnale, viide *vrd* ('võrdle') aitab märksõna tähendust täpsustada, võrreldes seda teise lähedase märksõnaga.

Terminite alfabeetilisele loendile järgneb terminite temaatiline loend valdkondade järgi, et aidata sama valdkonna lähedasi termineid leida ja võrrelda. Lisatud on ka tekstis esinevate lühendite loend, milles ingliskeelne lühend ja selle seletus on toodud kaldkirjas, eestikeelne lühend ja seletus püstkirjas. Lühendites leiduvad niihästi suur- kui ka väiketähed, mõnikord esineb sama lühend nii suur- kui ka väiketähelisel kujul (nt Hgb = HGB = HB = hemoglobiin, UVI = UV-index = ultravioletindeks).

Sõnaraamatu lõpus on toodud terminite inglise-eesti register, mis lihtsustab ingliskeelsele terminile eestikeelse vaste leidmist.

Terminite alfabeetiline loend sünonüümide, ingliskeelsete vastete ja lühiseletustega

A

abiaine ■ *aid substance*

Teatud aine, mis tagab **põhiaine** või toote õige koostise, hea toime, säilivuse jms (nt vaktsiini v taimekaitsevahendi abiained).

vrđ põhiaine, toimeaine, toiduabiaine

abiootilised ohutegurid ■ *abiotic hazardous factors*

Ümbritsevast eluta loodusest pärinevad **füüsikalised** ja **keemilised ohutegurid**, mis võivad õhu, toidu, vee või pinnase kaudu inimeseni jõuda ning põhjustada tervisehäireid.

vrđ bioloogilised ohutegurid

absoluutne õhuniiskus ■ *absolute air humidity*

Ühes kuupmeetris õhus leiduva veeauru mass grammides.

vrđ suhteline õhuniiskus

absorbent, absorbeeriv aine, imav aine ■ *absorbent, absorber*

Ainet imav (absorbeeriv) materjal, nt käsñ, mis imab endasse vett.

vrđ adsorbent

absorptsioon, neeldumine, imendumine ■ *absorption*

Aine sisenemine organismi (verre) biomembraane läbides; ka gaasi või gaasisegu komponendi neeldumine vedelikus või tahkes aines (absorbendis).

vrđ adsorptsioon

absorptsioonitegur, neeldetegur, neeldumistegur ■ *absorption factor, absorption coefficient*

Suhtarv protsentides, mis näitab, missugune osa tegurist (ainest, kiirgusest) on absorbeerunud organismis või neeldunud **absorbendis**.

vrđ adsorptsioonitegur

absorptsioonitõke, absorptsioonibarjäär ■ *absorption barrier*

Füüsikalisele, keemilisele või bioloogilisele ohutegurile eksponeeritud pind (nt nahk, hingamisteede või soolte epiteel vms), mis võib ohuteguri absorptsiooni aeglustada.

adaptatsioon, adapteerumine ■ *adaptation, adaptation process*

Organismi ehituse või talitluse kujunemine selliseks, et see tagab isendi säilimise paremini. Adaptatsiooni tagajärjel suureneb organismi ja keskkonna kooskõla, tekib võimalus uute elupaikade, uut tüüpi toidu jms kasutuselevõtuks, suureneb organismi elutegevuse tõhusus. Adaptatsioon jaguneb **kohastumiseks** ja **kohanemiseks**.

vrđ aklimatisatsioon

adenoom ■ *adenoma*

Näärmeepiteelist lähtuv healoomuline kasvaja.

ADI vt vastuvõetav (lubatav) ööpäevane annus**aditiivne toime**, liidetav toime ■ *additive effect, additive action*

Kahe (või enama) teguri samasuunaline koostoime, mille suurus on võrdne üksikute tegurite toimete summaga ($1 + 1 = 2$).

vrđ sünergiline toime, antagonistlik toime

adsorbent, adsorbeeriv aine ■ *adsorbent, adsorber, adsorption agent*

Suure eripindalaga vees lahustumatu aine, mis koondab oma pinnale teist ainet; nt aktiivsüsi.

vrđ absorbent

adsorptsioon ■ *adsorption*

Gaasis või vedelikus lahustunud aineosakeste kinnitumine ja kontsentreerimine tahke aine pinnal.

vrđ adsorptsioon

adsorptsioonitegur ■ *adsorption factor, adsorption coefficient*

Suhtarv protsentes, mis näitab, milline osa vedelikus või gaasis lahustunud ainest on adsorbeerunud tahke aine (**adsorbendi**) pinnaühikule.

vrđ adsorptsioonitegur

aeroob, aeroobne organism (bakter) ■ *aerobe, aerobic organism (bacterium)*

Organism (mikroob), kes vajab eluks ja paljunemiseks lahustunud või gaasilist hapnikku; nt *Mycobacterium tuberculosis* elutseb organismis hästi aereeritud kudedes, nagu kopsud.

vrđ anaeroob, obligatoorne aeroob

aerosool ■ *aerosol*

Gaasi (õhu) ja selles olevate **osakeste** või vedelikutilgakeste dispersne segu (nt **udu**, **sudu**, **somp**, **suits**, **toss**, **tolm**). Aerosoolide mõju inimese tervisele on mitmesugune; nt peened aerosoolid võivad põhjustada südame- ja kopsuhaigusi, astmahooge, aga ka mitmeid teisi tervishäireid.

vrđ tahm, nõgi, tuhk ja lendtuhk

aerotank, õhustuskamber ■ *aeration tank, aeration basin*

Reoveepuhasti (mahuti), milles segatakse ja õhustatakse **reovee** ja **aktiivmuda** segu, et luua soodsamad elutingimused orgaanilist ainet lagundavatele mikroorganismidele.

aflatoksiinid ■ *aflatoxins*

Mükotoksiinid, mis on vähkitekivad ühendid, mida toodavad hallitusseene *Aspergillus*'e liigid, eeskätt *Aspergillus flavus* ja *A. parasiticus*. Aflatoksiine leitakse nt pähklistest, kuivatatud puuviljadest, vürtsidest, viigimarjadest; Eestis jaheda kliima tõttu harva esinevad.

aheraine ■ *wallrock*

Kaevandatava maavara hulgas esinevad mineraalid või kivimid, mida tavalistes oludes ei kasutata.

aherainepuistang, terrikoonik ■ *spoil heap, refuse heap, spoil dump*

Kaevanduste ja maavarade rikastamise jääkidest kuhjatud kogum.

AIDS, omandatud immuunpuudulikkuse sündroom ■ *AIDS, acquired immunodeficiency syndrome*

Inimese raske immuunpuudulikkuse sündroom; põhjuseks immuunsüsteemi T_H-rakkude hävitamine inimese immuunpuudulikkuse viiruse (**HIV**) poolt.

aineringe ■ *cycling of substance, substance turnover*

Ainete pidevalt korduv ringlemine Maa pinnal või ühest Maa sfäärist teise; ainete ringkäik looduses.

ainevahetus, metabolism ■ *metabolism*

Elu aluseks olevate organismile omaste biokeemiliste protsesside kogum, mis hõlmab ainete omastamist väliskeskkonnast ja sinna jääkproduktide väljutamist, aga ka otsest energia (soojus- või valgusenergia) ülekannet. Ainevahetuses eristatakse **assimilatsiooni** ja **dissimilatsiooni**.

ainuraksed vt algloomad

ajavahestress ■ *jet lag*

Kiirest ajavööndite ületamisest põhjustatud une-ärkveloleku režiimi häirumine; esineb eriti lendamisel läänest itta, aga ka idast läände.

akaritsiid ■ *acaricide*

Tõrjevahend lestade ja **puukide** tõrjeks.

aklimatisatsioon, aklimatsioon ■ *acclimatisation*

Organismi kohanemine (harjumine) uute keskkonnatingimustega, esmajoones **kliimaga**.

aktiivmuda ■ *activated sludge*

Orgaanilisest peenheljumist ja kolloididest ning mikroobide kogumeist koosnev helbeline mass, mis tekib reovee õhustamisel aktiivmudapuhasti õhustuskambris.

aktiivne immuniseerimine, vaksineerimine, kaitsepookimine ■ *active immunisation, vaccination*

Organismi vastupanu tõstmine nakkushaigustele, viies organismi **vaktsiini** või **anatoksiini**, mis on olemusel **antigeen** ja kutsub esile spetsiifiliste **antikehade** tekke.

vrđ passiivne immuniseerimine

aktiivsüsi, aktiveeritud süsi, meditsiiniline süsi ■ *activated charcoal, activated carbon*

Suure poorsuse, eripindala ja imamisvõimega süsi, mida mürgistuste ja kõhulahtisuse korral manustatakse suu kaudu mürkainete adsorbeerimiseks söeosa-kestele. Kasutatakse ka gaaside ning vee (veefiltrid) jms puhastamiseks ja lõhnatustamiseks.

aktinomükoos, kiirikseentõbi ■ *actinomycosis*

Kiirikseente *Actinomyces israeli* põhjustatud tavaliselt suu või kaela piirkonnas krooniliselt kulgev seeninfektsioon; sümptomiteks on valutud kõvad mäda-kolded, mis eritavad mäda aeglaselt paranevate uuriste kaudu.

aktinomütseedid vt kiirikseened**akuutne ekspositsioon** vt äge ekspositsioon**akuutne mürgistus** vt äge mürgistus**akuutne toime** vt äge tervisemõju**alajahtumine** vt vaegsoojumus**alaäge ekspositsioon**, subakuutne ekspositsioon ■ *subacute exposure*

Ohuteguri kestev või korduv lühiajaline ekspositsioon ühe kuni kolme kuu jooksul.

vrđ äge ekspositsioon, krooniline ekspositsioon

alaäge mürgistus, subakuutne mürgistus ■ *subacute intoxication*

Ebasoodsad toimed, mis avalduvad mürgi kestva või sagedase lühiajalise ekspositsiooni korral 28–90-päevase perioodi jooksul (on sarnased ägeda mürgistuse tunnustega).

vrđ äge mürgistus, krooniline mürgistus

alaäge tervisemõju, subakuutne toime ■ *subacute health effect*

Ohuteguri **alaägeda ekspositsiooni** (kuni kolm kuud kestev) järgselt arenev tervisehäire.

vrđ äge tervisemõju, krooniline tervisemõju

alev ■ *borough*

Linnast väiksem asula.

vrđ alevik, küla

alevik ■ *hamlet*

Külast suurem ja **alevist** väiksem asula.

vrđ alev, küla

alfakiirgus ■ *alpha radiation*

Lagunevast radioaktiivsest aineist (**radionukliidist**) suure kiirusega välja-paiskuvatest heeliumi tuumadest (alfaosakestest) koosnev kiirgus, mis õhus levib vaid mõned sentimeetrid.

vrđ beetakiirgus, gammakiirgus

algitsiid ■ *algicide*

Tõrjevahend vetikate tõrjeks.

algloomad, ainuraksed ■ *protozoa, protozoans*

Primitiivsete, enamasti mikroskoopiliste, ainult ühest rakust koosnevate organismide rühm. Erinevalt bakteritest on neil tuum, paljud on liikumisvõimelised; mõned on **parasiidid**, mõned **patogeenid**.

algloomatõved, protosoosid ■ *protozosis*

Parasiitsete **algloomade** tekitatud haigused inimesel ja loomal, nt **malaaria**, **toksoplasmoo**s, **giardiaas**, trihhomoniasis vms.

allergeen, ülitundlikkuse tekitaja ■ *allergen*

Aine, millega kokkupuutel ülitundlikul isendil tekib **allergiline reaktsioon**; võivad pärineda väliskeskkonnast (eksoallergeenid) või tekkida organismis (endoallergeenid).

allergia, spetsiifiline ülitundlikkus ■ *allergy*

Organismi **immuunsüsteemi** reaktiivsuse muutumise tagajärjel tugevnenud ja muutunud **immuunvastus** allergeenile; **ülitundlikkus** mõne aine vastu.

allergiline reaktsioon ■ *allergic reaction*

Organismi ebatavaline reageerimine (**ülitundlikkus**) kas mingile välisele või organismis olevale tegurile (ainele).

allikavesi ■ *spring water, artesian groundwater*

Allikana maapinnale väljuv **põhjavesi**.

vrđ arteesia vesi

alumine taluvuslävi ■ *lower tolerable limit*

Keemilise aine väikseim **annus** või keskkonnateguri (nt temperatuur) **ekspositsiooni** minimaalne **tase**, mis on vajalik organismi normaalseks elutegevuseks. vrd ülemine taluvuslävi

Amesi test ■ *Ames test*

Mutageensuse määramise test, milles jälgitakse uuritava aine võimet tekitada **mutatsioone** testorganismil, milleks on bakter *Salmonella typhimurium*.

aminohape ■ *amino acid*

Orgaaniline ühend, mis sisaldab amino- (-NH₂) ja karboksüülrühma (-COOH). Toiduvalgud koosnevad 20 peamisest aminohappest.

amöbiaas, amööbdüsenteeria, amööbitõbi ■ *amoebiasis, amoebic dysentery, infection with Entamoeba histolytica*

Amööbi tekitatud haigus, peamiselt siseamööbi *Entamoeba histolytica* tekitatud verise kõhulahtisusena avalduv soolenakkus.

amööb ■ *amoeba*

Juurjalgsete seltsi kuuluv ainurakne loom, kellest enamik elab mullas ja magevees; mõned liigid aga kuuluvad selgroogsete normaalsesse soolemikrofloorasse või on parasiidid.

amööbdüsenteeria vt amöbiaas**anabioos** ■ *anabiosis*

Organismi seisund ebasoodsates oludes (nt tugev alajahtumine), mille puhul eluprotsessid on sedavõrd aeglustunud, et nähtavaid eluavalduisi ei ole; kui ebasoodsad olud on möödas, siis normaalne elutegevus taastub.

anabolism vt assimilatsioon**anaeroob**, anaeroobne organism (bakter) ■ *anaerobe, anaerobic organism (bacterium)*

Organism (mikroob), kes paljuneb vaid hapnikuvabas keskkonnas ja hukkub isegi hapniku väikeste kontsentratsioonide puhul. Anaeroobsetest **patogeenidest** on tuntumad **teetanuse**, gaasgangreeni ja **botulismi** tekitajad. vrd aeroob

anafülaksia ■ *anaphylaxis*

Kiiresti arenev tõsiste üldnähtudega **allergiline reaktsioon**, mis järgneb **allergeeni** ekspositsioonile. Ägeda vormi (anafülaktiline šokk) sümptomiteks on hingamisraskused, järsk vererõhulangus, nahalööve vms; nende kiirele arenemisele võib järgneda surm.

anatoksiin, toksoid ■ *anatoxin*

Bakterite **endotoksiin**, mida on töödeldud keemiliste või füüsikaliste meetoditega selliselt, et see on kaotanud oma toksilised omadused, kuid säilitanud immunogeensed (antikehi produtseerivad) omadused.

vrđ antitoksiin

aneemia, kehvveresus ■ *anemia*

Hemoglobiini defektsusest või punaliblede vähesusest tingitud haiguslik seisund, millega kaasneb nõrkus, hingeldus ja kahvatus.

annus, doos ■ *dose*

Aine (ka kiirguse) hulk, mida inimene saab ühekordsel või korduval (ka kestval) **ekspositsioonil** või ravimi manustamisel. Annus võib olla kas väline (organismi sisenev) või sisemine (aine **absorptsiooni** teel vereringesse jõudnud).

annus-toime seos, doos-toime seos ■ *dose-effect relationship*

Seos, mis iseloomustab uuritava aine hulga, ohuteguri tugevuse (intensiivsuse) või toimeaja muutumise mõju nende põhjustatud toime (efekti) suurenemisele (tugevusele).

vrđ annus-vastus(e) seos

annus-vastus(e) seos, doos-vastus(e) seos ■ *dose-response relationship*

Seos, mis iseloomustab uuritava aine hulga, ohuteguri tugevuse (intensiivsuse) või toimeaja muutumise mõju nende põhjustatud toime (efekti) avaldumise sagedusele (kui paljudel eksponeeritud toime avaldub).

vrđ annus-toime(e) seos

annus-vastus(e) hindamine, doos-vastus(e) hindamine ■

dose-response assessment

Hinnatakse, millist toimet (riski) millise sagedusega (ulatusega) riskitegur eksponeeritute hulgas tekitab/tekitas.

anomaalia vt arenguhäire**anorgaaniline ühend** ■ *anorganic compound*

Keemiline ühend, mis enamasti ei sisalda süsinikku; siia kuuluvad vesi, soolad, happed, alused ja oksiidid.

antagonism ■ *antagonism*

Organismide (mikroobide) olemussuhe, milles üks liik kannatab teise elutegevuse tõttu.

vrđ sünergism

antagonistlik toime, vastandlik toime ■ *antagonistic effect, antagonistic action*

Kahe (või enama) teguri vastandlik koostoime, mille suurus on väiksem kui nende tegurite toimete summa ($1 + 1 < 2$); üks tegur (antagonist) pärsib teise teguri (agonist) toimet.

vrđ sünergiline toime, aditiivne toime

antibioos ■ *antibiosis*

Kahe (või enama) organismi vaheline suhe, mis on ühele neist kahjulik.

vrđ sümbioos, kommensalism

antibiootikum ■ *antibiotic*

Elusorganismide (bakterite, seente) produtseeritud või tööstuslikult toodetud aine, mis hävitab mikroorganisme (bakteritsiidne toime) või pärsib tugevalt nende kasvu (bakteriostaatiline toime).

antigeen ■ *antigen*

Taimse või loomse päritoluga kehavõõras aine (sh valk, nukleiinhape vms), mis põhjustab organismis **antikehade** teket (**immuunvastust**).

antikeha, kaitsekeha, immuunkeha ■ *antibody*

Organismi veres või koevedelikus olev eriline valk (**immuunglobuliin**), mida organismi **immuunsüsteem** sünteesib võõra (antigeeni) toimel ja mis seob seda ainet, tehes selle kahjutuks.

antiseptik, antiseptiline aine ■ *antiseptic, germicide*

Aine, mis surmab mikroorganisme (**bakteritsiidne** toime) või pärsib nende arengut (**bakteriostaatiline** toime).

antitoksiin, vastumürk ■ *antitoxin*

Spetsiifiline **antikeha**, mis neutraliseerides kahjutustab teatud mürgi; ka selliseid antikehi sisaldav seerum (nt teetanuse antitoksiin).

vrđ anatoksiin

antraks vt Siberi katk

antroponoos ■ *anthroponosis*

Inimese mis tahes (**nakkus**)haigus.

vrđ zoonoos

antropozoonoos ■ *anthropozoonosis*

Inimese ja looma ühine haigus, mille tekitaja levib loomalt inimesele (nt marutõbi).

vrđ zooantroponoos

antropoökoloogia vt inimese ökoloogia

arboritsiid ■ *arboricide*

Põõsaste ja võsa tõrjevahend.

arenguhäire, anomaalia ■ *developmental effect, anomaly*

Kõrvalekalle isendi arengus; põhjuseks võib olla ekspositsioon kahjustavale tegurile kas pärast sündi või juba raseduse ajal.

vrđ kaasasündinud arenguhäire, väärarend

arsen, As ■ *arsenic, As*

Keemiline element, poolmetall; looduses leidub maagina. Arseni ühendid on maksale, neerudele ja närvisüsteemile mürgise toimega; liigne sisaldus joogiveses suurendab vähki haigestumise riski.

arteesia kaev ■ *artesian well*

Arteesia vee kihti avanev puurkaev, milles vee tase tõuseb maapinnast kõrgemale ning millest vesi ise välja voolab.

arteesia vesi ■ *artesian water*

Maakoore kihtide vahel surve all olev **põhjavesi**, mis avamise korral ise maapinnale voolab.

vrđ allikavesi

asbest ■ *asbestos*

Looduslikud peenekiulised silikaatmineraalid; tulekindluse, painduvuse ning keemilise ja mehaanilise vastupidavuse tõttu on kasutatud ehitusmaterjalina. Asbestikiudude sattumine organismi suurendab **asbestoosi** ja/või **vähki** haigestumise riski. Asbesti tootmine ja kasutamine on Euroopa Liidus keelatud.

asbestoos ■ *asbestosis*

Asbestitolmu (-kiudude) pikaajalisest sissehingamisest põhjustatud **pneumokonioos**, millega kaasneb kopsuvähi ja kopsukelme vähi (mesotelioomi) risk. Haigestumise peiteperiood on pikk (15–60 aastat).

aseptiline ■ *aseptic*

Vaba haigusi, käärimist ja mädanemist põhjustavatest mikroorganismidest (nt aseptiline side).

askariaas, askaridoos, askarioos, solgetõbi ■ *ascariasis, ascariidosis, roundworm infection*

Solkmete *Ascaris lumbricoides* leidumine organismis, nende tekitatud **parasiitahaigus**. Solkmete munad levivad mullas ja on nakkavad aastaid; inimesed nakatuvad tavaliselt toidu kaudu, võimalik ka ülekanne kärbestega.

askaridoos vt askariaas

assimilatsioon, anabolism ■ *assimilation, anabolism*

Organismis toimuv biokeemiliste protsesside kompleks, milles lihtsamatest ainetest sünteesitakse keerukamad organismi koostisosad või varuained.

vrđ dissimilatsioon

astma, hingelämb ■ *asthma*

Hingeldus- või (öiste) õhupuudushoogudega kulgev haigus, nt bronhiaalastma. Viimane on krooniline seisund, millele on iseloomulikud bronhide põletikulisest ahenemisest ja limaeritusest tingitud hingeldushood, mille ajal on eriti raskendatud väljahingamine.

asula ■ *settlement, any populated place*

Tiheda, kompaktse hoonestusega asustatud koht (nt **alev**, **alevik**, küla).

atmosfäär, õhkkond ■ *atmosphere*

Maad ümbritsev õhukiht; temperatuuri ja keemilise koostise järgi jaotatakse sfäärideks. Maapinnalt alates on esimene **troposfäär**, kus toimub inimese peamine elutegevus. Sellele järgneb **stratosfäär**, milles on elu säilimise seisukohalt eriti tähtis lühilainelist ultraviolettkiirgust neelav 10–50 km kõrgusel paiknev **osoonikiht**. Nendele järgnevad mesosfäär ja termosfäär.

atmosfääri saastumine ■ *atmospheric pollution*

Inimese või looduse tegevuse tagajärjel tekkinud atmosfääri olek (seisund), mida põhjustavad sinna sattunud või seal tekkinud ained, mille kontsentratsioon ületab tavapärase pikaajalise keskmise (loodusliku fooni).

aurutusjäak vt kuivjäak

autotroof, autotroofne organism ■ *autotroph, autotrophic organism*

Organism (bakter, roheline taim), kes sünteesib elutegevuseks vajalikud orgaanilised ühendid väliskeskkonnast saadavatest lihtsatest anorgaanilistest ainetest (süsihappegaasist, veest, mineraalooladest), kasutades valgus- (fotosüntees) või keemilist (kemosüntees) energiat.

vrđ heterotroof

B

bakter ■ *bacterium*

Üherakuline tuumata mikroorganism; kitsamas tähenduses eoseid mittemoodustav pulkbakter. Enamik baktereid on kasulikud, ainult mõned on inimesele ja loomale patogeensed.

bakteriaalne düsenteeria vt šigelloos

bakteriofaag, bakteriviirus, faag ■ *bacteriophage*

Bakteris elunev ja paljunev **viirus**, mis on võimeline hävitama peremeesbakteri; on oluliselt suurem kui tavaline viirus.

bakteriostaatiline ■ *bacteriostatic*

Bakterite kasvu ja paljunemist pärssiv (toime, aine).
vrd bakteritsiidne

bakteritsiidne ■ *bactericidic*

Baktereid hävitav (toime, aine).
vrd bakteriostaatiline

bakteriviirus vt bakteriofaag

bakterreostus, bakttersaastus, kontaminatsioon ■ *bacterial pollution, contamination*

Inimestelt ja/või loomadelt pärinevate (patogeensete) bakterite otsene või kaudne kandumine õhku, vette, toitu või pinnasesse nii, et see võib ohustada inimese tervist või häirida keskkonda.

bakttersaastus vt bakterreostus

ballastvesi ■ *ballast water*

Vesi, mis on laeva spetsiaalsesse ruumi pumbatud selleks, et laev püsiks võimalikult hästi tasakaaluasendis.

barotrauma ■ *barotrauma*

Lendamise või sukeldumisega kaasnev õhurõhu muutumisest põhjustatud tervisehäire, nt trummikile rebend, barotiit (kõrvapõletik), õhkemboolia vms.

beetakiirgus ■ *beta radiation*

Lagunevast radioaktiivsest aineist (**radionukliidist**) suure kiirusega väljapaiskuvatest elektronidest (beetaosakestest) koosnev ioniseeriv kiirgus, mis õhus levib mõned meetrid.

vrd alfakiirgus, gammakiirgus

benseen ■ *benzene*

Lihtsaim aromaatne süsivesinik (C_6H_6), mida kasutatakse lahustina; on väga mürgine, kahjustab vereloome- ja kesknärvisüsteemi; on inimesele **kantserogeenne**.

benso[a]püreen ■ *benzo[a]pyrene*

Kivisöe- ja põlevkivitõrvas, tubakasuitsus ja muude mittetäielikult põlenud orgaaniliste ainete suitsus esinev viit benseenituuma sisaldav polütsükiline aromaatne süsivesinik ($C_{20}H_{12}$), mis maksas **biotransformeerub** kantserogeenseks ühendiks. Benso[a]püreen on kantserogeensete **polütsükiliste aromaatsete süsivesinike** (PAH-ühendite) keskkonnas esinemise ja tervise mõju hindamise **indikaatoraine** (toidu puhul kasutatakse markerina nelja PAH summat).

bioakumulatsioon, bioloogiline kuhjumine ■ *bioaccumulation, biological accumulation*

Püsivate ja/või keemiliselt organismi kudedega seonduvate ainete kuhjumine (kogunemine) organismis, põhjustades ohtu tervisele; omane eriti rasvlahustuvatele ainetele. Bioakumulatsioonis eristatakse **biokontsentratsiooni** ja **biomagnifikatsiooni**.

vrđ kumulatsioon

biodegradatsioon vt biolagunemine**biofilter** ■ *biological filter, trickling filter*

Reovee bioloogilise puhastamise seade, milles orgaanilist ainet lagundavad mikroobid elavad ja paljunevad seadme mahutisse paigutatud poorsel tädisel kinnitunult, moodustades **biokile**.

biogaas, käärimisgaas ■ *biogas, digester gas*

Orgaanilise aine anaeroobsel käärimisel tekkiv gaas, mis koosneb peamiselt **metaanist** (50–70%) ja **süsinikdioksiidist** (30–40%). Biogaasi on võimalik saada loomuliku protsessi käigus soodest, rabadest ja prügilatest ning spetsiaalseid kääriteid kasutades sõnnikust, reoveest, taimsest biomassist ja teistest biolagunevatest jäätmetest.

vrđ maagaas

biogeen vt taimetoitain**bioindikaator**, ökoloogiline indikaator ■ *bioindicator, biological indicator*

Organism või kooslus, mille tunnuste põhjal saab otsustada ökosüsteemi ja keskkonna (nt õhu, vee vms) seisundi ning nende muutumise (eriti inimtekkeliste) üle. Bioindikaatoriks sobivad kitsa ökoloogilise amplituudiga liigid; nad reageerivad keskkonna muutustele kiiresti ja alati ühtemoodi.

vrđ biomarker

bioindikatsioon ■ *bioindication*

Keskkonnaseisundi ja -olude muutumise iseloomustamine teatud organismide – **bioindikaatorite** – esinemise ja nende tunnuste (arvukus, elujõulisus, loomade puhul ka käitumise vms) põhjal.

biojätmed, orgaanilised jäätmed ■ *biowaste, organic waste*

Peamiselt orgaanilisest ainekogusest koosnevad biolagunevad jäätmed, sh aia- ja haljastusjäätmed.

biokeemiline hapnikutarve, BHT ■ *biochemical oxygen demand, BOD*

Hapniku hulk (mg/l), mis kulub kohanenud mikroobidel ühes liitris vees oleva orgaanilise aine lagundamiseks kindlates katsetingimustes; näitab vee reostatust biokeemiliselt lagundatava orgaanilise ainega.

vrđ keemiline hapnikutarve

biokile ■ *biofilm*

Mikroobidest ja nende elutegevuse produktidest moodustuv limane kiht seadme (veetorustik, joogiveefilter, toiduainetööstuse seadmed, reovett puhastava **biofiltri** tugimaterjal vms) pinnal.

biokontsentratsioon ■ *bioconcentration, biological concentration*

Bioakumulatsioon esimene etapp, kus kahjulikud ained kuhjuvad keskkonnast (veest, õhust, toidust, pinnasest) organismi.

vrđ biomagnifikatsioon

biokontsentratsioonitegur ■ *bioconcentration factor, BCF*

Tegur, mis iseloomustab aine keskkonnast organismi kuhjumise määra. See on aine kontsentratsioonide suhe organismis ja seda ümbritsevas keskkonnas (nt vees).

biokütus ■ *biofuel*

Kütuseks kasutatav biomass (hakkepuit, sõnnik, muud orgaanilised jäätmed) või selle mikrobioloogilisel lagunemisel tekkivad ained (biogaas, piiritus).

vrđ biogaas

biolagunemine, biodegradatsioon ■ *biodegradation, biotic degradation, biotic decomposition*

Orgaaniliste ainete muundumine lihtsamateks aineteks (CO₂, H₂O, NH₃) mikroorganismide toimetel.

biolagunevad jäätmed, biojätmed ■ *biodegradable waste*

Mikroorganismide toimetel anaeroobselt või aeroobselt lagunevad jäätmed, nt toidujätmed, paber, papp vms.

bioloogiline kell ■ *biological clock*

Organismi evolutsiooniline kohastumine ööpäevarütmiga ja aastaegade vaheldumisega sisemiste regulatsioonimehhanismide abil.

vrđ biorütmid

bioloogiline kuhjumine vt bioakumulatsioon**bioloogiline mitmekesisus** vt elurikkus**bioloogiline monitooring** vt bioloogiline seire**bioloogiline oht** ■ *biological hazard*

Olukord, kus mis tahes elusvormid või nende produtseeritud toksiinid/ained võivad põhjustada tervisehäireid; nende häirete tekke võimalus.

vrđ füüsikaline oht, keemiline oht

bioloogiline poolestusaeg, $t_{1/2}$ ■ *biological half-life (period), t_{1/2}*

Ajavahemik, mille vältel aine sisaldus või **radionukliidi** aktiivsus teatud elundis või organismis väheneb **biotransformatsiooni** käigus poole peale esialgsest väärtusest.

vrđ poolestusaeg

bioloogiline puhastusseade vt reovee biopuhasti**bioloogiline seire**, bioloogiline monitooring ■ *biological monitoring*

Eluslooduse mitmekesisuse ja maastike seire, mille eesmärk on kindlaks teha liikide arvukuses ja levikus ning koosluste ja maastike arengus aset leidvad muutused, neid jälgida ning võimalikke arengusuundi prognoosida.

vrđ bioseire, keskkonnaseire

bioloogiline tõrje vt biotõrje**bioloogilised ohutegurid**, biootilised ohutegurid ■ *biological hazardous factors, biotic hazardous factors*

Keskkonnas leiduvad **bakterid**, **viirused**, **seened**, rakukultuurid ja inimese **parasiidid** ning bioloogiliselt aktiivsed ained, mis võivad (reostunud) õhu, vee, toidu või pinnase kaudu inimeseni jõuda ning ohustada tervist, nt põhjustada **nakkus-** või **parasitaarhaigust**, **mürgistust**, **allergiat** vms.

vrđ füüsikalised ohutegurid, keemilised ohutegurid

biomagnifikatsioon, biovõimendus, biosuurenemine ■ *biomagnification, biological magnification, bioamplification*

Bioakumulatsiooni etapp, milles kahjulike kehavõõraste ainete (nt raskmetallid, DDT, dioksiinid jt) sisaldus toiduahela järjestikuste organismide kudedes

suureneb. Selle tulemusena on suurim kahjulike ainete sisaldus toiduahela tipus olevas kiskjas.

vrd biokontsentratsioon

biomarker, molekulaarmarker ■ *biomarker, molecular marker*

Rakuline, biokeemiline või molekulaarne muudatus organismis, mida saab mõõta bioloogilises materjalis (inimkoed, -rakud, koevedelikud).

vrd bioindikaator

biomonitoring vt bioseire

biootilised ohutegurid vt bioloogilised ohutegurid

biorütmid ■ *biorhythms*

Evolutsiooni jooksul välja kujunenud pärilikud omadused, mis seisnevad organismi eluavalduste rütmilises kordumises.

vrd bioloogiline kell

biosaadavus ■ *bioavailability*

Suhtarv protsentides, mis näitab, kui suur osa organismi sisenenud aine hulgast (annusest) omastatakse (jõuab verre/sihtkoesse lähteühendi kujul).

bioseire, biomonitoring ■ *biomonitoring*

Ainete sisalduse seire teatud rahvastikurühmades biomaterjali (uriin, veri, rinnapiim, rasv- või luukude vms) alusel.

vrd bioloogiline seire

biosfäär, elusfäär ■ *biosphere*

Elusainega seotud protsesside paiknemisala Maal ja selle ümber. Biosfäär hõlmab **hüdrofääri** (vee paiknemisala), pedosfääri (mulla paiknemisala) ja **litosfääri** (kivimite paiknemisala) pindmise ning **atmosfääri** (õhu paiknemisala) alumise kihi.

biosuurenemine vt biomagnifikatsioon

biotehnoloogia ■ *biotechnology, bioengineering*

Organismidele omastel protsessidel põhinev tehnoloogia; võtete kogum mitmesuguste ainete või toodete (nt ravimid, juust) bioloogiliseks tootmiseks tehistingimustes, nende võtete täiustamise teadus.

biotest ■ *bioassay*

Keskkonnaseisundi hindamine standardsetel tingimustel organismide, koosluste vms abil; nt algo- ehk vetikatest, mille puhul veekogude **eutrofeerumist** hinnatakse vetikate abil.

biotiik, reoveetiik ■ *oxidation pond, stabilisation pond*

Reovee bioloogiliseks puhastamiseks kohandatud madal tehis- või looduslik veekogu.

biotransformatsioon ■ *biotransformation, bioconversion*

Aine muundumine organismi ainevahetusprotsessis ensüümide toimetel, mille tagajärjel muutub aine mürgisus; eristatakse **toksikatsiooni** ja **detoksikatsiooni**.

biotsiid ■ *biocide*

Keemiline aine või toode (toimeaineks kemikaal või mikroorganismid), mis hävitab, tõrjub, muudab kahjutuks või võitleb inimesele kahjulike organismide vastu.

vrd taimekaitsevahend

biotõrje, bioloogiline tõrje ■ *biocontrol, biological control*

Ühtede organismide arvukuse sihipärane vähendamine teiste organismide või teiste organismide toodetud ainete abil.

biovõimendus vt biomagnifikatsioon**borrelioos**, puukborrelioos, *Lyme*'i tõbi ■ *borreliosis, Lyme disease*

Puukide levitav, spiroheedi *Borrelia burgdorferi* tekitatud haigus, mille sümptomid on nahal puugi hammustuskohas vähehaaval laienev punetus, peavalu, oksendamine ning näo- ja silmalihaste halvatused, kroonilises staadiumis ka nahanähud, liigesepõletikud, südamekomplikatsioonid ja närvisüsteemi haigusnähud.

botuliin, botulismitoksiin ■ *botuline, botulinum toxin*

Anaeroobse spore moodustava bakteri *Clostridium botulinum*'i produtseeritud närvimürk (neurotoksiin), mis kuulub tugevaimate mürkide hulka; põhjustab ägedat mürgistust **botulismi**.

botulism ■ *botulism, Clostridium botulinum infection*

Harilikult toiduga saadud bakteri *Clostridium botulinum*'i anaeroobsetes tingimustes produtseeritud toksiini (**botuliini**) tekitatud mürgistus, millele on iseloomulikud tugevad neuroloogilised sümptomid, sh sageli surmaga lõppev hingamislihaste halvatus.

botulismitoksiin vt botuliin**brutselloos** ■ *brucellosis*

Bakteri *Brucella* tekitatud **zoonoos**. Haigusetekitaja võib inimorganismi sattuda soolestiku, hingamisteede või nahakahjustuste kaudu kas vahetult loomadelt või piimaga ja põhjustada kõrget palavikku ilma paiksete nähtudeta.

C

CFC vt freoonid

coli-laadsed bakterid, kolilaadsed bakterid ■ *coliform bacteria, total coliforms*
Rühm baktereid, mille hulka kuulub ka *Escherichia coli*; nende leidumine keskkonnas (toidus, vees) osutab **fekaalidega** reostusele.

Creutzfeldti-Jakobi tõbi ■ *Creutzfeldt-Jakob disease*

Inimesel harva esinev **prioonide** põhjustatud harilikult surmaga lõppev ajuhaigus, millele on iseloomulik arenev nõdrameelsus, krambid ja lihasjäikus; inimene võib nakkuse saada **hullu lehma tõbe** e veiste spongioosset entsefalopaatiat põdeva looma liha süües.

D

daltonism vt värvipimesus

dB vt detsibell

DDT, diklorodifenüültrikloroetaan ■ *DDT, dichlorodiphenyltrichloroethane*

Väga püsiv sünteetiline orgaaniline halogeeniühend, universaalne putukamürk; laguneb aeglaselt, **bioakumuleerub** toiduahelas, põhjustab mitmesuguseid tervisehäireid; on **endokriinsüsteemi häirija**, **mutageen**. DDT kasutamine on Euroopa Liidus keelatud.

deflatsioon vt tuulekanne

dehüdratatsioon vt veetustumine

dekompressioonitõbi vt tuukrihaigus

dekontamineerimine ■ *decontamination*

Saastest või saastatusest puhastamine. (Saaste)ainete eemaldamine, neutraliseerimine või hävitamine isikutel, asjadel, esemetel vms.

delta, suudmeala ■ *delta*

Jõessete (peamiselt liiva, saviosakeste ja aleuriidi) kuhjumise tagajärjel tekkinud mitmeharuline jõesuudme ala.

demograafiline plahvatus vt rahvastikuplahvatus

dermaalne ekspositsioon vt nahakaudne ekspositsioon

desaktivatsioonitegur ■ *deactivation factor*

Radioaktiivse aine algse taseme suhe sellesse jääkradioaktiivsuse tasemesse, mis on saavutatud **desaktiveerimise** tulemusel.

desaktiveerimine ■ *deactivation*

Radioaktiivse saaste eemaldamine eesmärgiga vähendada jääkradioaktiivsust materjalide ja inimeste keha pinnal ja/või sees, samuti ümbritsevas keskkonnas.

desensibilisatsioon ■ *desensibilisation*

Organismis tundlikkuse kahandamine mingi kahjuliku aine vastu selle korduva, algul mõõduka mõju järel.

desertifikatsioon vt kõrbestumine**desinfektant** vt desinfitseeriv aine**desinfektsioon**, desinfitseerimine ■ *disinfection*

Patogeensete mikroorganismide hävitamine keemiliste või füüsikaliste meetoditega.

vrđ sterilisatsioon

desinfektsiooni kõrvalproduktid ■ *disinfection by-products, DBP*

Desinfitseerimisel tekkivad tervisele ohtlikud kõrvalproduktid.

desinfitseeriv aine, desoaine, desinfektant, antiseptik ■ *disinfectant, antiseptic*

Desinfektsioonil kasutatav mikroobe hävitav aine.

desoaine vt desinfitseeriv aine**desoksüribonukleinhape** vt DNA**destillatsioon**, destilleerimine ■ *distillation*

Veepuhastuses (ka keemias) kasutatav meetod vees (lahustis) lahustunud ainete eemaldamiseks, mis seisneb vee (lahusti) keemisel tekkivate aurude kondenseerimisel (taasveeldamises).

destilleeritud vesi, destilleerivesi ■ *distilled water*

Destillatsiooni teel saadud (aurustatud ja seejärel kondenseeritud) ja lahustunud lisanditest (peamiselt sooladest) puhastatud vesi. Destilleeritud vee regulaarne joomine on organismile kahjulik.

detergent, sünteetiline pesuaine ■ *detergent, cleaning agent*

Aine või segu, mis sisaldab seepe ja/või muid pesemiseks ja puhastamiseks ette nähtud pindaktiivseid aineid. Kuna detergentid sisaldavad polüfosfaate, on nad peamisi pinnavee fosforiga rikastajaid (**eutrofeerumise** põhjustajaid).

detoksikatsioon, mürgitustamine, mürgituks muut(u)mine ■ *detoxi(fi)cation*
Aine toksilisuse vähenemine **biotransformatsiooni** käigus.
vrd toksikatsioon

detsibell, dB ■ *decibel, dB*

Kümnendlogaritmiline mõõtühik, mis väljendab kahe füüsikalise suuruse suhet või ühe suuruse taset võrreldes mingi võrdlus- ehk baassuurusega; akustikas kasutatakse heli (müra) valjuse e helirõhu taseme mõõtühikuna.

difusioon, difundeerumine ■ *diffusion, molecular diffusion*

Mingis keskkonnas (lahuses, gaasis) vahetus kokkupuutes olevate ainete aeglane segunemine kuni erinevate kontsentratsioonide ühtlustumiseni.

diislikütus ■ *diesel fuel*

Naftast, kivisöest, pruunsöest saadav või sünteetiline survesüütega sise põlemismootoris (diiselmootoris) tarvitav kütus.

diklorodifenüültriikloroetaan vt DDT

dioksiinid ■ *dioxins*

Üldnimetus polüklooritud dibenso-para-dioksiinidele (PCDD; 75 ühendit) ja polüklooritud dibensofuraanidele (PCDF; 135 ühendit), mis kuuluvad keskkonnas levinud püsivate **bioakumuleerivate** ainete hulka; sattudes toiduahela kaudu inimese organismi, kahjustavad immuun-, endokriin- ja/või närvisüsteemi, tekitavad pahaloomulisi kasvajaid ja **väärarendeid**.

dissimilatsioon, katabolism ■ *dissimilation*

Organismis toimuv biokeemiliste protsesside kompleks, milles keerulisematest ainetest tekivad lihtsamad ning vabaneb energiat.

vrd assimilatsioon

DNA, desoksüribonukleiinhape ■ *DNA, deoxyribonucleic acid*

Kromosoomide põhiline koostisosa, organismi pärilikkusinfo salvestaja ja edasikandja, koosneb neljast desoksüribonukleotiidist ja on molekulistruktuurilt kaksikspiraal.

dolomiit ■ *dolomite*

Looduslik, peamiselt kaltsium- ja magneesiumkarbonaate sisaldav settekivim.

doos vt annus

doos-toime seos vt annus-toime seos

doos-vastus(e) seos vt annus-vastus(e) seos

doos-vastus(e) hindamine vt annus-vastus(e) hindamine

düsenteeria, verine kõhutõbi ▪ *dysentery*

Jämesoole limaskestast kahjustuste ja kõhulahtisusega kulgev soolepõletik, millele on iseloomulik verine väljaheide.

düstroofia ▪ *dystrophia*

Üldnimetus ainevahetushäirete, toitumishäirete ja arengupeatuse kohta; ka rakkude või kudede vananemine.

düstroofne vt huumustoiteline

E

e-aine vt toidulisaine

ebasoodne tervisemõju ▪ *adverse health effect*

Mis tahes soovimatu morfoloogiline muutus või funktsionaalse võimekuse, kasvu, arengu või eluea muutus indiviidil, mis viib mõne funktsiooni häireni (haiguseni); ebasoodne tervisemõju on põhjustatud välisest mõjurist, ilma milleta ebasoodsat mõju ei ilme.

EC₅₀, 50%-le isenditest tõhus kontsentratsioon ▪ *half maximal effective concentration, EC₅₀*

Aine **kontsentratsioon** keskkonnameediumis, mille **ekspositsiooni** korral avaldub 50%-l isenditest (katseorganismidest) eeldatav toime.

ED₅₀, 50%-le isenditest tõhus annus ▪ *half maximal effective dose, ED₅₀*

Aine **annus**, mille **ekspositsiooni** korral (organismi sattumisel) avaldub 50%-l isenditest (katseorganismidest) eeldatav toime.

eelsoodumus, predispositsioon ▪ *predisposition*

Organismi sünnipärane kalduvus millelegi või millekski; nt kalduvus teatud haigustele.

efektiivdoos (radiol) ▪ *effective dose (equivalent)*

Inimese kogu keha kiiritust väljendav doos; s.o inimkeha elundite ja kudede erinevat kiirgustundlikkust iseloomustavate koeteguritega korrutatud **ekvivalentdooside** summa.

efektiivne doos vt tõhus annus

efektiivne kontsentratsioon vt tõhus kontsentratsioon

eksotoksiin ■ *exotoxin*

Teatud bakterite (või seente) elutegevuse käigus produtseeritav ja keskkonda eritav mürk (nt botuliin, teetanusetoksiin), mille organismi sattumine põhjustab mürgistuse.

vrđ endotoksiin

ekspansioon ■ *expansion*

Populatsiooni eluruumi laienemine/laiendamine, uute elupaikade hõivamine, mis populatsiooni arvukuse jätkuval suurenemisel võib ületada keskkonna taluvusvõime.

ekspositsioon, eksponeeritus, kokkupuude ■ *exposure*

Isendi (organismi) kokkupuude keskkonna füüsikalise, keemilise või bioloogilise ohuteguriga viisil, mis annab sellele võimaluse sattuda kehasse (absorbeerida verre) või toimida paiksel kokkupuutekohas. Ekspositsioonis on olulised teguri olemus, **ekspositsiooni rada**, **tee**, **tase** ja **kestus** (aeg); ekspositsiooni mõõtühik on ekspositsiooni tase x kestus (nt mg/m³/h). Keskkonna ja toiduohutuse valdkonnas kasutatakse ainult terminit „kokkupuude“.

ekspositsiooni hindamine, eksponeerituse hindamine, kokkupuute hindamine ■ *exposure assessment*

Rahvastiku(rühma) ohutegurite ekspositsiooni koondkirjeldus (hinnang), mis on kolmas etapp **riskihindamises** (vt lisa 1); eesmärk on sihtrühmadel kvantitatiivselt määrata möödunud, praegune ja tulevane ekspositsioon nendele teguritele, mis võivad kahjustada tervist; sisaldab sihtrühmade määramist, ohutegurite **ekspositsiooni radade** ja **teede** selgitamist, eksponeeritute arvu kindlakstegemist, **ekspositsiooni taseme**, **kestuse** ja sageduse määramist, ekspositsioonist saadud ohuteguri suuruse (annuse/intensiivsuse) kvantitatiivset hindamist.

ekspositsiooni kestus ■ *exposure duration*

Aeg, mille jooksul isend on pidevas või vahelduvalt korduvas kokkupuutes keskkonna füüsikalise, keemilise või bioloogilise ohuteguriga.

ekspositsiooni koondkirjeldus ■ *exposure profile*

Ekspositsiooni hindamise (analüüsi) kokkuvõte, millele tuginetakse terviseriski hindamisel.

ekspositsiooni kulgemisrada vt ekspositsiooni rada**ekspositsiooni piirväärtus**, ekspositsiooni piirtase ■ *exposure limit*

Riiklikult või rahvusvaheliselt sätestatud **ekspositsiooni tase**, mis ei kahjusta tervist. See põhineb toksikoloogilistel ja/või epidemioloogilistel uuringutel ning arvestab **varutegurit**.

ekspositsiooni rada, ekspositsiooni kulgemistee ■ *exposure pathway, exposure way*

Keskkonna meedium, mille kaudu ohutegur jõuab tekkekohast (allikast) eksponeeritud isendini. Peamised ekspositsiooni rajad on õhk, vesi, toit ja muld/tolm, mille järgi eristatakse õhu-, vee-, toidu- ja mullakaudset ekspositsiooni (ingl *air-, water-, food- and soilborne exposure*).

vrđ ekspositsiooni tee

ekspositsiooni tase ■ *exposure level*

Erinevate ohutegurite ekspositsiooni suurus üldmõistena. Siia kuulub nt keemilise aine või mikroorganismide sisaldus/kontsentratsioon, müra, vibratsiooni või kiirguse tase (tugevus/intensiivsus) vms keskkonna meediumis (ekspositsiooni rajas) isendiga kokkupuutekohas.

ekspositsiooni tee, ekspositsiooni värv (sisenemistee) ■ *exposure route*

Ohuteguri organismi sisenemise tee; eristatakse **hingamiselundite-**, **seede-**, **kulglä-**, **naha-** ja **platsentakaudset ekspositsiooni**.

vrđ ekspositsiooni rada

ektoparasiit vt välisparasiit

ekvivalentdoos (radiol) ■ *equivalent dose*

Elundile või koele ioniseeriva kiirguse tekitatud kahju, mida näitab neeldumiskoosi ja toimiva kiirguse kiirgusfaktori korrutus. Ekvivalentdoosi SI-süsteemi mõõtühik on siivert.

elavhõbe, Hg ■ *mercury, quicksilver, Hg*

Raskmetall, mis normaalingimustele lähedastel temperatuuridel on vedel, tahkub temperatuuril $-38,8\text{ }^{\circ}\text{C}$ ja keeb temperatuuril $+356\text{ }^{\circ}\text{C}$. Elavhõbeda mürgisus oleneb suuresti sellest, millisel kujul ta organismi siseneb. Metalliline vedel elavhõbe ei ole organismile nii ohtlik kui elavhõbeda aurud. Elavhõbeda orgaanilised ühendid (**etüül-** ja **metüülelavhõbe**) on organismile palju ohtlikumad kui metalliline elavhõbe.

elektrodialüüs ■ *electrodialysis*

Aine (elektrolütide) eemaldamine veest (lahusest) ionivahetusmembraani kaudu elektrivoolu toimel.

elektromagnetkiirgus, elektromagnetiline kiirgus, EMK ■ *electromagnetic radiation, EMR*

Elektriliselt laetud osakeste kiiratav ja neelatav energia, mis kandub ruumis edasi lainena, milles elektri- ja magnetvälja komponendid võnguvad teineteise ja laine levimise suuna suhtes risti, olles teineteisega samas faasis. Elektromagnetlainete

(võnke)sageduse spektri järgi jaotatakse elektromagnetkiirgus järgmiselt: **raadiolained, mikrolained, infrapunakiirgus, valguskiirgus, ultraviolettkiirgus, röntgenkiirgus ja gammakiirgus.**

elektromagnetlained, elektromagnetilised lained ■ *electromagnetic waves*

Ruumis leviv teineteisega seotud elektri- ja magnetväljade süsteem.
vt elektromagnetkiirgus

elektromagnetväli, elektromagnetiline väli, EMV ■ *electromagnetic field, EMF*

Elektriliselt laetud osakeste tekitatav ja neid mõjutav füüsikaline väli, mis koosneb elektri- ja magnetväljast. Need moodustavad ühtse terviku. Elektromagnetväli on energia ja impulsi kandja.

elujõulisus, elulisus, vitaalsus ■ *viability*

Võime elada ja areneda normaalselt.

elukeskond, ümbrus ■ *living environment, surroundings, settings*

Inimest ümbritsev loodusliku, ehitusliku e tehis- ja sotsiaalse keskkonna tegurite kogum, mis mõjutab või võib mõjutada inimese tervist ja heaolu. Tinglikult võib selle jagada kodu-, töö- ja puhkekeskkonnaks. Kitsamas tähenduses (loodusteadustes) on elukeskkond sama mis aineoline oleluskeskkond ehk meedium, milles organism elab ja mis teda mõjutab (nt õhk, vesi, muld). Elukeskkond tagab inimestele toidu söömiseks, vee joomiseks, õhu hingamiseks ja energia tegutsemiseks.
vrd keskkond

elukvaliteet ■ *quality of life*

Inimese aineliste, vaimsete ja sotsiaalsete vajaduste rahuldatus, mis hõlmab kehalist ja vaimset tervist, sotsiaalset ja majanduslikku heaolu, pere-, töö- ja sõprussuhteid vms.

elulaad vt eluviis

elulisus vt elujõulisus

elupaik, kasvukoht, habitaat ■ *habitat, habitat of a species*

Populatsiooni olemasoluks ja arenguks vajalike abiootiliste ja biootiliste tingimustega asuala.

elurikkus, elustiku mitmekesisus, bioloogiline mitmekesisus ■ *biodiversity, biological diversity*

Mis tahes päritoluga elusorganismide rohkus maismaa-, vee- jt ökosüsteemides ning neid hõlmavates ökoloogilistes kompleksides; sisaldab liigisisest, liikidevahelist ja ökosüsteemidevahelist mitmekesisust.

elustiku mitmekesisus vt elurikkus

elutingimused ■ *living conditions*

Tingimused, milles kulgeb elusolendi elu. Inimese puhul kuulub siia nii aineeline keskkond kui sotsiaalsed ja majanduslikud tingimused, mis võivad mõjutada tervist.

vrđ eluviis

eluviis, elulaad ■ *lifestyle, mode of life, way of life*

Igapäevase elukorralduse viis (riietumine, tarbimisharjumused vms) ja valikud, mis on tihti omased kindlale sotsiaalsele rühmale, vanusele või isikutüübile.

vrđ elutingimused

embrüo ■ *embryo*

Emakasisese arengu varases etapis olev organism; inimesel on see periood raseduse kaks esimest kuud; edasi nimetatakse embrüot **looteks**.

vrđ loode

emissioon, paisang ■ *emission*

Keskkonda eralduva/paisatava aine hulk mõõdetuna massiühikus ajaühiku/ruumalaühiku/pindalaühiku kohta (nt t/a, mg/m³, mg/m²).

emissiooniallikas, paisanguallikas ■ *emission source*

Reostusallikas/saasteallikas, kust eraldub/emiteeritakse (paisatakse) keskkonda mingit ainet.

emulsioon ■ *emulsion*

Vähemalt kahest omavahel mittesegunevast vedelikust koosnev pihussüsteem, millest üks vedelik on teises tilkadena pihustunud.

vrđ suspensioon

endee(ili)ne haigus ■ *endemic disease*

Mingi piirkonna elanikkonnale omane, seal püsivalt esinev haigus, mille põhjustab haiguse riskiteguri (nt mõne aine liigne esinemus) või nakkusliku haiguse tekitaja pidev kohalolek selles geograafilises piirkonnas või populatsioonis.

vrđ sporaadiline haigus, epideemiline haigus

endokriinne häirumine, endokriinsüsteemi talitluse häirumine ■ *endocrine disruption*

Ohuteguri (aine) põhjustatud organismi või tema järglaste endokriin- e sise-sekretsioonisüsteemi talitluse häire.

endokriinnääre vt sisenõrenääre

endokriinsüsteemi häirijad, endokriinsed häirijad, endokriinseid häireid põhjustavad ained ■ *endocrine disruptors, endocrine disrupting compounds, EDC*

Ohutegurid (ained), mis keskkonnast organismi sattudes blokeerivad või matkivad **hormoone** ja häirivad või kahjustavad seeläbi organismi normaalseid funktsioone.

endoparasiit vt siseparasiit

endosümbioos ■ *endosymbiosis*

Organismide vastastikku kasulik kooselu; üks organism elab teise sees, vahel ka rakus.

endotoksiin ■ *endotoxin*

Teatud bakterite (või seente) elutegevuse käigus produtseeritud mürk, mis jääb raku sisse kuni selle hävimiseni (surmani). Selliste bakterite rohkearvulisel satumisel organismi, kus nad hävides vabastavad toksiooni, tekib mürgistus.

vrđ eksotoksiin

ennetus ■ *prevention*

Tervist mõjutada või elukvaliteeti halvendada võiva teguri, nähtuse või sündmuse (nt ohutegurite ekspositsiooni, kahjulike ainete kasutamise vms) ennetamine (ärahooldmine).

enterobiaas, naaskelsabatõbi, oksüuriaas ■ *enterobiasis*

Naaskelsaba *Enterobius*'e põhjustatud haigus, millele on iseloomulik pärakuümbruse tugev sügelus, eriti öösel, kui emased naaskelsabad roomavad pärakuümbruse nahale munema.

enteropatoogeensus, soolenakkusi tekitav ■ *enteropathogenic effect*

Teguri (mikroobi) võime tekitada seedekulglast nakkuslikku protsessi (soolenakkust).

vrđ enterotoksilisus

enterotoksilisus ■ *enterotoxicity, enterotoxic effect*

Teguri (ühendi) võime kahjustada seedekulglat, tekitada seal **toksikoosi** (mürgistust).

vrđ enteropatoogeensus

eos, spoor ■ *spore*

Organismide (eostaimede, seente vms) eriline enamasti üherakuline tugevkestaline arengujärk (paljunemisirakk), mis on spetsialiseerunud mingi organismirühma levimisele ja ebasoodsate keskkonnatingimuste üleelamisele kindla ajaperioodi jooksul.

epideemia, *van taud* ■ *epidemic, widespread illness*

Ebanormaalne hulgaline haigestumine mingisse ägedasse haigusesse; mis tahes haiguse ebaharilik esinemine mingis populatsioonis (nt HIV-nakkus).

vrđ haiguspuhang, episootia, pandeemia

epideemia-/(taudi)kõver ■ *epidemic curve*

Diagramm, milles X-telg tähistab haigusjuhtude ilmnemisaega ja Y-telg tähistab haigusjuhtude sagedust (arvu); kasulik vahend määramaks haiguse leviku käiku haiguspuhangu uurimisel.

epideemiline haigus ■ *epidemic disease*

Eeldatust oluliselt sagedamini esinev haigus populatsioonis või piirkonnas. Selleks loetakse haiguse esinemissagedust, mis kahekordselt ületab tavahaigestumise standardhälbe.

vrđ endeemiline haigus, sporaadiline haigus

epideemiline levik ■ *propagating epidemic*

Haiguspuhang või puhangu teed, mis tuleneb haiguse levimisest inimeselt inimesele.

epidemioloogia ■ *epidemiology*

Teadus, mis uurib terviseiga seotud sündmuste ja nende mõjurite esinemist ning seoseid rahvastikus või rahvastikurühmades terviseprobleemide kirjeldamise, analüüsi ja/või kontrolli eesmärgil.

episootia, loomataud ■ *epizootic*

Ulatuslik **haiguspuhang** loomade hulgas teatud ajaperioodil (**epideemia** vaste loomapopulatsioonis).

eriolukorra meditsiin vt katastroofimeditsiin**eriti ohtlik nakkushaigus** ■ *emergency infection, injurious to the public infection*

Suure nakatuvusega haigus, mis levib kiiresti ja ulatuslikult või mille kulg on raske või eluohtlik. Eriti ohtlikud nakkushaigused on katk, koolera, kollapalavik, viiruslikud hemorraagilised palavikud ja tuberkuloos; nende avastatud juhtudest tuleb viivitamatult teatada tervishoiuasutusele.

eritoit ■ *task food, food intended for particular nutritional uses, food for special dietary uses*

Toit, mis on mõeldud seedeprotsessi või ainevahetuse kõrvalekallete või füsioloogilise seisundi tõttu tavapärasest erinevate toitumisvajadustega inimestele ning mis on seetõttu valmistatud eritehnoloogiat kasutades või millel on tavatoidust erinev koostis; eritoit on ka imiku- ja väikelapsetoit.

vrđ funktsionaalne toit

erosioon, uuristus, uhe ■ *erosion*

Tuule, voolava vee, lainete või liustiku kulutav tegevus (uuristus), mille tagajärjel kandub osa pinnasest ära.

vrđ tuulekanne

Escherichia coli, *E. coli*, kolibakter ■ *Escherichia coli*, *E. coli*, *Bacterium coli*

Inimese ja teiste soojavereliste organismide soolestikus hulgaliselt esinev, tavaliselt ohutu aeroobne pulkbakter; mõnikord tekitab ka kuseteede- ja soolepõletikke ning meningiite; nende esinemine vees ja/või toidus näitab **fekaalidega** reostumist, seega ka patogeensete mikroobide ülekande võimalust.

esmasnakkus, primaarinfektsioon ■ *primary infection*

Nakkusetekitaja põhjustatud haigus isikul, kes ei ole varem sama haigusetekitajaga kokku puutunud.

esmasjuht, indeksjuht ■ *index case, proband*

Esimene diagnoositud haigusjuht rühmas või mõnes teises määratletavas kogumis; annab alust haiguse esinemist uurida.

estuaar vt lehtersuue**ettevaatuspõhimõte** ■ *precautionary principle*

Põhimõte, mille kohaselt tuleb ennetavaid meetmeid rakendada juba siis, kui on alust kahelda, et kavandatav tegevus võib keskkonda või inimeste tervist ja heaolu kahjustada.

etüülevahõbe ■ *ethylmercury*

Elavhõbeda orgaaniline ühend; bakteritsiidse toime tõttu kasutatakse tiomersaali koostises, et tagada vaktsiini säilivus.

vrđ metüülevahõbe

eutrofeerumine, eutrofikatsioon ■ *eutrophication*

Veekogu rikastumine **taimetoitainetega**, eriti fosfori- ja lämmastikuühenditega; avaldub veetaimede vohamises, orgaanilise aine lagunemisel tekkivas hapniku puuduses, elustiku muutumises, osaliselt lagunenu orgaanilise aine ladestumises muda ja turbana ning lõpuks veekogu kinnikasvamises.

eutroofne vt rohketoiteline

F

fagotsüüt, õgirakk, makrofaag ▪ *phagocyte*

Immuunsüsteemi rakk, mis õgib ja hävitab viiruseid, baktereid, seeni ja muid kehavõõraid ühendeid ja rakke.

fakultatiivne aeroob, vaba-aeroobne organism (bakter) ▪ *facultative aerobe, facultative aerobic organism (bacterium)*

Organism (mikroob), kes areneb nii hapniku juuresolekul kui ilma hapnikuta, sest on võimeline nii oksüdatsiooniks kui ka fermentatsiooniks; tüüpiline näide on enterobakterid, eeskätt *Escherichia coli*.

vrđ obligatoorne aeroob

fakultatiivne parasiit ▪ *facultative parasite*

Parasiit, kes on võimeline elama ja paljunema ka ilma peremeesorganismita.
vrđ obligatoorne parasiit

farmerikops ▪ *farmer's lung*

Hallitanud heinte ja õlgede mikroobidest ja eriti hallitusseentest tekitatud allergiline kopsualveoolipõletik.

fekaalid, väljaheited, roe ▪ *faeces, body waste, night soil*

Inimese (ka looma) väljaheited; keskkonda sattudes põhjustavad veekogude ja pinnase (**bakter**)reostust, lõhnaäiringut.

vrđ sõnnik

fekaal-oraalnakkus ▪ *faecal-oral infection*

Nakkus, mille tekitajad on nakkushaigelt või -kandjalt fekaalidega keskkonda eritatud ja jõuavad vastuvõtlikku organismi suu kaudu **kaudse kontakti** teel; ülekanne toimub **nakkusetekitajate levitaja** kaudu.

fenool ▪ *phenol*

Antiseptikuna ja lõhnaainete koostisosana kasutatav mürgine valge kristalne aine (fenüülalkohol e karbohape, C₆H₅OH), mis suuremas kontsentratsioonis on mürgine; ka looduses laialt levinud ühenditeklassi põhiühend.

fenoolid ▪ *phenols*

Aromaatsete süsivesinike hüdroksüühendid, mille aromaatses tuumas asendab vesinikuaatomit üks või mitu hüdroksüülrühma; sõltuvalt nende rühmade arvust eristatakse ühe-, kahe- ja kolmealuselisi fenooli. Nad tekivad orgaaniliste ainete (peamiselt tahkekütuste) utmisel; neid leidub kivisöe-, turba- ja pruunsöetõrvas ning põlevkiviõlis; on enamasti **kantserogeensed** nii sissehingamisel kui ka suukaudsel ekspositsioonil.

fenotüüp ■ *phenotype*

Organismi tunnuste kogum, mis on määratud tema **genotüübi** ja keskkonnategurite koostoimes.

vrđ genotüüp

feromoon ■ *pheromone*

Bioaktiivne (signaal)aine, mida organism eritab keskkonda ja mis samasse liiki kuuluvatel isenditel kutsub esile käitumuslikud (harvem füsioloogilised) muutused. Feromoon kasutatakse taimekasvatustes kahjurputukate (nt õunamähkuri) tõrjeks.

filtrimine, filtreerimine ■ *filtration*

Vedeliku juhtimine läbi poorse materjali (liiv, riie); üks veepuhastuse meetodeid **heljumi** eraldamiseks.

flokulant, helvestusaine ■ *flocculant, flocculent, flocculating agent*

Keemiline aine, mis kutsub esile **flokulatsiooni** (nt polüakrüülamiid jt).

flokulatsioon, helvestamine ■ *flocculation*

Protsess, kus vees olevad kolloidsed ja/või heljuvad osakesed moodustavad liitumise teel sadestuvad helbed; protsessi kiirendatakse **flokulantidega**; üks veepuhastuse meetodeid.

vrđ koagulatsioon

fluoriid ■ *fluoride*

Fluorvesinikhappe anioon või sool; kasutatakse hambapastades **hambakaariese** ennetamiseks; mõnes piirkonnas lisatakse ka joogiveele samal eesmärgil. Samas fluoriidi liigne sisaldus joogivees põhjustab **hambafluuroosi** ning organismi teisi kahjustusi.

fluorimine, fluoreerimine ■ *fluoridation*

Joogiveetöötluses kasutatud võte, mille käigus joogiveele lisati fluoriide **hambakaariese** ennetamiseks; tänapäeval seda enam ei soovitata fluoriidi mitmete kahjulike toimete tõttu.

fooniväärtus vt taustaväärtus**formaldehüüd**, metanaal ■ *formaldehyde*

Sipelghappealdehüüd (HCHO), mis ärritab limaskesti ja on tugev **allergeen** (võib põhjustada **allergilist nohu**, **allergilist bronhiiti** või **bronhiaalastmat**), samuti **kantserogeen**. Seda võib eraldada ehitus- ja viimistlusmaterjalidest; sisaldub tubakasuitsus, põlemisgaasides ja desinfektsioonivahendites.

fossiilkütus, ürgkütus ■ *fossil fuel*

Mittetaastuvad fossiilsest orgaanilisest ainest pärinevad kütusena kasutatavad põlevmaavarad: nafta, erinevad söeliigid, maagaas, põlevkivi.

fotokeemiline sudu ■ *photochemical smog*

Õhus leiduvatest süsivesinikest ja **lämmastikoksiididest** päikesekiirguse toimel tekkev tervist ja keskkonda kahjustav aerosool (udu); võib sisaldada ka fotokeemilisel reaktsioonil tekkinud maapinnalähedast **osooni**.

fotosüntees ■ *photosynthesis*

Orgaanilise aine tootmine süsinikdioksiidist ja veest; seda toodavad klorofüllid sisaldavad taimerakud päikeseenergia kaasabil; seejuures eraldub hapnik.

freoonid, klorofluorosüsivesinikud, CFC ■ *chlorofluorocarbons, CFC*

Keemilised ühendid, milles osa või kõik alkaani (nt metaani, etaani, propaani) vesiniku aatomid on asendatud kloori ja fluori aatomitega; väga püsivad, kergesti veeldatavad; kasutatakse külmutusseadmetes jahutina, aerosooliballonides surveainena jm; atmosfääri sattudes põhjustavad **stratosfääris** fotokeemilisel lagunemisel **osoonikihi hõrenemist**.

fungitsiid ■ *fungicide*

Tõrjevahend seente hävitamiseks.

funktsionaalne häire vt talitluslik häire**funktsionaalne toit** ■ *functional food*

Toit, mille puhul on üheselt tõestatud, et lisaks toitelistele põhifunktsioonidele tõhustab ta inimese seedekulgla talitlust, aktiveerib immuunsüsteemi ja/või vähendab mõne haiguse riski (nt biojogurtid, linaseemneõli, kibuvitsamarjaekstrakt jt).

vrđ eritoit

fükotoksiinid vt vetikatoksiinid**fülogenees** ■ *phylogeny*

Liigi või muu taksoni evolutsioonilise arengu käik, arengutee, põlvnemisrada.
vrđ ontogenees

fütoplankton vt taimhõljum**füüsikaline oht** ■ *physical hazard*

Olukord, kus mis tahes füüsikalised tegurid, nähtused ja sündmused elukeskkonnas võivad põhjustada tervisehäireid; nende häirete tekkevõimalus.

vrđ keemiline oht, bioloogiline oht

füüsikalised ohutegurid ■ *physical hazardous factors*

Keskkonnas esinevad füüsikalised tegurid, mis võivad õhu, vee, toidu või pinnase kaudu inimeseni jõuda ning ohustada tervist. Nendeks on ebasobiv **õhutemperatuur**, **-niiskus**, **-liikumine** ja **-rõhk**, samuti **müra**, **vibratsioon**, **elektromagnetiline kiirgus** vms.

vrđ keemilised ohutegurid, bioloogilised ohutegurid

G**gammakiirgus** ■ *gamma radiation, gamma rays*

Radioaktiivse aine (**radionukliidi**) tuumalagunemisest kiirguv suure energiaga **elektromagnetkiirgus**, mille lainepikkus on alla 10 pikomeetri; suure läbitungimisvõime tõttu tungib sügavale organismi ja suurendab siseorganite vähiriski.

vrđ alfakiirgus, beetakiirgus

gastro-intestinaalne ekspositsioon vt seedekulgla-kaudne ekspositsioon**geen** ■ *gene*

Spetsiifilise bioloogilise funktsiooniga geneetiline mõjur; pärilikkuse ühik, mis asub **kromosoomi** kindlas punktis (lookuses); **DNA** segment (pärilikkuse algosa), mis määrab ära ühe **RNA** molekuli sünteesi.

geenipank ■ *gene bank*

DNA (desoksüribonukleiinhappe) fragmentide (osiste) kogum, mida säilitatakse spetsiaalses hoidlas.

geneetika ■ *genetics*

Teadus pärilikkusest ja muutlikkusest.

geneetiline muutlikkus ■ *genetic variability*

Erinevuste teke või esinemine sama liigi indiviidide vahel; tuleneb muutustest geneetilises materjalis.

geneetiline reostus ■ *genetic pollution*

Geneetilise informatsiooni ülekandumine **GMO**-st looduslikule mittemuundatud organismile.

geneetiline tundlikkus, pärilik tundlikkus ■ *genetic susceptibility*

Seisund, mille puhul organismi reageerimine mõnele keskkonnategurile (nt erakordne temperatuur, kiirgus, keemilised ained, õhu/vee saasteained vms) on suurenenud või vähenenud geneetilise materjali muutuste tõttu.

geneetiliselt muundatud organism, GMO ■ *genetically modified organism, GMO*
Organism, kelle pärilikku (geneetilist) informatsiooni on välise sekkumisega muudetud kas teistsugusest liigist pärit DNA (geeni) või insenergeneetiliselt muundatud DNA sisseviimisega **genoomi**.

geneetiliselt muundatud toit, GM-toit ■ *genetically modified (engineered) food, GM-food*

Toit või toiduaine, mille valmistamisel on kasutatud **geneetiliselt muundatud organisme**.

generatiivne mutatsioon ■ *germinal mutation*

Mutatsioon, mis tekib organismi sugurakkudes ja kandub edasi järgnevatele põlvkondadele.

vrđ somaatiline mutatsioon

genofond, geenifond ■ *genofond, gene pool*

Populatsiooni kõigi isendite **genotüüpides** sisalduvate geneetiliste elementide kogum.

genomürgisus, genotoksilisus, geneetiline toksilisus ■ *genotoxicity*

Teguri võime kahjustada raku geneetilist materjali (DNA-d) ja muuta **pärilikust** (sh tekitada **mutatsioone**); spetsiifiline kahjulik toime elusraku genomile.

genoom ■ *genome*

Organismi geneetilises materjalis sisalduvate geenide kogum; kõik emalt ja isalt päritud geenid.

genotoksilisus vt genomürgisus

genotüüp ■ *genotype*

Isendile omane geenide ja selle erivormide kogum.

vrđ fenotüüp

geograafiline infosüsteem, geoinfosüsteem, GIS ■ *geographical information system, GIS*

Automatiseeritud digitaalne süsteem geograafiliste andmete kogumiseks, haldamiseks, säilitamiseks, päringute tegemiseks, analüüsiks ja esituseks.

geograafiline patoloogia vt meditsiiniline geograafia

giardiaas ■ *giardiasis*

Viburitega alglooma *Giardia lamblia* tekitatud soolepõletik, mis võib kulgeda sümptomiteta või põhjustada kõhulahtisust, valusid ülakõhus ja kõhnumist.

globaalne soojenemine vt üleilmne soojenemine

globaalprobleemid vt üleilmsed probleemid

globaliseerumine vt üleilmastumine

glükoalkaloidid ■ *glycoalkaloids*

Looduslikud mürgised ühendid (nt solaniin ja sakoniin), mis võivad sisalduda maavitsaliste sugukonna taimedes (kartul, tomat). Neid on rohkem rohekates (päikesevalguse käes olnud) kartulimugulates; kuumutades nad ei hävi. Need ained võivad suures koguses organismi sattudes põhjustada peapööritust, kõhulahtisust, oksendamist, kõhukrampe, põletustunnet kurgus, südame arütmiaid, peavalu ja uimasust; raskematel juhtudel isegi hallutsinatsioonid ja halvatus.

GMO vt geneetiliselt muundatud organism

GM-toit vt geneetiliselt muundatud toit

gonadotroopsus, gonadotroopne toime ■ *gonadotropic effect*

Teguri (ühendi) võime kahjustada sugurakke: nende hävitamine, arengu pärssimine või muutmine mittetäisväärtuslikeks.

H

haavatavus, kahjustatavus ■ *vulnerability*

Isiku, populatsiooni või ökosüsteemi tõenäolise kahjustumise määr ebasoodsate mõjurite tõttu.

habitaat vt elupaik

haige hoone sündroom vt ruumiõhu sündroom

haiglajäätmed ■ *hospital waste*

Inimeste ja loomade tervishoiul või sellega seonduvatel uuringutel tekkivad jäätmed (v.a köögi- ja sööklajajäätmed, mis ei ole tervishoiuga otseselt seotud), mis tekivad tervishoiu teenust osutavates asutustes.

haiglanakkus, tervishoiuteenuse osutamisega seotud nakkus, nosokomiaalne nakkus ■ *nosocomial infection, hospital-acquired infection, HAI*

Nakkus, mida patsiendil ei olnud enne haiglasse või mõnda teise tervishoiuteenust osutavasse asutusse minekut või mis ei ole eelmises sellises asutuses viibimise jääknäht, vaid on tekkinud patsiendil haiglas viibimise ajal või seal saadud ravi tagajärjel ja mille tunnused ilmnevad kas seal viibides või pärast sealt lahkumist.

haigus ■ *disease*

Kindlakstehtav, eri inimestel samu sümptomeid põhjustav tervisehäire.
vrd sümptom, sündroom

haiguse tavalise levi(mine) ■ *common vehicle spread*

Haigusetekitaja (patogeen, keemiline aine vms) kand(u)mine vastuvõtliku organismi toimub tavalise ülekande (**nakkuselevitajate**) teel, milleks on vesi, toit, õhk, pinnas, nakatatud esemed.

haiguse ülekande määr vt haiguspuhangu haigestumus**haigusetekitaja** ■ *agent of disease*

Tegur (nt mikroorganism, keemiline aine, kiirgus vms), mille olemasolu või ülemäärane **ekspositsioon** on nõutav haiguse tekkimiseks.
vrd nakkusetekitaja

haiguskolle ■ *outbreak site*

Piiritletud territoorium, kus asuvad haiged või haiguskahtlased isikud ning kus elanikud on tervisekaitseasutuse tugevdatud järelevalve all.

haiguskoormus ■ *burden of disease*

Enneaegsete surmade ja haigestumiste tõttu vähenenud täie tervise juures elatud eluaastad rahvastikus (nt vigastuste tõttu kaotatud tervena elatud eluaastad).

haigusnäht vt sümptom**haiguspuhang, puhang** ■ *disease outbreak, outbreak of disease*

Haiguse avaldumuse ootamatu ning kiire tõus teatud rahvastikurühmas või territooriumil.

haiguspuhangu haigestumus, tabatus, haiguse ülekande määr ■ *attack rate*

Vastuvõtlike isendite osakaal, kes on **haiguspuhangu** ajal eksponeeritud haigestumist põhjustavale ohutegurile (nt patogeenile) ja kes haigestuvad sellesse haigusesse haiguspuhangu vältel.

hajureostus, hajusaaste ■ *diffuse pollution, non-point pollution*

Keskonnareostus suurel maa-alal kindla asukohata allikast (vastand punktreostusele). Põhiliselt kasutatakse antud mõistet veekogu või põhjavee reostumisel pinnase kaudu (nt väetiste, taimekaitsevahendite vms väljakanne) või õhuga leviva saaste puhul.
vrd punktreostus

hajureostusallikas, hajusaasteallikas ■ *diffuse source of pollution, non-point source of pollution*

Pinna- või põhjavee reostusallikas, mis ei ole seotud kindla kohaga (nt laotatud väetised ja taimekaitsevahendid, samuti õhusaaste vms).

hajureostuskoormus, hajusaastekoormus ■ *diffuse (non-point) source input*
Keskonna meedia (õhu, veekogu või põhjaveekihi, pinnase) **reostuskoormus**
kindla asukohata allikast.

hajusaaste vt hajureostus

hajusaasteallikas vt hajureostusallikas

hajusaastekoormus vt hajureostuskoormus

hallitus(seened) ■ *mo(u)lds*

Eri süstemaatilistesse rühmadesse kuuluvad seened, mis tekitavad kohevaid ja sametisi seeneniidi- ja eoskandjakirmeid ehk hallitust; elutegevuseks vajavad nad hapnikku, orgaanilist toitu, vett ja sobivat temperatuuri. Kõik hallitusseened pole mürgised, aga kui siseõhus leidub neid võrreldes välisõhuga ülemäära palju, siis kahjustavad nad tervist.

hambafluuroos ■ *dental fluorosis*

Hambaemali ja hambaluu haigus, mis kujuneb hammaste arenguperioodil elupiirkonnas, kus joogivees on **fluoriide** üle 1,5 mg/l. Tavaliselt haigestuvad jäävhambad lõikumisperioodil ja kahjustus on ravimatu.

hambakaaries, hambasööbija ■ *dental caries*

Hamba kõvakudede, emali, hambaluu ja juuretsemendi kroonilise kuluga haigus, mille tagajärjel tekib hambasse defekt (auk); protsess on pöördumatu. Haigust põhjustavad peamiselt streptokokkbakterid, kes kinnituvad hamba-vaabale ning kelle elutegevuse käigus tekivad toidus sisalduvast suhkrust happed, mis söövivad hambasse augu. **Fluoriidi**preparaatide paikne kasutamine aitab hambakaariest ära hoida.

hambasööbija vt hambakaaries

hapestumine, keskkonna hapestumine, hapestamine ■ *acidification*

Mulla või veekogude vee (keskkonna) pH väärtuse alanemine.

hapniku küllastusaste (vees), hapnikuga küllastatus ■ *oxygen saturation value*

Vee (vedeliku) hapnikusisalduse suhe selle **küllastussisaldusega** sama temperatuuri ja õhurõhu puhul (väljendatud %-des).

vrd hapniku küllastussisaldus

hapniku küllastussisaldus (vees) ■ *oxygen saturation capacity*

Hapniku lahustumispiir vees; oleneb temperatuurist, hapniku osarõhust ja soolsusest.

vrd hapniku küllastusaste

hapniku küllastussisalduse defitsiit (vees) ■ *oxygen saturation deficiency*
Aritmeetiline vahe (erinevus) **hapniku küllastussisalduse** ja tegeliku hapnikusisalduse vahel sama temperatuuri ja õhurõhu puhul.

hapnikuga küllastatus vt hapniku küllastusaste (vees)

hapnikutarve ■ *oxygen demand*

Veekogu ökoloogilist seisundit, eeskätt vees oleva orgaanilise aine hulka iseloomustav näitaja; vees ja reovedelikus sisalduva orgaanilise aine lagunemiseks vajalik hapniku hulk; eristatakse **biokeemilist** ja **keemilist hapnikutarvet**; laiemas tähenduses organismi hapnikuvajadus.

happe-leelise tasakaal, happe-aluse tasakaal ■ *acid-base balance*

Organismi vedelikes (nt vereplasma) valitsev (normaalne) happeliste ja aluseliste ainete tasakaal. Ainevahetuse häired põhjustavad happe-leelise tasakaalu nihet kas happelisuse (atsidoos) või aluselisuse (alkaloos) suunas.

happesademed vt happevihm

happevihm, happesademed ■ *acid rain, acid precipitation*

Peamiselt gaasiliste väävel- ja lämmastikoksiidide veepiisakestes lahustumisest tuleneva happelise reaktsiooniga sademed; tekivad peamiselt fossiilkütuse põletamise (tööstuses, transpordis) õhusaastest. Happevihmad kahjustavad kogu ökosüsteemi: taimestikku, veekogusid, metsi jms, aga ka ehitisi.

healoomuline kasvaja ■ *benign tumor*

Kasvaja, mille puhul kasvajakud ei levi ümbritsevasse kudedesse (ei anna **metastaase**).

vrđ pahaloomuline kasvaja

heide, heitmine ■ *discharge, release*

Ainete, vibratsiooni, kiirguste või müra otsene või kaudne väljutamine keskkonda (õhku, vette või pinnasesse).

vrđ heitmed

heite piirväärtus ■ *emission limit value*

Heite mass, kontsentratsioon või tase, mida kindlaksmääratud ajavahemikus või ajavahemikes ei tohi ületada; tuleb jääda selle piirini.

heiteluba, keskkonnakaitseluba ■ *discharge consent, emission permit*

Ametlik luba reovee (veeluba), heitgaasi (välisõhu saaste luba) või muude keskkonda reostavate ainete juhtimiseks õhku, veekogusse (suublasse) või pinnasesse.

heitgaas ■ *exhaust gas, waste gas*

Peaasjalikult kütuste põletamisel (sh sisepõlemismootorites), samuti tootmisprotsessides tekkiv atmosfääri paisatav gaasiline heide, mis sisaldab kahjulikke aineid ja kahjustab ökosüsteeme ning inimeste tervist.

heitmed ■ *emissions, ejecta*

Keskkonda heidetud tahked ja vedelad ained ja erinevad esemed (nt prügi, rämps, reovesi); neid on tarvis käidelda ja/või kõrvaldada, et nad ei hakkaks keskkonda reostama.

vrđ heide

heitpinnas vt jääkpinnas**heitsoojus** ■ *waste heat*

Soojus, mis jääb põhitootmisprotsessis kasutamata ja satub keskkonda.

heitvesi ■ *effluent*

Inimkasutuses olnud ja seejärel **suublasse** juhitud vesi; võib olla reostatud või puhas (nt jahutusvesi); samuti kanalisatsiooni kaudu ärajuhitud **sademevesi**.

vrđ reovesi

heli ■ *sound*

Keskkonnas lainena leviv võnkliikumine. Eristatakse **infraheli** (sagedus vähem kui 16 Hz), inimkõrvaga kuuldavat heli (16 Hz–20 kHz), **ultraheli** (20 kHz – 1 GHz) ja hüperheli (üle 1 GHz). Heli levimiskiirus on toatemperatuuril õhus 332 m/s, vees 1490 m/s.

heljum, heljumisisaldus, heljuvad osakesed ■ *suspendid solids, suspended matter, SS*

Vees (vedelikus) heljuvad tahke aine osakesed, mille sisaldus tavaliselt määratakse proovi filtrimise või tsentrifuugimisega ning järgneva kuivatamisega kindlates tingimustes.

heljumisisaldus vt heljum**helmindid** vt nugiussid**helmintoos**, nugiussõbi ■ *helminthiasis*

Nugiusside esinemine organismis, nende tekitatud haigus.

helvestamine vt flokulatsioon**helvestusaine** vt flokulant**hemoglobiin**, verevärvnik, Hgb, HB ■ *hemoglobin, Hgb, HB*

Rauda sisaldav, verele punast värvust andev valk, mille põhiülesanne on viia hapnik kopsudest kudedesse.

hepatiit, maksapõletik ■ *hepatitis*

Maksapõletik, mida võivad tekitada ka viirused; nendest A-hepatiidi viiruse tekitatud maksapõletik levib toidu ja veega, E-hepatiit levib vee kaudu ja võib ka loomadelt (sead) inimesele üle kanduda.

hepatotoksilisus, maksamürgisus ■ *hepatotoxicity, hepatotoxic effect*

Teguri (ühendi) võime kahjustada maksa; olla maksale mürgine.

herbitsiid ■ *herbicide*

Umbrohutõrjevahend.

heritaablus vt päritavus**heterotroof** ■ *heterotroph*

Organism, kes toitub teiste organismide toodetud orgaanilistest ainetest, saades elutegevuseks vajaliku energia keemilise energia näol.
vrd autotroof, saprofüüt

hilistunud mürgistus vt viivitud mürgistus**hingamiselunditekaudne ekspositsioon**, respiratoorne (kopsukaudne) ekspositsioon ■ *inhalation exposure*

Ekspositsiooni tee, mille puhul ohutegur satub organismi hingamiselundite kaudu ja võib avaldada (avaldab) kohalikku toimet hingamisteede limaskestale või üldist toimet pärast kopsualveoolidest verre imendumist.

HIV, HI-viirus, inimese immuunpuudulikkuse viirus ■ *HIV, human immunodeficiency virus*

Inimese rasket immuunpuudulikkust (**AIDS**-i) põhjustav viirus.

homöostaas ■ *homeostasis*

Organismide stabiilne sisekeskkond ehk tasakaal, mis tagatakse füsioloogiliste ja biokeemiliste tagasisidesüsteemide abil, sõltumata väliskeskkonnas toimuvatest muutustest.

hormoon, sisenõre ■ *hormone*

Bioloogiliselt aktiivne sisesekretsiooninäärmetes toodetud aine, mis reguleerib organismi ainevahetust ja elutegevust.

hullu lehma tõbi, veiste spongioosne entsefalopaatia ■ *mad cow disease, bovine spongiform encephalopathy, BSE*

Veisel esinev **prioonide** tekitatud ajukahjustusega kulgev haigus, mida iseloomustavad käitumishälbed, närvinähud ja lõpuks surm; haige looma liha süües võib nakkus kanduda ka inimesele.

huumustoiteline, düstroofne ■ *dystrophic*

Humiinainete rohkuse ning **taimetoitainete** vähesusega iseloomustuv (nt veekogu).

vrd vähe-, kesk-, rohke- ja ülirohkeoiteline

huvirühm, sidusrühm, huvigrupp ■ *stakeholder, interest group*

Teadvustatud ühiste huvide nimel tegutsev ühendus või inimesed, kelle huvid teatud küsimuses ühtivad, keda käsitletav tegevus, programmi/projekti protsess või lõpptulemus otseselt või kaudselt mõjutab.

hõljum, plankton ■ *plankton*

Veekogus hõljuvate liikumisvõimetute või väikese liikumisvõimega organismide (plankterite) kogum.

vrd heljum

hõrdeelekter vt staatiline elekter**hädaolukord** ■ *emergency, emergency situation*

Sündmus või sündmuste ahel, mis ohustab paljude inimeste elu ja tervist, kahjustab oluliselt keskkonda või tekitab ulatuslikku majanduslikku kahju ning mille lahendamiseks on vajalik mitme asutuse kiire kooskõlastatud tegevus.

hüdrofoobia vt marutõbi**hüdrosfäär** ■ *hydrosphere*

Kõik maakeral esinevad veed vedelas ja tahkes olekus, eelkõige maailmamere vesi.

hügieen ■ *hygiene*

Arstiteaduse haru, mis käsitleb inimese tervist mõjutavaid tegureid ja abinõusid tervise säilitamiseks ning haiguste leviku ennetamiseks; vastavate meetmete kogum; kitsamas tähenduses isikliku hügieeni nõuded.

vrd keskkonnatervishoid

hügieenik ■ *hygienist*

Hügieeniga tegelev eriteadlane (arst).

vrd hügienist

hügienist, suuhügienist ■ *hygienist, dental hygienist*

Arsti abiline, hambaarsti abiline, suuõone hügieeni asjatundja.

vrd hügieenik

hüpertroofne vt ülirohkeoiteline**hüpothermia** vt vaegsoojumus

idiosünkraasia vt kaasasündinud ülitundlikkus

igikelts, kirsmaa ■ *permafrost*

Kestvalt külmunud pindmine maakoorekiht.

ilm ■ *weather*

Pidevalt muutuv atmosfääri olek (temperatuur, rõhk, sademed, tuul, pilvisus), harilikult lühema aja (mõne päeva, nädala) jooksul.

vrđ ilmastik, kliima

ilmastik, ilmastikuolud ■ *weather conditions*

Ilmarežiim suhteliselt pikema ajavahemiku vältel. Ilmastikku iseloomustavad ilmaelementide keskmised väärtused ja nende muutumine vaadeldavas ajavahemikus.

vrđ ilm, kliima

imikute sinitõbi vt methemoglobineemia

immuniseerimine ■ *immunisation*

Organismi **immuunseks** e nakkustõvekindlaks muutmine; eristatakse **aktiivset** ja **passiivset immuniseerimist**.

immunodefitsiit vt immuunpuudulikkus

immunoglobuliin vt immuunglobuliin

immunotoksilisus ■ *immunotoxicity*

Teguri võime kahjustada organismi **immuunsüsteemi**, avaldub kahes erinevas vormis: otsene (immunosupressioon või immunostimulatsioon) ja kaudne (**ülitundlikkus** ja/või **allergilised reaktsioonid**) immunotoksilisus.

immuunglobuliin, immunoglobuliin, Ig ■ *immunoglobulin, Ig*

Antikehana toimiv proteiin (valk), mis tagab humoraalse **immuunvastuse**.

immuunkeha vt antikeha

immuunpuudulikkus, immunodefitsiit ■ *immunodeficiency*

Sündroom, mida iseloomustab puudulikust **immuunvastusest** tingitud organismi nõrk vastupanuvõime nakkustele.

immuunreaktsioon vt immuunvastus

immuunsus, nakkuskindlus, vastuvõtmatlus ■ *immunity*

Organismi võime tõrjuda haigusetektajaid, nende mürke või mõnd muud **antigeeni** omadustega võõrainet ja mitte haigestuda; võib olla **kaasasündinud** või **omandatud**.

vrđ resistentsus

immuunsustaust ■ *immunity background*

Teatud haiguse osas immuunsete inimeste suhtarv elanikkonnas.

immuunsüsteem ■ *immune system*

Elundite, kudede ja rakkude keeruline süsteem, mis tagab organismi vastuvõtmatuse haigustele (s.o **immuunsuse**). Siia kuuluvad harkelund (tüümus), põrn, lümfotsüüdid, luuüdi, nahk, limaskestad, seedekulgla jt.

immuunvastus, immuunreaktsioon ■ *immune response*

Organismi vastusreaktsioon (kompleksvastus) sissetunginud **patogeeni** (viirus, bakter, seen), kehavõõra raku, samuti **võõraine** vastu; eristatakse humoraalset (**antikehade** vahendatud) ja rakulist (**lümfotsüütide** vahendatud) immuunvastust.

indeksjuht vt esmasjuht**indikaatoraine**, märkaine, märgisaine ■ *indicator substance*

Aine, mille esinemise põhjal midagi järeldatakse, oletatakse; nt vee **kloroformi** sisalduse järgi hinnatakse vee **kloorimise kõrvalproduktide** esinemist.

indikaatororganism, märkorganism, märgisorganism ■ *indicator organism, marker organism*

Tavaliselt mittepatogeenne organism (mikroob), keda kasutatakse **keskkonna meediumi** (vesi, toit) võimaliku **bakterreostuse** kindlaks tegemiseks (nt *E. coli* kasutamine võimaliku fekaalse reostuse uurimisel).

indutseeritud radioaktiivsus ■ *induced radioactivity*

Tuumareaktsioonide tulemusena aines tekitatud radioaktiivsus.

infektsioon vt nakkus**infektsioonhaigus** vt nakkushaigus**infiltratsioonivesi (kanalisatsiooniv)** ■ *infiltration water (in a sewer)*

Kanalisatsioonitorustikku tunginud põhjavesi.

infitseerumine vt nakatumine**infraheli** ■ *infrasound*

Inimkõrvale kuuldamatu madalsageduslik **heli** (< 20 Hz), mis võib avaldada inimesele ebasoodsat toimet, kahjustades närvisüsteemi ja kuulmisorganit;

ohtlikuks võivad osutada inimese siseorganite omaresonantssagedusega võrdse sagedusega infraheli võnked.

infrapunakiirgus, infrapunane valgus, soojuskiirgus ■ *infrared radiation, heat radiation*

Ühelt poolt **valguskiirgusega** ja teiselt poolt **raadiolainetega** piirnev mitte-ioniseeriv elektromagnetkiirgus (lainepikkus 790–1000 nm), mis tekitab inimesel soojatunde.

inimese väljaheited, roe vt fekaalid

inimese ökoloogia, inimökoloogia, antropoökoloogia ■ *human ecology*

Ökoloogia haru, mis uurib inimese kohta ökosüsteemides, inimtegevuse ja ökosüsteemide vastastikuseid suhteid ning inimese kohanemist äärmuslikes ja keskkonnakahjustustega tingimustes.

inkubatsiooniperiood vt lõimetusperiood

insektitsiid, putukamürk ■ *insecticide*

Tõrjevahend kahjulike putukate tõrjeks.

insolatsioon ■ *insolation, solar irradiation*

Otsese päikesevalguse jõudmine ruumi või mingi objektini.

intelligentsuskoefitsient, IQ ■ *intelligence quotient, IQ*

Indiviidi intelligentsuse (arukuse) arvväärus, mis on saadud spetsiaalse testiga.

interventsioon vt sekkumine

intoksikatsioon vt mürgistus

intolerantsus vt talumatus

inversioon ■ *inversion*

Meteoroloogiline nähtus **troposfääris**, mille puhul temperatuuri gradient on vastupidine tavalisele, s.o kõrguse suurenedes temperatuur ei lange, vaid tõuseb (kõrgemates õhukihtides on temperatuur kõrgem kui madalamates). Inversiooni tõttu maalt lähtunud õhusaaste ei haju atmosfääris, vaid koguneb kõrgemal oleva soojema õhukihi alla. See võib tekitada (tervise)probleeme linnades ja tööstuspiirkondades.

ioniseeriv kiirgus ■ *ionising radiation*

Elektromagnetkiirgus või elementaarosakeste kiirgus, mille mõjul neutraalsed aatomid või aatomirühmad kaotavad või saavad juurde elektrone ning muutuvad elektriliselt laetuks (ioonideks). Kiirguskaitse seisukohalt on ioniseeriv kiirgus selline kiirgus, mis on võimeline bioloogilises koes ionipaare tekitama.

vrđ mitteioniseeriv kiirgus

isepuhastus, isepuhastumine ■ *self-purification, autopurification*

Loodusprotsess, mille tulemusena keskkonna meedium vabaneb reostusest; nt õhk puhastub saasteainete sadestumise ja sademetega väljauhtumise toimetel; veekogudes reoainete sisaldus väheneb ja ained muutuvad järk-järgult kahjutumaks organismide elutegevuse ning füüsikaliste ja keemiliste protsesside mõjul.

isikupärane reaktsioon vt kaasasündinud ülitundlikkus**isolatsioon** ■ *isolation*

Tervishoiulises tähenduses nakkushaigusesse nakatunud isiku eraldamine teistest.

itai-itai-tõbi ■ *itai-itai-disease*

Jaapanis esinenud keskkonna **kaadmiumi**reostusest põhjustatud ulatuslik krooniline mürgistus, millele on iseloomulikud tugevad valud, pseudoluumurrud, neerutorukeste talitlushäired ja aneemia.

J**joogivee käitleja** ■ *water business operator*

Ettevõtja, kelle tegevus on **joogivee** tootmine, varumine, töötlemine ning muud toimingud, mille tulemusel joogivesi on tarbijale kättesaadav.

joogivesi ■ *drinking water, potable water*

Vesi, mida kasutatakse joogiks, toidu ja jookide valmistamiseks või muuks olmeotstarbeks.

juhis ■ *guidance*

Juhisdokument (mitte juhend).
vrd suunis

juhistase, sihttase ■ *guidance level*

Parameetri (näitaja) väärtus, mille saavutamine on eesmärgiks edasisele tegevusele.
vrd kontrolltase

jämeosakesed, jämekübemed, PM_{10} -osakesed ■ *rough particulates, PM_{10}*

Osakesed diameetriga 2,5–10 mikromeetrit (PM_{10}), on piisavalt väikesed, et sissehingamisel läbida ülemised hingamisteed (ninaõõs, neel ja kõri) ning jõuda bronhioolidesse; pärinevad eeskätt pinnasest, teekattest ja tolmustest tööstusprotsessidest.

vrd peenosakesed, ultrapeenosakesed

jäneste katk vt tularreemia

jätkusuutlik areng vt kestlik areng, kestlus

jääkaine toidus ▪ *residue in food*

Toidus esinev vähene kogus ainet, mis on pärit pestitsiididest, väetistest, sööda-lisanditest või loomadele manustatud ravimitest.

vrđ toidusaasteaine

jääkained ▪ *residual, residue*

Mingis inimtegevuses üle jäänud ained.

jääkpinnas, heitpinnas ▪ *spoil*

Kaevetöödel üle jääv pinnas.

jääkreostus ▪ *residual pollution*

Tegevuse lõpetanud ja/või mahajäetud objektidelt (nt vanad bensiinijaamad, naftasaaduste hoidlad, prügilad, endiste sõjaväebaaside ehitised vms) pärinev pinnase või põhjaveereostus, mis ohustab ümbruskonna elanike tervist ja elusloodust.

jäätmed ▪ *waste*

Inimtegevuses moodustunud, oma tekkimise ajal või tekkekohas kasutuselt kõrvaldatud ained, esemed või nende jäägid; on tekkekohas kõlbmatud, kuid võivad mujal või muul otstarbel kasulikuks osutada, st neid on võimalik kasutada.

vrđ prügi

jäätmehooldus ▪ *waste management*

Jäätmealane tegevus, mis hõlmab **jäätmekäitlust**, järelevalvet jäätmekäitluse üle ja jäätmekäitluskohtade järelhooldust.

vrđ jäätmekäitlus

jäätmekäitlus ▪ *waste handling, waste management*

Tegevus, mis hõlmab jäätmete kogumist, vedu, taaskasutust ja kõrvaldamist. Kõige olulisem suund peab olema jäätmete tekke vältimine, seejärel **korduskasutus**, siis **taaskasutus** ning kõige viimase vahendina **jäätmete kõrvaldamine**.

vrđ jäätmehooldus

jäätmeluba ▪ *waste permit*

Jäätmekäitluseks vajalik luba.

jäätmete kõrvaldamine ▪ *waste disposal*

Jäätmete ladestamine prügilasse või nende põletamine.

vrđ jäätmekäitlus

jäätmete lõpphoiustamine, matmine ■ *waste disposal, final (ultimate) disposal (of waste)*

Jäätmete, esmajoones radioaktiivsete ainete lõplik paigutamine teatud tingimustele vastavasse erihoidlasse, kavatsemata neid kunagi sealt välja võtta.

jäätmete töötlemine ■ *waste treatment*

Jäätmete taaskasutamise- või kõrvaldamistoiming, kaasa arvatud jäätmete ettevalmistamine taaskasutamiseks või kõrvaldamiseks (nt mehaaniline, termiline, keemiline või bioloogiline mõjutamine, sh sortimine ja pakendamine).

K

kaadamine ■ *dumping*

Jäätmete tahtlik heide merre või merepõhja (ka järve) matmine. Merre on uputatud radioaktiivseid jäätmeid, tööstusmürke, veekogu süvendamisel tekkinud jääke vms.

kaadmium ■ *cadmium*

Raskmetall, mis jõuab keskkonda nii looduslikest allikatest kui ka inimtegevuse tulemusel. Seda leidub õhus, pinnases, vees ning see võib **bioakumuleeruda** taimedes ja loomades. Kaadmium on eelkõige mürgine neerudele ja maksale; on klassifitseeritud **kantserogeeniks**.

kaasasündinud anomaalia vt kaasasündinud arenguhäire

kaasasündinud arenguhäire, kaasasündinud anomaalia ■ *congenital abnormality, congenital anomaly*

Lapsel juba sündides esinev ainevahetuse, kasvu või arengu anomaalia, s.o normist kõrvalekalle, mis on arenenud raseduse ajal.

vrđ arenguhäire

kaasasündinud immuunsus, mittespetsiifiline immuunsus ■ *innate immunity*

Organismi bioloogilisest eripärast tulenev vastupanuvõime haigusetekiitajatele; pärandub liigi kõikidele isenditele; peamised komponendid on **fagotsüüdid**, antimikroobsed peptiidid, komplemendisüsteemi valgud.

vrđ omandatud immuunsus

kaasasündinud ülitundlikkus, isikupärane reaktsioon, idiosünkraasia ■ *idiosyncratic reaction*

Allergiat meenutav, kuid ilma eelneva tundlikuks muutumiseta ja ilma **antigeen-antikeha** reaktsioonita avalduv organismi eripärane reageerimisviis mingile ainele.

kae vt katarakt

kahjulik toime, kahjustav toime ■ *harmful health effect*

Soovimatu kahjulik muutus organismis; võib tekkida keskkonna füüsikaliste, keemiliste või bioloogiliste ohutegurite eksoptsiooni tulemusena.

kahjuritõrje ■ *pest control*

Meetmete rakendamine kahjurite hävitamiseks või nende leviku peatamiseks.

kahjustatavus vt haavatavus

kahjustav toime vt kahjulik toime

kaitsekeha vt antikeha

kampülobakterioos ■ *campylobacteriosis, campylobacter infection*

Bakteri *Campylobacter jejuni* ja/või *C. coli* põhjustatud enamasti toiduga (toore või ebapiisavalt kuumutatud lihaga) saadud haigus, mis avaldub peamiselt soolepõletikust tingitud kõhulahtisusena.

kanalisatsioon ■ *wastewater facilities*

Torustik koos lisaseadmete ja ehitistega **reo-** ja **sademevee** ärajuhtimiseks, puhastamiseks ja kahjutuks tegemiseks; võib olla ühisvoolne (ühine reo- ja sademeveele) või lahkvoolne (eraldi reoveele ja sademeveele).

kanalisatsioonivesi ■ *sewage*

Kanalisatsioonis voolav reo-, sademe- ja infiltratsioonivee segu.

kangestuskramptõbi vt teetanus

kantserogeen, kartsinogeen ■ *carcinogen*

Keemiline aine, mis organismi sattudes võib põhjustada või soodustada kasvaja teket; keskkonnas leidub nii looduslikke (nt hallitusseente toodetud **mükotoksiinid**) kui tehisklikke (nt sise põlemismootorite heitgaasides sisalduv **benso[a]püreen**) kantserogeneene; kantserogeen võib olla või mitte olla **mutageen**.

kantserogeensus, kasvaja teke, onkogeensus ■ *carcinogenicity, oncogenicity*

Organismi spetsiifiline vastus ohuteguri (**kantserogeeni**) toimele, mis seisneb somaatiliste rakkude ebanormaalselt kiires kontrollimatus kasvus ja paljunemises.

karantiin ■ *quarantine*

Nakkuskahtlaste isikute ja/või loomade või nakkushaiguse epideemia piirkonnast tulnud sõidukite ja/või kaubalasti sunderaldamine määratud ajaks, mille eesmärk on vältida eriti ohtliku nakkushaiguse levikut haiguskoldest väljapoole.

karboksühemoglobiin, süsinikoksühemoglobiin, HgbCO ■ *carboxyhemoglobin, HgbCO*

Hemoglobiin, milles süsinikmonoksiid on sidunud hapnikutransportimiskohad, mistõttu hapniku transport kudedesse on takistatud.

karst ■ *karst*

Pinna- ja põhjavee kivimeid lahustavast toimest tingitud lehtrid, lohud, orud, maa-alused koopad ja jõed lubjakivi, dolomiidi vms pinnases.

karstiaala ■ *karst land(scape)*

Karsti (karstilehtrid, -nõod, -järved, -koopad, -jõed) leviku piirkond, kus puudub ajutiselt või alaliselt sademevee pindmine äravool vooluveekogusse.

kartsinogeen vt kantserogeen

kartsinoom ■ *carcinoma*

Epiteelkoe **pahaloomuline kasvaja**.

kasvaja, neoplasma ■ *neoplasm*

Organismi regulatsioonimehhanismide puudulikkusest tingitud kudede paikne soovimatu, harilikult ühe rakutüübi paljunemisest sündinud (uus)moodustis, mis võib olla **hea-** või **pahaloomuline**.

vrđ vähk

kasvuhooneefekt vt kasvuhoonenähtus

kasvuhoonegaasid ■ *greenhouse gases*

Infrapuna- e soojuskiirgust neelavad ja seega **kasvuhoonenähtust** põhjustavad atmosfäärigaasid: süsinikdioksiid (CO₂), metaan (CH₄), diämmastikoksiid (N₂O), fluorosüivesinikud (HFCd), perfluorosüivesinikud (PFCd) ja väävelheksafluoriid (SF₆) ning muud looduslikud ja inimtekkelised atmosfääri gaasilised koostisosad; tekivad peamiselt fossiilkütuste põletamisel elektri- ja soojusenergia tootmisel, transpordis, energiamahukas tööstuses, prügilates vm; põhjustavad üleilmset soojenemist, kuna takistavad Maalt tagasipeegelduva soojuskiirguse hajumist.

kasvuhoonenähtus, kasvuhooneefekt ■ *greenhouse effect*

Atmosfääri alumiste kihtide (**troposfääri**) soojenemine selle tõttu, et see laseb hästi läbi Päikeselt tulevat lühilainelist kiirgust, kuid neelab Maa pinnalt lähtuvat pikalainelist (infrapunast) kiirgust. Looduslike protsesside tulemusel kujunenud atmosfääri gaasiline koostis hoiab kasvuhoonenähtuse tasemel, mis tagab Maal stabiilse temperatuuri. Inimtekkelised kasvuhoonegaaside lisakogused troposfääris suurendavad kasvuhoonenähtust ning põhjustavad üleilmset soojenemist ja **kliimamuutust**.

katabolism vt dissimilatsioon

katarakt, kae ■ *cataract*

Silmaläätse osaline või täielik hägustumus, mis põhjustab nägemise halvenemist või pimedaks jäämist.

katastroof ■ *disaster*

Raske suurõnnetus või avarii (eelkõige keskkonna ulatuslik saastumine, ulatuslik tulekahju või plahvatus, laevahukk, rongiõnnetus vms), mis lööb segi kogukonna normaalse tegutsemise, põhjustab suuri inimkannatusi, materiaalseid kaotusi ja keskkonnakahjustusi, mida kogukond ei suuda oma jõudude ja vahenditega likvideerida.

vrđ suurõnnetus

katastroofimediitsiin, eriolukorra mediitsiin ■ *disaster medicine*

Suurte õnnetusjuhtumite või looduskatastroofide korral vajaminevad tervishoiulised meetmed, nende rakendamine.

katk, must katk ■ *plague, black plague*

Rottidelt, oravatel jt närilistel rotikirpude vahendusel inimesele leviv, bakteri *Yersinia pestis*'e tekitatud nakkushaigus, mis põhjustas keskajal hävitavaid **epideemiaid**; tänapäeval esineb piirkonniti endeemsena.

katkeline ekspositsioon ■ *intermittent exposure*

Kroonilise ekspositsiooni eriliik, mille korral ekspositsioon toimub katkuliselt (teatud kindlate ajavahemikega) pikema aja vältel.

kaudne kontakt ■ *indirect contact*

Olukord, mille puhul kokkupuude ohuteguriga (nt patogeenide ülekanne vastuvõtlikule organismile) toimub keskkonna reostatud meediumi (õhk, vesi, toit, pinnas) või esemete/asjade (taskurätt, toidunõud vms) kontakti kaudu.

vrđ otsene kontakt

kaudne ülekanne ■ *indirect transmission*

Nakkusetekitaja ülekanne **nakkusallikalt** või **nakkuse reservuaarist** vastuvõtlikule organismile **nakkusetekitajate siirutajate** (vektorite) või **nakkuselevitajate** (vehiiklite) kaudu.

vrđ otsene ülekanne

kaugsiire vt metastaas

keemiline aine, kemikaal ■ *chemical substance, chemical*

Looduslik või tootmismenetluse teel saadud keemiline element või selle ühend(id) koos püsivuse säilitamiseks vajalike lisaainete ja tootmismenetlustest johtuvate lisanditega.

keemiline hapnikutarve, KHT ■ *chemical oxygen demand, COD*

Hapniku hulk (mg/l), mis kulub ühes liitris vees sisalduva orgaanilise aine lagunemiseks tugeva oksüdeerija (nt permanganaat, kromaadid) toimel süsinikdioksiidiks, veeks ja ammoniaagiks kindlates katsetingimustes; näitab vee reostatust orgaaniliste ainetega.

vrd biokeemiline hapnikutarve

keemiline mutatsioon ■ *chemical mutation*

Keemilise aine põhjustatud **mutatsioon**.

keemiline oht ■ *chemical hazard*

Olukord, kus elukeskkonnas olevad keemilised ained võivad põhjustada tervisehäireid; nende häirete tekkevõimalus.

vrd füüsikaline oht, bioloogiline oht

keemilised ohutegurid ■ *chemical hazardous factors*

Keskkonnas esinevad ohtlikud keemilised ained ja neid sisaldavad materjalid, mis võivad õhu, vee, toidu või pinnase kaudu inimeseni jõuda ning ohustada tervist.

vrd füüsikalised ohutegurid, bioloogilised ohutegurid

keemiliste ainete segu ■ *mixture of chemical substances*

Kahest või enamast **keemilisest ainest** koosnev segu või lahus.

kehvveresus vt aneemia**kemikaal** vt keemiline aine**kergliiklus** ■ *non-motorised transport modes*

Liiklemine jalgsi, jalgrattaga, rulluis kudega, rulaga, ratastooliga, talvel ka suuskadega, uiskudega vms.

keskkond, ümbrus(kond) ■ *environment, surroundings*

Kogum elus ja eluta looduse tegureid, mis mõjutavad organisme (sh inimest), milles need eksisteerivad (asuvad). Tinglikult jagatakse keskkond looduslikuks ja ehituslikuks e tehiskeskkonnaks, aineliseks e füüsiliseks ja sotsiaalseks keskkonnaks ning kontseptuaalseks ja kultuurikeskkonnaks.

vrd elukeskkond

keskkonna degradeerumine vt keskkonna halvenemine**keskkonna halvenemine**, keskkonna degradeerumine ■ *environmental degradation*

Keskkonna seisundi halvenemine nii kvalitatiivselt kui kvantitatiivselt looduslike või inimeste põhjustatud protsesside tõttu.

keskkonna isepuhastusvõime ■ *environmental self-purifying capacity, environmental assimilative capacity*

Keskkonna meediumide (õhu, veekogude, mulla vms) võime vabaneda **reostusest** füüsikaliste, keemiliste ja bioloogiliste protsesside tulemusena; kitsamas tähenduses ökosüsteemide võime assimileerida ja kahjutustada reostust organismide elutegevuse tulemusena.

keskkonna taluvusvõime, keskkonnamahutavus ■ *ecological carrying capacity*

Keskkonna varude kasutamise intensiivsuse piirmäär, mis vastab nende varude looduslikule uuenemisele; selle ületamisel kahjustuvad loodusvarade omadused ja häiruvad keskkonna funktsioonid.

keskkonnaaudit ■ *environmental audit(ing)*

Sõltumatu arvamuse andmine tegutseva ettevõtte keskkonnavalase juhtimise ja tegevuse vastavusele keskkonnakaitse nõuetega, hea keskkonnapraktikaga ja kestliku arengu põhiseisukohtadega.

keskkonnaekspertiis ■ *environmental expertise*

Tegutseva ettevõtluse keskkonnavalase juhtimise ja tegevuse vastavuse hindamine keskkonnakaitse nõuetele, heale keskkonnapraktikale ja kestliku arengu põhiseisukohtadele; seda korraldavad vastavad eksperdid.

keskkonnaga kohanemine ■ *environmental tolerance, adaptation*

Protsess, mille käigus organism kohaneb keskkonna muutunud/uute tingimustega nii, et suudab ellu jääda ja paljuneda.

keskkonnahäiring ■ *environmental disturbance*

Inimtegevusega kaasnev negatiivne keskkonnamõju, sh keskkonna kaudu toimiv mõju inimese tervisele, heaolule ja varale. Kitsamas tähenduses elukvaliteedi halvenemine tolmu, suitsu, müra, haisu, prahi, prügi vms tõttu elukeskkonnas, kuid mis ei ületa lubatud piirmäära või mis on reglementeerimata.

keskkonnahügieen ■ *environmental hygiene*

Elukeskkonna põhiliste ohutegurite kontrolli ja tervendamise meetmed ennetamiseks nende tegurite võimalikku kahjulikku mõju tervisele (nt kvaliteetne joogiveevarustus, jäätmekäitus, toidu ohutus, tervislik elamu vms).

keskkonnaindikaator, keskkonnamõõdik, keskkonnanäitaja ■ *environmental indicator*

Keskkonnaseisundit või seda mõjutavat tegurit iseloomustav näitaja.

keskkonnakaitse ■ *environmental protection*

Meetmete süsteem, mis rakendab loodus- ja ühiskonnateaduste uurimistulemusi kaitsmaks nii inimese vahetat elukeskkonda kui ka loodust tervikuna inimtegevuse negatiivse mõju eest ja säilitamiseks keskkonda elujõulisena.

vrđ looduskaitse

keskkonnakompleksluba, kompleksluba ■ *integrated environmental permit*

Luba, mis annab õiguse kasutada kaitist või selle osa viisil, mis tagab tegevuse võimalikult väikese mõju keskkonnale, inimese tervisele, heaolule, varale ja kultuuripärandile. Kompleksloaga sätestatavad nõuded peavad tagama vee, õhu ja pinnase kaitse ning kaitises tekkinud jäätmete käitlemise viisil, mis hoiab ära reostuse kandumise ühest keskkonnameediumist (vesi, õhk, pinnas) teise.

keskkonnakvaliteedi piirväärtus, keskkonnanorm ■ *environmental quality standard*

Keskkonna meediumi keemilisele, füüsikalisele või bioloogilisele näitajale kehtestatud piirväärtus, mida ei tohi inimese tervise ja keskkonna kaitsmise huvides ületada. Selle kehtestamisel arvestatakse piirkonna eripära, **keskkonna isepuhastusvõimet** ja reoaine teadaolevat järelmõju.

keskkonnalähtene tervis vt keskkonnatervis**keskkonnalähtene tervisemõju** ■ *environmental health impact, EHI*

Keskkonnas toimuva või kavandatava tegevuse (võimalik) mõju inimeste tervisele ja/või heaolule.

vrd keskkonnalähtene terviserisk

keskkonnalähtene terviserisk ■ *environmental health risk, EHR*

Ebasoodsa toime ilmumise tõenäosus ja raskusaste organismi ekspositsioonil keskkonna ohutegurile; oleneb ohuteguri olemuslikest omadustest, kokkupuute kestusest ja ulatusest.

vrd keskkonnalähtene tervisemõju

keskkonnalähtene tervishoid vt keskkonnatervishoid**keskkonnalähtese tervisekriteeriumi dokument** ■ *environmental health criteria document, EHC*

WHO ametlik väljaanne, milles antakse rahvusvaheliste ekspertide ühine ülevaade keemiliste ainete või nende kombinatsioonide, samuti füüsikaliste ja bioloogiliste tegurite toimest inimese tervisele ja keskkonnale.

keskkonnalähtese tervisemõju hindamine, KTMH ■ *environmental health impact assessment, EHIA*

Keskkonnas toimuva või kavandatava tegevuse või selle alternatiivide võimaliku mõju kvalitatiivne hindamine inimeste tervisele ja heaolule, põhinedes epidemioloogilistel ja/või toksikoloogilistel uuringutel; eesmärk on varustada otsustaja(d) vastava teabega kõigi reaalsete tegevusvariantide võimalike tervisemõjude kohta ning soovitada optimaalne lahendus.

vrd keskkonnalähtese terviseriski hindamine

keskkonnalähtese terviseriski hindamine, KTRH ■ *environmental health risk assesment, EHRA*

Keskkonna ohutegurite ekspositsioonist põhjustatud tervisehäirete avaldumise tõenäosuse kvantitatiivne hindamine.

vrđ keskkonnalähtese tervisemõju hindamine

keskkonnalähtesed ohud vt keskkonnaohud

keskkonnalähtesed terviseindikaatorid ■ *environmental health indicators*

Keskkonna ohutegurite parameetrid (näitajad), millega iseloomustatakse ja/või mõõdetakse nende tegurite mõju tervisele ja/või heaolule (nt õhu ja vee kvaliteet, toidu ohutus, elu-, töö- ja puhketingimused vms).

keskkonnalähtesed tervisemõjurid ■ *environmental health determinants*

Elukeskkonna füüsikalised, keemilised, bioloogilised ja sotsiaalsed ohutegurid, mille ekspositsioon (kokkupuude) mõjutab inimese või tema järglaste tervist.

keskkonnamahutavus vt keskkonna taluvusvõime

keskkonnamonitooring vt keskkonnaseire

keskkonnamõju ■ *environmental impact, environmental effect*

Mis tahes tegevusega eeldatavalt kaasnev vahetu või kaudne mõju keskkonnale, inimese tervisele ja heaolule, kultuuripärandile või varale.

vrđ keskkonnarisk, keskkonnalähtene tervisemõju

keskkonnamõju hindamine, KMH ■ *environmental impact assesment, EIA*

Kavandatava tegevuse eeldatava keskkonnamõju selgitamine, hindamine ja kirjeldamine, selle mõju vältimis- või leevendamisvõimaluste analüüs ning sobivaima lahendusvariandi valik.

vrđ keskkonnariski hindamine, keskkonnalähtese tervisemõju hindamine

keskkonnamürk ■ *environmental poison, environmental toxin*

Keskkonnas esinev elusorganismidele (sh inimesele) mürgine kemikaal.

keskkonnanäitaja vt keskkonnaindikaator

keskkonnaohud, keskkonnalähtesed ohud ■ *environmental hazards*

Inimeste tervisele ja heaolule või ka ökoloogilisele tasakaalule võimalikku kahjulikku mõju avaldavate tegurite esinemine keskkonnas; olulise **keskkonnanäiringu** tekkimise võimalus.

keskkonnarisk ■ *environmental risk*

Tõenäosus põhjustada soovimatuid ja ohtlikke muutusi keskkonnas (nt kliima soojenemine, liikide arvu vähenemine, õhu ja vee reostamine vms). Kitsamas

tähenduses on keskkonnarisk kahjustuse, vigastuse, haiguse või surma tõenäosus inimese kavandatud ja korraldatava keskkonnavalase tegevuse tagajärjel.

vrđ keskkonnamõju, keskkonnalähtene terviserisk

keskkonnariski hindamine, KRH ■ *environmental risk assessment, ERA*

Keskkonnale avalduva kahjuliku mõju tagajärgede (keskkonna-, tervise-, sotsiaalmajandusliku mõju) ja nende ilmnemise tõenäosuse (ruumiline ja ajaline levik) hindamine.

vrđ keskkonnamõju hindamine, keskkonnalähtese terviseriski hindamine

keskkonnaseire, keskkonnamonitooring ■ *environmental monitoring*

Keskkonnaseisundi ja seda mõjutavate tegurite järjepidev jälgimine, mis hõlmab keskkonnavaatlusi ja -analüüse ning vaatlusandmete töötlemist.

vrđ bioloogiline seire, bioseire

keskkonnateadlikkus, keskkonnateadvus ■ *environmental awareness*

Inimeste teadmised keskkonnaseisundist ja keskkonnamuredest; inimese ja keskkonna vaheliste suhete ja mõjude mõistmine ning valmisolek nendega oma tegevuses arvestada.

keskkonnategurid, ökoloogilised tegurid ■ *environmental factors*

Keskkonna ained, nähtused, energia- ja infovood vms, mis mõjutavad ökosüsteeme, sh inimesi. Olemuse järgi liigitatakse keskkonnategurid füüsikalisteks, keemilisteks, bioloogilisteks ja sotsiaalseteks teguriteks.

keskkonnatehnika ■ *environmental engineering*

Keskkonna hoidmiseks, taastamiseks ja parendamiseks kasutatavate tehnoloogiate ja meetodite kogum; vastav rakendusteadus.

keskkonnatehnoloogia, ökotehnoloogia ■ *environmental technology, ecotechnology*

Tehnika- ja keskkonnateaduste tehnoloogiate rakendamine keskkonnakaitseks ning elukvaliteedi parendamiseks.

keskkonnatervis, keskkonnalähtene tervis ■ *environmental health*

Keskkonna füüsikalistest, keemilistest, bioloogilistest ja sotsiaalsetest ohuteguritest mõjutatud rahvastiku tervises seisund, k.a nende elukvaliteet.

vrđ keskkonnatervishoid

keskkonnatervishoid, keskkonnalähtene tervishoid ■ *environmental health*

Rahvatervishoiu haru, mis uurib keskkonnategurite mõju inimese tervisele ja heaolule; hõlmab neid inimese tervise aspekte, k.a elukvaliteet, mida määravad keskkonna füüsikalised, keemilised, bioloogilised, sotsiaalsed ja psühhosotsiaalsed tegurid; käsitleb praeguse ja tulevaste põlvkondade tervisele ebasoodsalt

mõjuda võivate keskkonnategurite hindamise, korrektsiooni ning vältimise teooriat ja praktikat (WHO, 1993).

vrđ hügieen, keskkonnatervis

keskkonnatoksikoloogia ■ *environmental toxicology*

Toksikoloogia haru (valdkond), mis uurib toksiliste ainete keskkonda sattumist või seal tekkimist ning käitumist, keskkonnas sisalduvate ainete mürgisuse hindamise teid ja meetodeid, keskkonnast organismi jõudnud ainete ning organismi vastasmõju tulemusel tekkivaid organismi elutegevuse kahjulikke muutusi.

kesktoiteline, mesotroofne ■ *mesotrophic*

Taimetoitaineid mõõdukal hulgal sisaldav (veekogu, soo või muld).

vrđ vähe-, rohke-, ülirohke- ja huumustoiteline

kessoontõbi vt tuukrihaigus

kestlik areng, säästev areng, jätkusuutlik areng ■ *sustainable development*

Sihipäraselt suunatud areng, mis tagab inimeste elukvaliteedi paranemise kooskõlas loodusvarade olemi ja **keskkonna taluvusvõimega** ning **elurikkust** säilitades. Kestlik areng taotleb tasakaalu inimesi rahuldava elukeskkonna ja majanduse arengu vahel ning täisväärtusliku ühiskonnaelu jätkumist praegustele ja järeltulevatele põlvkondadele.

kestlus, jätkusuutlikkus ■ *sustainability*

Dünaamiline seisund, milleni viib **kestlik** (e jätkusuutlik) **areng**. Kuigi kestlust e jätkusuutlikkust kasutatakse tihti ka säästva arengu sünonüümina, on arvatud, et areng viitab paljuski kasvule, mis ei saa olla säästev, seetõttu eelistatakse kasutada sõnu „kestlus” ja/või „jätkusuutlikkus” (vältida „säästev”).

kiirendustõbi vt merehaigus

kiirgus ■ *radiation*

Energia ülekandmine ühest punktist teise **elektromagnetlainetena** (elektromagnetkiirgus) või aineosakeste voona (**alfa-** ja **beetakiirgus**).

kiirikseened, aktinomütseedid ■ *actinomycetes*

Aeglaselt kasvavad kepikujulised bakterid, mis moodustavad seeneniidistiku-taoliselt hargnevaid ahelaid, mõned liigid tekitavad inimesel **aktinomükoose**.

kiirikseentõbi vt aktinomükoos

kiiritusmutatsioon ■ *radiation mutation*

Ioniseeriva kiirguse põhjustatud **mutatsioon**.

vrđ keemiline mutatsioon

kiiritusrada ■ *irradiation exposure pathway*

Keskonna meedium, mille kaudu radioaktiivne aine või kiirgus jõuab inimeseni ja võib teda kiiritada.

kiiritustõbi ■ *radiation sickness*

Suure radioaktiivse kiirgusannuse (üle 1 Gy) tekitatud haigusseisund, mis on seotud surmaohuga.

kinetoos vt merehaigus**kirsmaa** vt igikelts**kiudained** ■ *fibers*

Toidus sisalduvad taimse päritoluga süsivesikud, mida inimese seedeensüümid ei suuda lõhustada, kuid mis võivad osaliselt lõhustada seedekanali mikroobide ensüümide mõjul (nt taimne tselluloos, ligniin jt).

kliima ■ *climate*

Paikkonna geograafilisest asendist tingitud pikaajaline ilmade laad ja rütm. Maakera jaotatakse kliimavöötmeks õhutemperatuuri ja sademete aasta keskmiste väärtuste ja tüüpiliste vahemike põhjal.

vrđ mikrokliima, ilmastik, ilm

kliimamuutus ■ *climate change*

Pikaajalise statistilise ilmastikurežiimi muutumine. Kliimamuutusele aitab kaasa inimtegevus, sh järjest suurema koguse fossiilkütuse põletamine, metsade hävitamine ja loomakasvatus, mis tingivad **kasvuhoonegaaside** tekitamisega **kasvuhoonenähtuse** võimendumise.

kloorimine, kloreerimine ■ *chlorination*

Veepuhastuses kasutatav võte, mille käigus veele lisatakse selle **desinfitseerimiseks** vaba kloori või klooriühendeid.

kloorimise kõrvalproduktid ■ *chlorination by-products, CBP*

Vee kloorimisel tekkivad tervisele ohtlikud kõrvalproduktid, nt **trihalometaanid** jt.

kloororgaaniline insektitsiid ■ *chloroorganic insecticide*

Väga püsiv tahke **insektitsiid**, mis lahustub vees väga halvasti, aga rasvades väga hästi; neid on kolm alamtüüpi (**DDT**; alitsüklilised ja tsükloklodieenid), mis kõik on närvimürgid, kahjustavad närvi- ja endokriinsüsteemi ning on ka **kantseroogenid**. Nende kasutamine Euroopa Liidus on keelatud.

klorofluorosüsivesinikud vt freoonid

kloroform, triklorometaan ■ *chloroform*

Värvusetu magusa lõhnaga lenduv vedelik (CHCl₃); aurud on uimastava toimega; võib kahjustada maksa ja neere; võib tekkida vee **kloorimisel** kõrvalproduktina; kasutatakse **trihalometaanide** vees esinemise **indikaatorainena**.

koagulant, koaguleeriv aine ■ *coagulant*

Keemiline aine, mis kutsub esile **koagulatsiooni** (nt alumiiniumsulfaat, raudkloriid jt).

koagulatsioon, koaguleerimine ■ *coagulation*

Protsess, kus **koagulantide** abil vähendatakse vees leiduvate peen- ja jämedisperssete osakeste (heljuvad saviosakesed, huumuskolloidid) vahelist tõukejõudu nii, et osakesed liituvad suuremateks helvesteks; kasutatakse joogi- ja reoveepuhastuses.

vrđ flokulatsioon

kodutolmulest vt tolmulest**kohanemine** ■ *ontogenetic adaptive change*

Organismi ehituse või talitluse mittepärilik muutumine, tihti pöörduv.

vrđ kohastumine

kohanemisevõime ■ *adaptive capacity*

Organismi võime muutustega kohaneda; suur kohanemisevõime lubab ära kasutada muutustest tulenevaid võimalusi. Kohanemisevõime ja **haavatavus** on pöördvõrdelises seoses.

vrđ haavatavus

kohastumine ■ *adaptive evolution*

Pöördumatu (evolutsiooniline) **adaptatsioon**, mis seisneb organismi ehituse või talitluse pärilikes muutustes.

vrđ kohanemine

kohtvibratsioon vt vibratsioon**KOK** vt krooniline obstruktiivne kopsuhaigus**kokkupuude** vt ekspositsioon**kolibakter** vt *Escherichia coli***koliindeks**, koliladsete bakterite arv ■ *coliform count*

Koliladsete bakterirakkude arv 1 liitris uuritavas vees; iseloomustab vee fekaalse reostuse taset; suuremale arvule vastab suurem vee reostatus.

vrđ kolitiiter

kolitiiter ■ *coli-titre*

Väiksem vee hulk (milliliitrites), milles tavalise määramismeetodiga saab kindlaks teha kolibakteri olemasolu; iseloomustab vee fekaalse reostuse taset; suuremale kolitiitri väärtusele (arvule) vastab uuritava vee väiksem reostatus; vananenud näitaja, asendatud koliindeksiga.

vrd koliindeks

kolonisatsioon ■ *colonisation*

Mikroobi paljunemine normaalse mikrofloora osana haigust tekitamata.

koloonia ■ *colony*

Ühe liigi isendite (loomade v lindude) koondumine mingile alale.

kolooniat moodustav ühik vt pesa moodustav ühik**kommensalism** ■ *commensalism*

Kahe eri liiki kuuluva organismi kooseluvorm, kus üks pool saab kasu teist kahjustamata, kuid teisele ei ole sellest kooselust kasu ega kahju.

vrd sümbioos, antibioos

kompost ■ *compost*

Põllumajanduse ja tööstuse orgaaniliste jäätmete, turba, adru vms kääritamisel saadav väetis.

kompostimine ■ *composting, controlled (sanitary) landfill*

Orgaanilise aine, eeskätt põllumajandus- ja olmejäätmete aeroobne lagundamine bakterite ja seente elutegevuse abil; hävivad patogeened ja umbrohuseemned; tekkiv kompost on väärtuslik väetis.

konkurents ■ *competition*

Liikidevaheline või liigisisene olemusvõitlus neile võrdselt vajaliku piiratud kesk-konnaressursi (toidu, eluruumi, valguse vms) pärast.

konservant vt säilitusaine**kontaktinfektsioon** vt kontaktnakkus**kontaktnakkus**, kontaktinfektsioon ■ *contact infection, direct infection*

Nakkus, mille puhul nakatumine toimub kas **otsese** või **kaudse kontakti** teel.

kontaminatsioon, reostus, saastus, nakkus, bakterreostus ■ *contamination, bacteriological pollution, bacterial pollution*

Ohutegurite, esmajoonel mikroobide sattumine paika, kus neid ei soovita (nt organismi, toitu, vette, nõudele vms).

kontrolltase, piirtase, kontrollväärtus ■ *reference level*

Parameetri (näitaja) võrdlusväärtus millegi hindamiseks.
vrd juhustase

konsentratsioon ■ *concentration*

Suurus, mis iseloomustab mingi koostisosa suhtelist sisaldust ainesegus või lahuses; näitab, kui palju mingit ainet on lahustunud teises aines.

koolera ■ *cholera*

Bakteri *Vibrio cholerae* tekitatud, Indias endeemiline, aeg-ajalt mujale leviv sool-tehaigus, millele on omane tugev kõhulahtisus ja oksendamine ning nendest johtuv eluohtlik **veetustumine** (veekaotus).

koostoime ■ *interaction*

Kahe (või enama) teguri üheaegne vastastikune koostoime tulemi kujunemisel; see võib olla **aditiivne**, **antagonistlik** või **sünergiline**.

kopsutolmustu(mu)s, pneumokonioos ■ *pneumokoniosis*

Mineraalse tolmu sissehingamisel tekkinud haigus (sageli kutsehaigus), mille kohta kasutatakse ka sissehingatud tolmuks viitavaid nimetusi, nt asbestoos, silikoos, sideroos, berüllioos vms.

korduskasutus ■ *reuse, re-utilisation*

Toote (nt klaaspuudel) või toote komponentide korduv kasutamine esialgsel otsarbel; vähendab jäätmete ja heitmete hulka ning hoiab kokku loodusvarasid.
vrd taaskasutus, ringlussevõtt

korrosioon, korrodeerumine ■ *corrosion*

Keemilise aine, kivimi või materjali, enamasti metalli, osaline häving keskkonnas toimuvate keemiliste reaktsioonide tõttu. Tuntud korrosiooni vorm on roostetamine, mille puhul tekib **rooste** (raud muudetakse raud(III)oksiidiks).

kosmiline kiirgus ■ *cosmic radiation, cosmic rays*

Maailmaruumis suure kiiruse ja energiaga liikuvate laetud osakeste (primaar-kiirgus) ja Maa atmosfääris nende toimel tekkivate osakeste (sekundaarikiirgus) voog.

kriitiline (reostus)koormus ■ *critical (pollution) load*

Ühe või mitme reostusallika suurim **reostuskoormus**, mis tänapäevateadmiste kohaselt ei ohusta ka kõige reostustundlikumaid keskkonnaneelemente (sh inimeste tervist).

kriteerium ■ *criterion*

Alus (asjaolu) või standard (tunnus) millegi üle otsustamiseks või millegi eristamiseks.
vrd standard

kromosoom ■ *chromosome*

DNA ja valgu molekulide kompleks (nukleoproteiin), milles sisalduvad geenid määravad pärilikke tunnuseid.

krooniline ekspositsioon, pikaajaline ekspositsioon, pikaajaline kokkupuude ■ *chronic exposure, long-term exposure*

Ohuteguri pikaajaline (kolm või enam kuud kestev, sh eluaegne), tavaliselt madala tasemega ekspositsioon, mille puhul ohutegur võib **akumuleeruda** organismis ja anda **kumulatiivse tervise mõju**. Krooniline ekspositsioon võib olla ajaliselt püsiv, ebaregulaarne või tsükliline; erivorm on **katkeline ekspositsioon**.

krooniline haigus ■ *chronic disease*

Haigus, mis kestab vähemalt kolm kuud; tavaliselt kestab pikemat aega ega parane.

krooniline infektsioon vt krooniline nakkus**krooniline mürgistus** ■ *chronic intoxication*

Ebasoodsad/kahjulikud toimed, mis avalduvad väikese, ühekordse (lühiajalise) ekspositsiooni korral mürgistusnähte mittepõhjustava mürgikoguse pikaajalisel (vähemalt mitu kuud kuni aastaid kestval) süstemaatilisel sattumisel organismi. vrd äge mürgistus

krooniline nakkus, krooniline infektsioon ■ *chronic infection*

Bakterite, viiruste jt nakkusetekitajate põhjustatud püsiv ja pikaajaline nakkus, nt tuberkuloos, brutselloos, B-hepatiit jt.

krooniline obstruktiivne kopsuhaigus, KOK ■ *chronic obstructive pulmonary disease, COPD*

Pikaajaliste kopsuhaiguste koondnimetus, mille puhul esineb püsiv bronhide ahenemine (nt krooniline bronhiit, kopsuemfüseem).

krooniline tervise mõju, krooniline toime ■ *chronic health effect*

Aeglaselt (kolme kuu ja enama järel) arenev ja pikka aega kestev (või sageli korduv) tervisehäire; sageli põhjustatud väikese intensiivsusega ohuteguri **kroonilisest ekspositsioonist**.

krooniline toime vt krooniline tervise mõju**krüosfäär** ■ *cryosphere*

Atmosfääri, hüdroosfääri ja litosfääri piiril olev negatiivse temperatuuriga kiht, kus on igikelts.

ksenobiootikum vt võõraine

kuhjuv toime vt kumulatiivne toime

kuivjääk, aurustusjääk ■ *total dissolved solids, TDS*

Lahustunud ainete sisaldus vedelikus; mineraal- ja orgaaniliste ainete jääk filtritud veeproovi kuivaks aurutamise (100 °C juures) järel.

vrđ kuumutusjääk

kumulatiivne toime, kuhjuv toime ■ *cumulative effect*

Toime, mis avaldub teguri (aine) kuhjumisel organismis (tavaliselt sihtelundis) alles pärast selle teguri teatud taseme saavutamist.

kumulatsioon, kumuleerumine ■ *cumulation*

Teguri (aine) või selle toime järk-järguline kuhjumine organismis. Eristatakse materiaalselt (teguri hulga suurenemine) ja funktsionaalselt (antud tegurist tingitud muutuste järkjärguline summeerumine) kumulatsiooni.

vrđ bioakumulatsioon

kurtumus ■ *deaf-mutism*

Kaasasündinud **kurtusega** kaasnev kõnevõimetus, kuigi kõneelundid on terved.

kurtus ■ *deafness*

Kuulmise täielik puudumine või raske vaegkuulmine.

kuulmisnõrkus vt vaegkuulmine

kuumaindeks, soojaindeks ■ *heat index*

Mõõdik, mis kirjeldab, kuidas tajub keskmine inimene kuuma ja niisket ilma; arvestab õhutemperatuuri, -niiskuse ja tuule koosmõju.

vrđ külmaindeks

kuumakurnatus, ülekuumenemine ■ *heat exhaustion*

Vee- ja soolakaotusest tekkiv, eriti lihaskoormusega kaasnev organismi temperatuuri mõõdukas tõus; sümptomid on väsimus ja halb enesetunne.

vrđ kuumarabandus

kuumalaine ■ *heat wave*

Ebatavalise kuuma ilma kestev (pikaajaline) esinemine. Ühtseid kriteeriume õhutemperatuuri ja -niiskuse väärtuste ning esinemise perioodi kestuse kohta ei ole. Eestis kasutab Terviseamet mõistet „erakordselt kuum ilm” (ilm, kus ööpäeva maksimaalne õhutemperatuur on kõrgem kui 30 °C kauem kui kaks järjestikust päeva), Ilmateenistus aga mõisteid „kuumapäev”, „eriti ohtlik ilm” (päeva maksimaalne õhutemperatuur üle 30 °C viie ja enama ööpäeva vältel).

kuumarabandus ■ *heat stroke, heat apoplexy*

Niiskest kuumusest ja/või kehalisest koormusest tekkiv, sageli alkoholi või ravimite kasutamisega kaasnev organismi äge kehatemperatuuri tõus, mis võib lõppeda surmaga.

vrd kuumakurnatus, päikesepiste

kuumtöötlemine ■ *heat treatment*

Toiduaine või toidu töötlemine kõrgel temperatuuril; nt keetmine, hautamine, praadimine, küpsetamine.

kuumutusjääk, põletusjääk ■ *fixed solids, fixed residue*

Kuivjäägi kuumutamisel (vähemalt 550 °C juures) järele jääv jääk (mineraalne aine).

vrd kuivjääk

kvaliteedi hindamine ■ *quality assessment*

Kvaliteedikontrolli käigus saadud mõõtmistulemuste võrdlemine kehtestatud kvaliteedinõuetega ja järelduste tegemine.

vrd kvaliteedi tagamine

kvaliteedi kindlustamine vt kvaliteedi tagamine**kvaliteedi tagamine, kvaliteedi kindlustamine** ■ *quality assurance*

Kõik planeeritud ja süstemaatilised tegevused, mis on vajalikud tagamaks asjakohast kindlust, et antud tegur, nähtus, protsess või teenus rahuldaks kvaliteedinõudeid (nt vastaks standardis, tegevusloas vms kehtestatud nõuetele); eesmärgiks on kindlaks teha vead ja neid ennetada.

vrd kvaliteedi hindamine

kvaliteet ■ *quality*

Teguri või nähtuse omaduste kogusumma, mis eristab seda teistest teguritest või nähtustest ja näitab otstarbele vastavuse määra.

kõrbestumine, desertifikatsioon ■ *desertification*

Kõrbeala laienemine looduslike tegurite toimel või soovimatu inimtegevuse, sh kliimamuutuse tõttu; kõrbe tekkimine aladel, kus seda varem ei ole olnud.

kõrgustõbi vt mäestikuhaigus**kõrvalsaadus, kõrvalprodukt** ■ *by-product*

Põhisaaduse valmistamise või tootmise käigus vältimatult moodustuv produkt.

kõrvaltoime ■ *side effect*

Teguri (aine) peamisest või oodatavast toimest erinev toime.

käärimisgaas vt biogaas

kübemed vt osakesed

küla ■ *village*

Väikseim tiheda hoonestusega asustatud koht maal.

vrđ alevik, alev

külmaindeks, tuule-külma(tunde) indeks ■ *wind chill index*

Mõõdik, mis arvestab külma ja tuule tugevuse koosmõju inimese organismile, st kuidas tuuline külm ilm tegelikult organismile toimib ja milline on külma-kahjustuste tekkeoht. Selle arvutamisel võetakse arvesse õhutemperatuuri, tuule kiirust, õhuniiskust ja inimkeha soojusbilanssi.

vrđ kuumaindeks

külmanäpistus, külmumus ■ *frostbite, congelatio*

Erakordse külma põhjustatud perifeersete kehaosade (nina, sõrmed, varbad, kõrvalestad) naha ja nahaaluse koe äge kahjustus.

külmumus vt külmanäpistus

künnis, toimelävi ■ *threshold*

Keskkonna ohuteguri ekspositsiooni teatud tase, millest alates avaldub ebasoodne toime organismile. Mõned ohutegurid (nt gammakiirgus) on kahjulikud vähimagi ekspositsiooni taseme korral, st need on künniseta e toimelävetä (*non-threshold*) tegurid.

künnissisaldus vt lubatud piirkontsentratsioon

künnisväärtus, läviväärtus ■ *threshold value, threshold level, threshold limit value*

Aine minimaalne **annus** või keskkonnateguri (nt kiirgus) **ekspositsiooni** minimaalne **tase**, mille korral tekivad katselooma organismis füsioloogiliste kohanimisreaktsioonide piiridest väljuvad ebasoodsad/kahjulikud muutused või hakkab kujunema varjatud, kuigi ajutiselt kompenseeritud haigus.

künnisväärtuseta annus-vastuse seos ■ *non-threshold dose-response relationship*

Annus-vastus(e) seos, mille puhul eeldatakse, et mis tahes väiksempi **annus** (**ekspositsiooni tase**) kannab endas kahjuliku toime teatud tõenäosust (omane künniseta e toimelävetä ainetele).

L

laktoositalumatus ■ *lactose intolerance*

Ainevahetushäire, mille puhul seedeensüüm laktaasi aktiivsus on väga madal või puudub piimasuhkru ehk laktoosi lõhustamiseks, mistõttu tekivad piima ja piimatoodete tarbimisel seedehäired.

laserikiirgus ■ *laser radiation*

Tehisvalgusallikast (laserist) saadud kitsas (suunatud) monokromaatne kiirgusvoog, mida saab ülimalt koondada ruumis ja ajas.

latentne infektsioon vt latentne nakkus**latentne nakkus**, latentne infektsioon, varjatud nakkus ■ *latent infection*

Nakkus, mille puhul tekitaja on organismis, kuid aktiivselt ei paljune ja keskkonda ei eritu; puuduvad ka haigussümptomid.

laustaud vt pandeemia**LC₅₀**, 50%-le isenditest surmav kontsentratsioon, poolletaalkontsentratsioon ■ *LC₅₀, half lethal concentration, 50% lethal concentration*

Aine **mürgisuse (toksilisuse)** mõõdik **hingamisteedekaudse ekspositsiooni** korral; aine **kontsentratsioon** sissehingatavas õhus, mis surmab pooled (50%) katseorganismidest. LC₅₀ väljendatakse tavaliselt kui aine massiühik õhu mahuühiku kohta (mg/m³).

LD₅₀, 50%-le isenditest surmav annus, poolletaalannus ■ *LD₅₀, half lethal dose, 50% lethal dose*

Aine **mürgisuse (toksilisuse)** mõõdik **suukaudse ekspositsiooni** korral. See on aine **annus**, mis surmab pooled (50%) katseorganismidest. LD₅₀ väljendatakse tavaliselt kui aine massiühik isendi kehamassi (kilogrammides) kohta (mg/kehamassi kg).

leegionäride haigus vt legionelloos**legionelloos**, leegionäride haigus ■ *legionellosis, Legionnaires' disease*

Bakteri *Legionella pneumophila* tekitatud haigus klassikalise (tõelise) legionelloosina (raske kopsupõletik) või **Pontiaci palavikuna** (kiiresti mööduv palavikuga kulgev haigus ilma kopsusümptomiteta). Tekitaja satub organismi nakatunud veepiiskade sissehingamisel.

lehtersuue, estuaar ■ *estuary, firth*

Lehtrikujuline jõesuue, tekkinud ookeani- või mereranniku vajumise või mere- taseme tõusu tagajärjel.

lendtuhk ■ *fly ash*

Tahke kütuse põlemisel moodustuv peentuhk, mis kandub koos põlemisgaasidega koldest välja või settib korstna seintele.

vrđ tuhk, tahm, nõgi

lenduivad orgaanilised ühendid, LOÜ ■ *volatile organic compounds, VOC*

Toatemperatuuril kergesti aurustuvad orgaanilised ained, millel võib olla keskkonnale ja inimese tervisele ebasoodne/kahjulik mõju. Atmosfääri sattudes võivad osaleda **fotokeemilise sudu** tekkes (nt **polütsükliised aromaatsed süsi-vesinikud** jt). Keemiatoodetest (värvid, liimid, lahustid jms) aurustudes mõjutavad nad ruumiõhu kvaliteeti ja sõltuvalt ühendist võivad tekitada erinevaid terviseprobleeme. Mõned nendest on **mutageensed** ja/või **kantserogeensed**.

leostumine ■ *leaching*

Vees lahustuvate ainete väljauhtumine keskkonnast (kivimitest, mullast, prügilast vm) vihma- või põhjavee toimel.

letaaldoos vt surmav annus**letaalkontsentratsioon** vt surmav kontsentratsioon**liidetav toime** vt aditiivne toime**liigrisk** vt panusrisk**linn** ■ *city, town*

Kompaktse hoonestusega asula, millel on oma haldusorganid ja juriidilised õigused. Linn on oma ümbruskonda teenindav keskus, kus peale tööstus-, ehitus- ja veondusettevõtete on kaubandus-, teenindus-, teadus-, kultuuri- jm asutusi; põllumajandusega tegeleva rahvastiku osatähtsus on linnas harilikult väga väike.

vrđ alev, alevik

linnastumine, urbaniseerumine, urbanisatsioon ■ *urbanisation*

Linnade arvu ja pindala kui ka elanike tiheduse suurenemine aja jooksul ning linnade osatähtsuse kasvamine seoses majanduse ja ühiskonna arenguga.

vrđ valglinnastumine

linnugriip ■ *Avian influenza, bird flu*

Lindude gripiviiruse tekitatud haigus; alatüüp H5N1 on ohtlik inimesele; levib pandeemiliselt ja on kõrge suremusega.

lipiidid, rasvad, toidurasvad ■ *lipids*

Rasva lahustavas aines (nt dietüülester, heksaan, diklorometaan) lahustuvad, vees mittelahustuvad looduslikud ühendid, mille hulka kuuluvad neutraalarasvad

(tõelised rasvad), vabad rasvhapped, vahad, steroolid, steroidid, fosfolipiidid, glükolipiidid ja lipoproteiinid. Tavaelus kasutatakse lipiidide kohta nimetust toidurasvad. Nad on organismile vajalikud (energia saamine, asendamatute polüküllastumata rasvhapete allikas, rasvlahusuvate vitamiinide omastamine vms); nad peavad toidus olema õiges koguses ja omavahel õiges vahekorras.

litosfäär ■ *lithosphere*

Maa tahke väliskest, mille moodustab maakoor koos selle all oleva vahevöö ülemise osaga.

LOAEL, vähim täheldatavat ebasoodsat toimet avaldav tase ■ *LOAEL, lowest-observed-adverse-effect level*

Teguri (keemiline aine, kiirgus vms) väikseim **ekspositsiooni tase** (kontsentratsioon või annus), mis sihtorganismil võrreldes kontrollrühmaga põhjustab statistiliselt olulisi ebasoodsaid morfoloogilisi, funktsionaalse võimekuse, kasvu, arengu või eluea muutusi.

vrđ LOEL

LOEL, vähim täheldatavat toimet avaldav tase ■ *LOEL, lowest-observed-effect level*

Teguri (keemilise aine, kiirgus vms) väikseim **ekspositsiooni tase** (kontsentratsioon või annus), mis sihtorganismil võrreldes kontrollrühmaga põhjustab statistiliselt olulisi morfoloogilisi, funktsionaalse võimekuse, kasvu, arengu või eluea muutusi.

vrđ LOAEL

lokaalne toime vt paikne toime

loode, vililane ■ *fetus, foetus*

Emakasisese arengu hilisemas etapis (liigitunnuste ilmnemisest sündimiseni) olev organism; inimesel on see periood raseduse viimased seitse kuud enne sündi.

vrđ embrüo

looduskaitse ■ *nature conservation, nature protection*

Ühiskondlikud ja riiklikud meetmed, mis peavad tagama loodusvarade ots-tarbeka kasutamise, taastamise ja kaitse, tervisliku elukeskkonna hoidmise ja loomise, maastikukaitse ja -hoolduse ning väärtuslike loodusobjektide säilitamise. Kitsamas tähenduses looduskeskkonna, elurikkuse (sh liikide, elupaikade, looduskaitsealade) ja loodusvarade kestlikkuse tagamine, nende hooldamine ja taastamine.

vrđ keskkonnakaitse

looduskasutus ■ *nature management*

Loodusvarade kasutamine inimkonna poolt; hõlmab nende ammutamist, töötlemist ja taastumisvõime hoidmist.

loodusvara ■ *natural resource*

Loodusliku tekkega aine või protsess, mida inimene kasutab toorainena, energiaallikana või muul viisil (maa, maavarad, vesi, metsad jm).

loomataud vt episootia**loomhõljum**, zooplankton ■ *zooplankton*

Vees hõljuvate loomsete organismide kogum.
vrd taimhõljum

loomulik ventilatsioon ■ *natural ventilation*

Õhuvahetus hoones/ruumis, mis toimub põhiliselt välisõhu ja ruumiõhu rõhkude ning temperatuuride erinevuse tõttu. Välisõhk siseneb ruumi akende, uste, aknapragude ja teiste ehituskonstruksioonide avauste kaudu; uuemates hoonetes on akendesse monteeritud tuulutusrestid või ehitatud spetsiaalsed värskeõhuklapid. Ruumi jõudnud õhk soojeneb, tõuseb üles ja väljub tuuletõmbusega või korstna ja ventilatsioonilõõride kaudu.

vrd sundventilatsioon

LPH vt lubatud piirheide**LPK** vt lubatud piirkontsentratsioon**lubatud piirheide**, heite piirväärtus, LPH ■ *admissible load limit*

Riiklikult või rahvusvaheliselt sätestatud keskkonda heidetava saasteaine koguse ülempiir (kg/ööp, t/a); selle ületamine põhjustab keskkonna lubamatut reostamist.

lubatud piirkontsentratsioon, lubatud piirsisaldus, künnissisaldus, LPK ■ *admissible concentration limit, maximum allowable concentration, maximum permissible concentration*

Riiklikult või rahvusvaheliselt sätestatud aine piirsisaldus (kontsentratsioon) keskkonna meediumis (õhus, vees, mullas, toidus vm); selle ületamisel loetakse keskkonna meedium reostatuks; eluaegne ekspositsioon sellisele meediumile võib põhjustada tervisehäireid. Toidu korral kasutatakse terminit piirnorm (*maximum level, ML*).

luukoe hõrenemine vt osteoporoos

lõimetusperiood, peiteperiood, inkubatsiooniperiood ■ *latent period, incubation period*

Ajavahemik alates organismi **nakatumisest** või kokkupuutest keemilise aine, kiirguse vms kuni haiguse või vaadeldava seisundi (mürgistuse) sümptomite ilmnemiseni.

vrđ nakkuslik periood

läga, vedelsõnnik ■ *liquid manure, slurry (manure)*

Põllumajandusloomade rooja ja uriini segu (vedel virtsataoline sõnnik).

vrđ sõnnik, fekaalid

lämmastikoksiidid, NO_x ■ *nitrogen oxides, NO_x*

Lämmastiku ja hapniku ühendid, neist tähtsamad on lämmastik(mono)oksiid (NO), lämmastikdioksiid (NO₂) ja dilämmastikoksiid (N₂O); tekivad **fossiilkütuste** põlemisel küttekolletes, ka orgaaniliste väetiste kasutamisel, kuuluvad sõidukite heitgaaside koostisesse; atmosfääri jõudes põhjustavad **fotokeemilist sudu** ja osalevad **happevihma** tekkimises.

lämmastikuringe ■ *nitrogen circle, N transformation*

Lämmastiku tsükiline liikumine atmosfääri gaasilisest molekulaarsest vormist anorgaaniliste ja orgaaniliste ühendite seotud lämmastikuks ning tagasi atmosfääri gaasiliseks vormiks. Olulisim tegur lämmastiku liikumisel eluta loodusest elusasse ja tagasi on organismide (mikroobide) elutegevus.

läviväärtus vt künnisväärtus

lühiajaline ekspositsioon, äge ekspositsioon, akuutne ekspositsioon ■ *short-term exposure, acute exposure*

Ohuteguri ühekordne või lühiajaline (mõni tund, maksimaalselt ööpäev), tavaliselt kõrge tasemega ekspositsioon; nt tööstusavarii või keskkonnaõnnetuse korral esinev ekspositsioon.

vrđ alaäge ekspositsioon, krooniline ekspositsioon

lümfotsüüt, lümfirakk ■ *lymphocyte*

Immuunsüsteemi rakk, mis kuulub valgeliblede hulka ning millel on otsustav osa organismi **immuunvastuse** kujunemisel; B-lümfotsüüt toodab **antikehi**, T-lümfotsüüt hävitab organismi nakatunud rakke.

lүpsjaköbukesed ■ *milker's nodules*

Lүpsja sõrmedele lehma udarast nakatuv rõugeviirust meenutava paravaktsiini-viiruse tekitatud haigus, mis ilmneb ühe või mitme lillaka, hiljem armistuva sõlmena.

Lyme'i tõbi vt borrelioos

M

maa-ala tervendamine vt saneerimine

maagaas, looduslik gaas ■ *natural gas*

Orgaanilise aine lagunemise tagajärjel tekkinud gaasiliste süsivesinike segu, mis asub maakoore tühikutes ja poorsetes kihtides; kasutatakse kütusena. Suurema osa maagaasist (80–95%) moodustab **metaan**.

vrđ biogaas

makroelement, makrotoitaineline ■ *macroelement, macronutrient, bulk mineral*

Keemiline element, mida on organismis suhteliselt palju (kaltsium, fosfor, magneesium, kaalium, naatrium, kloor ja väävel) ja mida inimene peaks toiduga saama tavaliselt üle 100 mg päevas.

maksapõletik vt hepatiit

malaaria ■ *malaria*

Vere punalibledes elava alglooma *Plasmodium*'i tekitatud korduvate kõrge palaviku ja vappkülma hoogudega kulgev **parasitaarhaigus**; sümptomid on aneemia, suurenenud põrn, teadvusehäired, kõhulahtisus ja šokk. Nakkust levitab halla- e malaariasääsk (*Anopheles maculipennis*).

malformatsioon vt väärarend

maligniseerumine ■ *malignant transformation*

Kasvaja muutumine pahaloomuliseks.

maomürk, ussimürk ■ *vermicide, venom*

Mõnede madude süljenäärmete mürgine eritis.

marutõbi, raabies, hüdrofoobia ■ *rabies, hydrophobia*

Marutõveviirusest tekitatud äge eluohtlik kesknärvisüsteemi kahjustustega haigus inimesel (loomadel on marutaud), mis kandub haigelt loomalt (rebane, kährikkoer, koer, kass jt) inimesele puremise teel või süljega; ravita jäämisel lõpeb haigus alati surmaga.

meditsiiniline geograafia, geograafiline patoloogia ■ *medical geography, geographical pathology*

Teadusharu, mis käsitleb tervise ja haigustega seotud keskkonnategurite territoriaalset (ruumilist) levimust/varieeruvust; ühendab bioloogiat, ökoloogiat, meditsiini, epidemioloogiat ja geograafiat, kasutades kaardistamise meetodeid.

meditsiiniline süsi vt aktiivsüsi

melaniin ■ *melanin*

Pruun pigment, mis põhjustab naha, juuste ja silmade tumeda värvuse; neelab ultraviolettkiiri, millega kaitseb organismi **ultraviolettkiirguse** kahjuliku toime eest. Mõnede haiguste ja vähivormide puhul toodetakse melaniini ülemäära.

melanoom, pigmentkasvaja ■ *melanoma*

Melaniini tootvatest rakkudest lähtunud pahaloomuline, enamasti naha, limaskestade või silma kasvaja.

merehaigus, kiirendustõbi, kinetoos ■ *seasickness, motion sickness, kinetosis*

Korduva suureamplituudilise võnkumise (nt laeva õõtsumine) tekitatud sisekõrva tasakaaluelundi ärritusseisundist tingitud haiguslik seisund (pearinglus, iiveldus jms).

mesotroofne vt keskoiteline**metaan** ■ *methane*

Lihtsaim süsiniku ja vesiniku ühend (CH_4); värvitu, lämmatav ja tuleohtlik gaas, mis tekib orgaanilise aine lagunemisel anaeroobses keskkonnas mikroorganismide elutegevuse tulemusena; kuulub **maagaasi** ja **soogaasi** koostisesse.

metabolism vt ainevahetus**metanaal** vt formaldehüüd**metastaas**, kaugsiire ■ *metastasis*

Kasvaja algkoldest organismi teistesse, algul mittetabandunud organitesse siirdunud kasvajakud, mis võivad anda hiljem lisandunud (sekundaarseid) kasvajaid.

meteoropaatia ■ *meteoropathy*

Tundlikkus **ilmastiku** muutumisele; ilma muutumisest tingitud vaevused.

methemoglobiin, MetHgb ■ *methemoglobin, MetHgb, MetHGB*

Oksüdeeritud **hemoglobiin**, milles raud on kolmevalentses (Fe^{3+}) vormis; sellel ei ole hapnikutranspordivõimet. Normaalselt on veres methemoglobiini kuni 1% hemoglobiini koguhulgast.

methemoglobiinveresus vt methemoglobineemia**methemoglobineemia**, methemoglobiinveresus, imikute sinitõbi ■ *methemoglobinaemia, blue baby syndrome (disease)*

Haigusseisund, mille korral on veres liiga palju hemoglobiini ebanormaalselt vormi **methemoglobiini**, mis ei ole võimeline tõhusalt hapnikku kopsudest kudedesse transportima. Imikute puhul kutsutakse haigust sinitõveks (ingl *blue baby syndrome*); tekib, kui joogivees või toidus on ülemäära **nitraate**,

mis seedetraktis redutseeruvad **nitrititeks** ja verre imendudes moodustavad **methemoglobiini**.

metsa hävitamine vt metsa raadamine

metsa raadamine, metsa hävitamine ■ *deforestation*

Maa metsast ja võsast puhastamine, mida tehakse võimaldamaks maa kasutamist muul otstarbel peale metsa kasvatamise, nt põllu- või kultuurmaana.

metüülelavhõbe ■ *methylmercury*

Elavhõbedast bakterite sünteesitud rasvlahustuv ühend. Metüülelavhõbe **bioakumuleerub** eelkõige veekeskkonna toiduahelas, mis ohustab eriti rohkesti kala ja mereande tarbivat elanikkonda. Inimene omastab veekeskkonnast elavhõbedat just metüülelavhõbeda kujul, mis kahjustab närvisüsteemi, eelkõige suuraju koort, mille rakkudes pärsitakse valgusüntees; tagajärjeks on rakkude hukkumine ja närvikoe kärbumine.

vrđ etüülelavhõbe

mikroelement, mikrotoitainet ■ *micronutrient, trace element*

Organismi normaalseks elutegevuseks üliväikeses koguses vajalik keemiline element (mangaan, raud, vask, koobalt, tsink, jood, seleen jt); mille sisaldus organismis on alla 0,01% koe kuivmassist.

mikrofauna ■ *microfauna*

Teatud piirkonna kõik mikroskoopiliselt väikesed (alla 0,2 mm) selgrootud loomorganismid (ainuraksed, keriloomad, osa ümarusse jt).

mikrofloora ■ *microflora*

Mikroorganismide (bakterite, pisiseente) kogum mingis toitekeskkonnas (muldas, taimejuurtel, ka inimese ja looma soolestikus).

mikrokliima ■ *microclimate*

Õhutemperatuur, -niiskus, -liikumine ja soojuskiirgus inimese lähemas ümbruses; ka kohalikest iseärasustest tingitud väikese maa-ala (linna, metsalagendiku jms) kliima.

vrđ kliima, ruumikliima

mikrolained ■ *microwaves*

Raadiolainete piirkond lainepikkusega 1 mm kuni 1 m; kasutatakse raadiosides, radarijaamades, mikrolaineahjudes toiduvalmistamisel jm.

Minamata haigus ■ *Minamata disease*

Jaapanis Minamata piirkonna elanikel tekkinud raske, sageli surmaga lõppenud kesknärvisüsteemi krooniline metüülelavhõbedamürgistus, mida põhjustas

Minamata lahest püütud mereandide söömine; laht oli reostatud kohaliku plastmassitehase **metüülelavhõbedat** sisaldava reoveega.

mineraalaine vt mineraaltoitainet

mineraalaine, mineraaltoitainet ■ *mineral element, mineral nutrient*

Organismi elutegevuseks vajalik anorgaaniline aine, mis sisaldab toitvaid elemente. Sõltuvalt organismidele vajaminevast kogusest jaotatakse toitelemendid **makro-** ja **mikroelementideks**.

mineraalvesi ■ *mineral water*

Joogiks kasutatav mikrobioloogiliselt tervisele ohutu, eripärase mineraaloolade, gaaside ja/või mikroelementide sisaldusega tervistava või ravitoimega **põhjavesi** (vastavalt tervise- või ravimineraalvesi); peab olema riiklikult mineraalveena tunnustatud. Ravimineraalvett kasutatakse ka vanniveena või klistiiriks.

mineraalväetis ■ *mineral fertilizer*

Maavaradest, tööstusjäätmetest või sünteetiliselt saadav väetis, mis sisaldab ühte või mitut taimetoitainet ja mida kasutatakse saagi suurendamiseks või selle kvaliteedi parandamiseks.

mitmene ekspositsioon, mitmerajaline ekspositsioon ■ *multimedia exposure*

Ohuteguri samaaegne jõudmine isendini mööda mitut **ekspositsiooni rada** (õhk, toit, vesi, tolm vms) ja sisenemine organismi erinevaid **ekspositsiooni teid** (väravaid) pidi.

mitmerajaline ekspositsioon vt mitmene ekspositsioon

mitteioniseeriv kiirgus ■ *non-ionising radiation*

Elektromagnetkiirgus, mis ei põhjusta ionisatsiooni (ioonide moodustumist). Siia kuuluvad **valgus-**, **infrapuna-** ja **ultraviolettkiirgus** ning **raadio-** ja **mikrolained**. Tavaliselt peetakse neid ohutuks, kuna nad otseselt ei kahjusta DNA-d. Siiski võib intensiivne mitteioniseeriv kiirgus mõnda kehaosa (nt silmi, nahka, aju) kahjustada.

vrđ ioniseeriv kiirgus

mittespetsiifiline immuunsus vt kaasasündinud immuunsus

modifikatsioon ■ *modification*

Mittepäriilik, keskkonnast johtuv organismi ehituse või talitluse muutus.

monitooring vt seire

mudakäitlus vt settekäitlus

muskariin ■ *muscarine*

Teatud mürgistes seentes (nt punane kärbseseen jt) leiduv parasümpaatilisse närvisüsteemi toimiv mürgine alkaloid, mille põhjustatud mürgistuse sümptomid on higistamine, iiveldus, oksendamine, kõhulahtisus, suurenenud sülje- ja pisaraeritus ning pupillide (silmaava) ahenemine.

mutageen ■ *mutagen*

Keskkonna füüsikaline, keemiline või bioloogiline tegur, mis põhjustab **mutatsioonide** teket või suurendab nende tekke sagedust.

mutageensus ■ *mutagenicity, mutagenic effect*

Teguri (**mutageeni**) võime põhjustada **DNA** molekulis olulisi muutusi. Selle tulemusena võivad tekkida organismi pärilikkuse kandjates (**kromosoomid, geenid**) pöördumatud muudatused.

vrđ teratogeensus

mutant ■ *mutant*

Organism, kelles ilmneb **mutatsiooni** tulemusel tekkinud muutus; ka muteerunud geen.

mutatsioon ■ *mutation*

Ühes või mitmes **geenis** (tavaliselt **DNA**-s või **RNA**-s) toimuv püsiv ehituslik muudatus, mis sugurakus toimudes võib järglastele edasi kanduda (päritav muutus).

mutualism ■ *mutualism*

Kahe (või enama) organismi kooseksisteerimine nii, et mõlemal (kõigil) on sellest kasu.

vrđ sümbioos

muutlikkus, varieeruvus ■ *variability, variation*

Erinevuste teke või olemasolu biosüsteemide (organismide, rakkude, organelide, viiruste, populatsioonide, liikide) vahel.

mäestikuhaigus, mägihaigus, kõrgustõbi ■ *mountain sickness, altitude sickness, altitude illness*

Mäestikuõhu madalast hapniku osarõhust (alates 2500–3000 m kõrgusest) tekivad sümptomid, nagu peavalu, ärrituvus, unetus, õhupuudustunne ja iiveldus, orienteerumishäired; rasketel juhtudel eluohtlik kopsuturse ja kopsuvererõhu tõus.

märkaine vt indikaatoraine**märkorganism** vt indikaatororganism

mükoos, seentõbi ■ *mycosis*

Inimese või looma organismis parasiteerivate päris- või kiirikseente tekitatud haiguste üldnimetus, k.a seente põhjustatud nakkus- ja allergilised haigused, kuid mitte seenetoitude söömisel tekkinud seenemürgistused.

mükoplasma ■ *mycoplasma*

Määramata kujuga eriti väike (0,1–0,3 mikromeetrit) rakukestata bakter, mis võib põhjustada inimese hingamis- ning kuse- ja suguteede põletikke.

mükotoksiinid ■ *mycotoxins*

Keemilised ühendid, mis tekivad teatud tingimustel **hallituseente** elutegevuse kõrvalproduktina. Tuntuimad neist on **aflatoksiinid**, ohratoksiin A, desoksünivalenool, zearalenoon ja fumonisiinid. Nt teravili võib saastuda mükotoksiinidega nii kasvu-, koristus- kui säilitusperioodil.

müra ■ *noise*

Inimest häiriv või tema tervist ja heaolu kahjustav mitmesuguste kõrguselt ja valjuselt erinevate (pidevate) helide (ebakorrapärane) segu. Igapäevaelus nimetatakse müraks liigseid ja ebameeldivaid inim-, looma- või masinatekkelisi helisid, mis häirivad inimeste ja/või loomade elutegevust ning võivad kahjustada tervist. Müra tugevust mõõdetakse **detsibellides** (dB).

vrd heli

mürakaart ■ *noise map*

Piirkonna kaart, millele on kantud müraallikad, olemasoleva või prognoositava müra leviku ulatus, ehitiste paiknevus, andmed elanike arvu, ehitiste iseärasuste ja muu kohta. Kaart annab üldhinnangu piirkonna müratasemete kohta.

mürareostus ■ *noise pollution*

Liigne ning ebameeldiv inimtekkeline müra elukeskkonnas, mis häirib inimeste, loomade või taimede elutegevust; elukeskkonna üks reostuse liike.

müratõbi ■ *noise disease*

Mürast põhjustatud haiguslik seisund, mille puhul **vaegkuulmisega** kaasnevad häired mitmes elundkonnas.

mürgine annus, toksiline doos, TD ■ *toxic dose, TD*

Aine minimaalne **annus**, mis on võimeline organismi negatiivselt mõjutama (mürgistust esile kutsuma).

mürgine kontsentratsioon, toksiline kontsentratsioon, TC ■ *toxic concentration, TC*

Aine minimaalne **kontsentratsioon** keskkonnameediumis (õhus, vees, toidus), mille **ekspositsioon** avaldab organismile negatiivset mõju (tekitab mürgistust).

mürgisemaks muut(u)mine vt toksikatsioon

mürgistus, intoksikatsioon ■ *intoxication*

Mürkaine toimel tekkinud haiguslik seisund.
vrd toksikoos

mürgisus ■ *toxicity*

Mürkaine võime (suutlikkus) kahjustada elusorganisme. Aine mürgisus tehakse kindlaks loomkatsetes.

mürgisuse samaväärsus, toksilisuse ekvivalentsus ■ *toxic equivalence*

Üksiku **mürkaine** või nende rühma **mürgisuse** (kahjustava võime) osakaal etalonaine mürgisusest.

mürgituks muut(u)mine vt detoksikatsioon

mürkaine, mürk ■ *toxic agent, poison*

Aine, mis teatud koguses organismi sattununa põhjustab muutusi organismi elutegevuses, talitlushäireid või surma. Mürkaine võib olla paikse või üldise toimega, kiiresti või aeglaselt mõjuv.
vrd toksiin

N

naaskelsabatõbi vt enterobiaas

nafta, toornafta ■ *petroleum, crude oil*

Looduslik maakoos leiduv mitmesugustest, peamiselt vedelatest süsivesinikest koosnev tavaliselt tume õlijas põlev maavara, mis on tekkinud 100–200 miljonit aastat tagasi.

naftareostus ■ *oil pollution, oil contamination*

Nafta ja selle saaduste sattumine keskkonda.

nahakaudne ekspositsioon, dermaalne ekspositsioon ■ *dermal (contact) exposure*

Ekspositsiooni tee, mille puhul ohutegur puutub kokku nahaga ja võib avaldada kohalikku toimet või imenduda organismi naha kaudu.

nakatumine, infitseerumine ■ *infection*

Nakkusetekitaja tungimine väliskeskkonnast organismi või kandumine organismi ühest osast teise.
vrd nakkus

nakatamise tee, nakatumise värav ■ *route of infection*

Nakkusetekitaja vastuvõtlikku organismi tungimise tee, nt hingamisteede-, seedekulga- või nahakaudne nakatumine.

vrđ nakkuse ülekandeviis

nakatamise värav vt nakatumise tee**nakkav haigus** ■ *contagious disease*

Haigus, mille tekitaja levib nakkushaigelt või -kandjalt vastuvõtlikku organismi otsese kontakti teel.

vrđ nakkushaigus

nakkavus, nakatamisvõime ■ *infectivity*

Nakkusetekitaja võime siseneda (peremees)organismi ning seal ellu jääda ja paljuneda.

nakkus, infektsioon ■ *infection*

Nakkusetekitajate tungimine organismi ja sellest põhjustatud protsessid organismis.

vrđ nakatumine

nakkusallikas ■ *source of infection*

Kliiniliselt haige või **nakkusekandja** organism **nakkuslikul perioodil**, s.o perioodil, kui ta eritab haiguseteketajaid.

vrđ nakkusetekitajate reservuaar

nakkusannus, nakkusdoos ■ *infective dose*

Nakkusetekitajate hulk, mis nakatab organismi ja kutsub esile haigusprotsessi.

nakkusdoos vt nakkusannus**nakkuse hoidkole** vt nakkusetekitajate reservuaar**nakkuse ülekandemoodus** vt nakkuse ülekandeviis**nakkuse ülekandetegur** vt nakkusetekitajate levitaja (elutu)**nakkuse ülekandeviis**, nakkuse ülekandemoodus ■ *mode of transmission*

Nakkusetekitajate ülekand(u)mise moodus nakkusallikast vastuvõtlikku organismi; võib olla kas **otsene** (kontakti teel) või **kaudne**, sh mitmesuguste vahendajate (**nakkusetekitajate siirutajate** või **levitajate**) kaudu.

vrđ nakatumise tee

nakkusekandja ■ *infection carrier*

Inimene või loom, kes ise ei ole haige, kuid kelle organismis on nakkusetekitajad, mida ta võib levitada teistele (olla potentsiaalne nakkusallikas). Selline olukord

esineb nakkuse **lõimetusperioodil**või kui isik on immuunne vastava nakkuse suhtes või põeb seda selgete haigustunnusteta.

vrđ nakkusallikas, nakkuselevitaja

nakkusetekitaja, haigusetekiťaja ■ *infectious agent*

Prioon, viirus, bakter, mikroskoopiline seen, algloom, ussnugiline ja lülijalgne, kes (peremees)organismi sattudes on võimeline paljunema ja haigust tekitama.

vrđ haigusetekiťaja

nakkusetekiťajate levitaja (elutu), nakkuse ülekanđetegur, vehiikel ■ *vehicle, fomite*

Keskkonna meedium (õhk, vesi, toit, pinnas), mõni elutu objekt või ese (nt taskurätt, manguasjad, toidunõud, mööbel, riided vms), mis on patogeenidega reostunud ja levitab nakkust; need ei ole patogeenidele loomulik elukeskkond, vaid vahepeatuskoht levikul nakkusallikast vastuvõtlikku organismi.

vrđ nakkusetekiťajate siirutaja

nakkusetekiťajate reservuaar, nakkuse hoidkollle ■ *reservoir of infection*

Mis tahes objekt või organism, milles/kelles nakkusetekiťaja paljuneb ja areneb ning millest sõltub tema kui liigi püsimine looduses; nakkusetekiťaja looduslik elupaik.

vrđ nakkusallikas

nakkusetekiťajate siirutaja, vektor ■ *vector*

Elusorganism (sageli lülijalgne), kes viib nakkusetekiťaja nakatunud organismilt või tema heitmetelt vastuvõtlikule isendile, tema toidule, esemetele või vahetusse ümbrusse.

vrđ nakkusetekiťajate levitaja

nakkushaige ■ *infectious patient*

Inimene, kellel on arstiteaduses tunnustatud meetoditega diagnoositud **nakkushaigus**.

nakkushaigus, infektsioonhaigus ■ *infectious disease, communicable disease, transmissible disease*

Inimeste või loomade haigused, mida põhjustavad nakatunud organismilt tervele kanduvad patogeensed mikroorganismid (bakterid, viirused, ainuraksed, mikroseed, riketsiad); laiemas tähenduses kuuluvad nakkushaiguste hulka ka **parasitaarhaigused**.

nakkushaiguse epideemia ■ *continuing source epidemic*

Nakkushaiguse puhang, mis nõuab nakkustõrje meetmete laiaulatuslikku rakendamist.

nakkushaiguse puhang ■ *outbreak of infection*

Tavapärasest haigestumise taset ületav ühise **nakkusallika** ja/või levikuteguriga seotud haigusjuhtude esinemine lühikese ajavahemiku jooksul teatud elanikerühmas.

nakkushaiguste tõrje ■ *control of infectious diseases*

Selliste tervisekaitseabinõude rakendamine, mis võimaldavad **nakkushaige** või nakkuskahtlase isiku varakult avastada ning teda uurida ja ravida, selgitada tema nakatumise põhjused ja viisid, tõkestada **nakkushaiguse** levikut ning vältida tervete nakatumist.

nakkuskahtlane isik ■ *suspected person*

Nakkushaigega samades tingimustes olnud või haigest nakatuda võinud, kuid veel mittehaigestunud isik.

nakkuskindlus vt immuunsus**nakkuskolle** ■ *focus of infection, nidus*

Nakkushaigusest haaratud ja/või selle levikut soodustav piiritletud maa-ala; **nakkushaige** avastamise koht; ka haigestunud, haigust levitav koht organismis. vrd nakkusetekitajate reservuaar, nakkusallikas

nakkuskontaktne isik, kontakt ■ *contact (of an infection)*

Inimene, kes on olnud otseses või kaudses kokkupuutes nakatunud organismi, **nakkusekandja** või reostatud keskkonnameediumiga sel viisil, et on olnud võimalus saada nakkus või seda edasi kanda.

nakkuslik haigus ■ *contagious disease*

Haigus või haigustunnusteta kandlus seisund, mis on põhjustatud **nakkusetekitaja** sattumisest organismi ja mis levib või mille puhul on alust oletada levikut inimeselt inimesele või loomalt inimesele otseselt või kaudselt.

nakkuslik periood, nakkuslikkuse kestus ■ *infectious period*

Ajavahemik, mille jooksul **nakkushaige** eritab **lõimetus-** ja haigusperioodis haigusetekitajaid. vrd lõimetusperiood

nakkuslik soolepõletik vt salmonelloos**nakkuslikkuse kestus** vt nakkuslik periood**nakkusohtlik materjal** ■ *infectious material, contaminated material*

Materjal, mis sisaldab patogeenseid baktereid, viiruseid, mikroskoopilisi seeni, nakatatud rakukultuure, inimese endoparasiite või **nakkushaigusi** põhjustavaid muid bioloogiliselt aktiivseid tegureid.

nanoosakesed vt ultrapeenosakesed

neeldumistegur vt absorptsioonitegur

neeldumine vt absorptsioon

nematoodid vt ümarussid

neoplasma vt kasvaja

neurotoksilisus ■ *neurotoxicity*

Teguri võime kahjustada närvisüsteemi. Selle järgi võib tegurid jagada kolme rühma: kesknärvisüsteemi kahjustava, perifeerset närvisüsteemi kahjustava ja kombineeritud toimega tegurid.

niiskus ■ *moisture*

Tahke aine, vedeliku või gaasi vee- või veeauru sisaldus; mingis tootes või materjalis sisalduv vesi või veeaur.

nitraat, nitraadid ■ *nitrate*

Lämmastikhappe (HNO_3) sool või ester, koos nitritiga osaleb **lämmastikuringes**; kasutatakse peamiselt **mineraalväetisena**; võib sattuda põhjavette. Nitraat on liiges koguses inimesele ohtlik, sest võib redutseeruda **nitritiks**, mis organismis halvendab verekaudset hapnikuvarustust.

nitriifikatsioon, nitriifitseerimine ■ *nitrification*

Protsess **lämmastikuringes**, mille käigus bakterid oksüdeerivad ammoniaagi nitraadiks.

nitrit, nitritid ■ *nitrite*

Lämmastikushappe (HNO_2) sool või ester, koos nitraadiga osaleb **lämmastikuringes**. Naatriumnitritit lisatakse lihale ja lihatoodetele punaka (atraktiivse) välimuse andmiseks; pärsib **botulismi** tekitava bakteri *Clostridium botulinum* paljunemist. Liiges koguses on nitrit inimesele mürgine, sest oksüdeerib **hemoglobiini methemoglobiiniks**, mis ei varusta organismi hapnikuga; imikutel tekib **methemoglobineemia** ehk imikute sinitõbi.

NOAEL, täheldatavat ebasoodsat toimet mitteavaldav tase ■ *NOAEL*,

no-observed-adverse-effect level

Teguri (keemilise aine, kiirguse vms) suurim **ekspositsiooni tase** (kontsentratsioon või annus), mis ei põhjusta sihtorganismil statistiliselt olulisi ebasoodsaid morfoloogilisi, funktsionaalse võimekuse, kasvu, arengu või eluea muutusi antud ekspositsioonitingimustel.

vrd NOEL, LOAEL

NOEL, täheldatavat toimet mitteavaldav tase ■ *NOEL, no-observed-effect level*
Teguri (keemilise aine, kiirguse vms) suurim **ekspositsiooni tase** (kontsentratsioon või annus), mis ei põhjusta sihtorganismil statistiliselt olulisi morfoloogilisi, funktsionaalse võimekuse, kasvu, arengu või eluea muutusi antud ekspositsioonitingimustel.

vrđ NOAEL, LOEL

noosfäär ■ *noosphere*

See osa keskkonnast, mida mõjutab inimese sihipärane tegevus; biosfääri arengu kõrgeim aste, kus arukas inimtegevus muutub arengut määravaks teguriks.

normatiiv ■ *standard*

Normiks olev (piir)suurus, määr või nõue.

vrđ standard

nosokomiaalne nakkus vt haiglanakkus

nugiline vt parasiit

nugilisuus vt parasiitlus

nugiussid, helmendid, ussnugilised ■ *helminths*

Selgroogsete, sh inimese organismis parasiidina elavad nugiussid ehk **helmintoosi** tekitavad ussid, mis võivad kuuluda eri sugukondadesse (ümarussid, laiussid, imiussid).

nugiussid vt helmintoos

nõgi ■ *backening*

Kütuse mittetäielikul põlemisel tekkiv, peamiselt **tahmast** koosnev sadestis (suitsukäikude, sisepõlemismootorite heitgaaside väljalaskesüsteemi seintel jm).

vrđ tuhk

nähtav valgus vt valguskiirgus

nürikuulja vt vaegkuulja

nürimus vt vaegkuulmine

O

obligatoorne aeroob, sundaeroobne organism (bakter) ■ *obligatory aerobe, obligatory aerobic organism (bacterium)*

Organism (mikroob), kes vajab eluks ja paljunemiseks vaba hapnikku.
vrd fakultatiivne aeroob

obligatoorne parasiit ■ *obligatory parasite*

Parasiit, kes ei saa elada ilma peremeesorganismita.
vrd fakultatiivne parasiit

oflaktoorne ■ *oflactory*

Haistmisse puutuv, haistmisega seoses olev.

oht, ohtlikkus ■ *hazard, danger*

Teguri, tegevuse, nähtuse või sündmuse olemuslik võime (omadus) kahjustada keskkonda, inimese tervist, heaolu, vara vms (nt kemikaalid, patogeenid, jääpurikad, põleng jm).
vrd risk

ohtlik kemikaal ■ *hazardous chemical, dangerous chemical*

Keemiline aine (kemikaal), mis oma omaduste tõttu võib kahjustada tervist, keskkonda või vara.

ohtlikkus vt oht

ohtlikud jäätmed ■ *hazardous waste*

Jäätmed, mis oma ohtlike omaduste (mürgised, plahvatusohtlikud, nakkustekitavad jt) tõttu võivad kahjustada inimese tervist, vara ja/või keskkonda; nende käitlemisel tuleb arvestada eritingimustega.

ohu identifitseerimine vt ohu tuvastamine

ohu iseloomustamine ■ *hazard characterisation*

Riskihindamise teine etapp, kus kokkuvõtlikult ja süsteemselt kirjeldatakse tuvastatud ohu võimalikke tervisemõjusid, hinnatakse nende võimalikku esinemisagedust ning raskusastet teaduspõhiste andmete alusel (epidemioloogilised ja/või toksikoloogilised uuringud, sh annus-vastus(e) ja annus-toime seosed).
Vt lisa 1.

ohu määratlemine vt ohu tuvastamine

ohu profiil ■ *hazard profile*

Ohu tüüpiliste omaduste kogum e koondkirjeldus ohtudest, nende allikatest, levimisest ja käitumisest keskkonnas, võimalikest kahjulikest mõjudest keskkonnale, inimese tervisele, varale vms.

ohu tuvastamine, ohu määratlemine, ohu identifitseerimine ■ *hazard identifying, hazard identification*

Riskihindamise esimene etapp, milles selgitatakse välja keskkonda ja inimese tervist kahjustada võivad tegurid, tegevused, nähtused ja sündmused, nende omadused, allikad, keskkonnas käitumine, võimalikud sihtrühmad, ekspositsioonivõimalused ja kirjeldatakse tekkida võivaid tervisehäireid (vt lisa 1).

ohutegur ■ *hazardous factor*

Tegur, millel on olemuslik võime (omadus) kahjustada keskkonda, inimese tervist, heaolu, vara vms. Ohutegurid võivad olla füüsilised, keemilised, bioloogilised ja sotsiaalsed.

vrđ riskitegur

ohutustegur vt varutegur**oksüdatiivne stress** ■ *oxydative stress*

Igasugune elusorganismi haiguslik muutus, mis on tekkinud vastusena keskkonna tsütotoksilistele (rakkudele mürgiste) oksüdantidele ja vabadele radikaalidele.

oksühemoglobiin, oksüdeerunud verevärtnik, HgbO₂ ■ *oxyhemoglobin, HgbO₂*

Hemoglobiin, milles hapnik on sidunud hapnikutranspordikohad ja muutnud arteriaalse vere helepunaseks.

oksüuriaas vt enterobiaas**olelusvõitlus** ■ *struggle for existence*

Populatsiooni isendite vaheline võitlus ellujäämise ja järglaste saamise nimel.

oligotroofne vt vähetoiteline**olmejäätmed**, olmeprügi, majapidamisjäätmed ■ *domestic waste, municipal waste, household waste*

Kõik kodus majapidamises, kaubanduses, teeninduses või mujal tekkinud oma koostiselt ja omadustelt samalaadsed jäätmed, k.a ohtlikud jäätmed; inimeste elutegevuses või elukorralduses oma tarbimisomadused kaotanud esemed, ained või nende jäägid.

vrđ tavajäätmed

olmereovesi, majapidamisreovesi ■ *domestic wastewater*

Olmes, st köökides, pesumajades, pesuruumides, WC-des, vannitubades vms paikades tekkiv **reovesi**.

omandatud immuunsus, adaptiivne immuunsus ■ *acquired immunity*

Organismi eluajal kujunenud immuunsus; eristatakse aktiivset (vaktsineerimisega saadud) ja passiivset (konkreetset haigust läbi põdedes) omandatud immuunsust.

vrđ kaasasündinud immuunsus

omastatavus, omastamine ■ *uptake*

Aine omadus olla assimileeritav; organismi sisenenud aine hulk või osa sellest, mille rakk või kude ajaühikus vastu võtab (assimileerib).

onkogeensus vt kantserogeensus**ontogenees** ■ *ontogeny*

Isendi arenemine (viljastatud) munarakust kuni loomuliku surmani.

vrđ *fülogenees*

oportunistlik mikroob ■ *opportunistic microbe*

Mikroorganism, mis normaalselt elab organismis ega tekita haigust (ei ole patogeenne), kuid teeb seda peremeesorganismi vastupanuvõime langedes (nt AIDS-i ja teiste immuunpuudulikkuse seisundite, raskete koekahjustuste, samuti vanaduse puhul).

orgaaniline väetis ■ *organic fertilizer*

Taimse või loomse päritoluga töödeldud või töötlemata väetis, mis sisaldab ühte või mitut taimetoitainet (nt **sõnnik**, **virts**, **kompost** vms).

ornitoos, psitakoos, papagoitõbi ■ *ornithosis, psittacosis*

Bakteri *Chlamydia psittaci* tekitatud lindude haigus, mis on inimesele nakkav; sümptomiteks kopsupõletik ja põrna suurenemine.

osakesed, tahked osakesed, kübemed, PM ■ *particulates, particulate matter, PM*

Pisikesed õhus lendlevad (heljuvad) tahke aine osakesed; aerodünaamilise diametri alusel eristatakse **jäme-**, **peen-** ja **ultrapeenosakesi**.

osmoos ■ *osmosis*

Protsess, kus lahusti molekulid liiguvad ühesuunaliselt läbi poolläbilaskva membraani madalama kontsentratsiooniga lahusest suurema kontsentratsiooniga lahusesse.

vrđ pöördosmoos

osoon ■ *ozone*

Päikese **ultraviolettkiirguse**, elektrilahenduse vms toimel tekkiv kolmest hapnikuaatomist koosnev molekul, mida leidub nii **stratosfääris** (u 90% kogu atmosfääris olevast kogusest) kui ka **troposfääris** (u 10%). Osooni funktsioon ja keskkonnamõju on stratosfääris ja troposfääris erinev. Stratosfääri osoonikiht (10–50 km kõrgusel) neelab kuni 99% Maale langevast **ultraviolettkiirgusest**, mis maapinnale jõudes oleks enamikule elusorganismidest surmav. Maapinna lähedal troposfääris olev osoon kahjustab taimestikku, loomastikku ja keskkonda; suures kontsentratsioonis võib inimestel põhjustada kopsukahjustusi.

osoonikiht, osonosfäär, osooniekraan ■ *ozone layer, ozonosphere, ozone shield*
Stratosfääris (keskmiselt 10–50 km kõrgusel) asuv osoonirikas kiht, mis neelab 99% Maale langevast **ultraviolettkiirgusest**, kaitstes Maa organisme liigse ultraviolettkiirguse eest. Osoonikihti ohustavad **freoonid**, mille toimel võivad moodustuda nn osooniaugud stratosfääris.

osoonimine, osoneerimine ■ *ozonation, ozonisation*

Veepuhastuses kasutatav meetod, mille käigus lisatakse veele osooni patogeenide hävitamiseks (desinfitseerimiseks), orgaanilise aine oksüdeerimiseks ning ebameeldiva lõhna ja/või maitse kõrvaldamiseks.

osteoporoos, luukoe hõrenemine, luu-urnemus ■ *osteoporosis*

Luukoe hõrenemine (luuaine vähenemine), mis esineb esmajoones naistel (eriti kliimaksijärgselt); seda võib põhjustada ka liikumisvaegus, nt kauaaegne immobilisatsioon.

otsene kontakt, vahetu kontakt ■ *direct contact*

Otsene kokkupuude teguriga. Meditsiinis inimese ja inimese või inimese ja looma kokkupuude või ligidus (nt suudlemine, kätlemine, muu kehaline kokkupuude), mille puhul toimub nakkusetekitajate füüsiline ülekanne nakatunud või koloniseeritud isikult vastuvõtlikule organismile.

otsene ülekanne ■ *direct transmission*

Nakkusetekitaja ülekanne **otsese kontakti** teel isikult isikule või loomalt inimesele.

vrd kaudne ülekanne

P

PAH vt polütsüklilised aromaatsed süsivesinikud

pahaloomuline kasvaja ■ *malignant tumor*

Kasvaja, mille rakukogumiku kasv on piiramatult ja kontrollimatult paljunevad kasvajakud võivad edasi kanduda ümbritsevasse kudedesse ja anda **metastaase**.

vrđ healoomuline kasvaja

paikne toime, kohalik toime, lokaalne toime ■ *local health effect*

Toime, mis avaldub teguri esmase kokkupuute kohas organismiga (nt naha söövitamine, põletamine, silmade ärritus jm).

paisang vt emissioon

pandeemia, laustaud ■ *pandemic*

Suurel alal, isegi kontinentidevaheliselt leviv **epideemia**, mis mõjutab väga paljusid inimesi.

vrđ epideemia

panusrisk, liigrisk, omistatav risk ■ *attributable risk*

Risk üle nn tausta (e fooni) taseme, mis on seletatav uuritava riskiteguri või vastava tunnusega; nende põhjustatud risk.

papagoitõbi vt ornitoos

parasiit, nügiline ■ *parasite*

Organism (loom, taim või mikroob), kes elab teise (**peremees**)**organismi** sees või pinnal ja kasutab selle koostis- ja/või toitaineid. Parasiidid jaotatakse **obligatoorse** ja **fakultatiivse** ning **välis-** ja **siseparasiitide**ks.

parasiitlus, parasitism, nügilisus ■ *parasitism*

Eri liiki organismide toitumissuhe, mille puhul üks organism (**parasiit**) toitub teise (**peremees**)**organismi** kehavedelikest, kudedest või seedunud toidust. Parasiit kasutab peremeest kas ajutiselt (nt voodilutikas), perioodiliselt või kogu elu vältel ning kahjustab teda; põhjustab **parasitaarhaiguse** ja vaevusi.

parasitaarhaigus, parasitoos, nügahaigus ■ *parasitic disease*

Parasiidi tekitatud haigus.

parasitoos vt parasitaarhaigus

paratüüfus ■ *paratyphoid fever*

Bakteri *Salmonella paratyphi* tekitatud seedekulgla nakkushaigus, millega koos võivad esineda **üldhaigusnähud**, sh kõrge palavik.

passiivne immuniseerimine ■ *passive immunisation, passive vaccination*

Organismi vastupanu tõstmine nakkushaigustele; selleks viiakse organismi valmis **antikehasid** (nt gammaglobuliine).

vrd aktiivne immuniseerimine

passiivne suitsetamine ■ *passive smoking, environmental tobacco smoke, ETS*

Teiste tarvitatava tubaka suitsu sissehingamine. Passiivne suitsetaja on iga inimene, kes viibib ruumis, kus suitsetatakse või on suitsetatud. Passiivne suitsetamine on sama ohtlik kui aktiivne suitsetamine, sest passiivsesse suitsetajasse satuvad kõik samad mürgid, mis aktiivsessegi suitsetajasse.

pastöörimine, pastöriseerimine ■ *pasteurisation*

Toiduainete (eriti piima) kuumtöötlemine 60–90 °C juures kindla aja vältel, et hävitada **patogeene** ja vähendada riknemist põhjustavate mikroorganismide arvu vastuvõetava tasemeni.

patogeen, tõvestav mikroorganism, haigusetekitaja ■ *pathogen*

Mikroorganism, kes on võimeline esile kutsuma organismi haigestumist (patoloogilist protsessi).

patogeensus ■ *pathogenicity*

Mikroorganismi omadus elada **parasiidina** makroorganismis ja võime esile kutsuda selle haigestumist; patogeensusust iseloomustab haigestunute osakaal nakatunud populatsioonis.

vrd virulentsus

PCB vt polüklooritud bifenüül**peenosakesed**, peenkübemed, $PM_{2,5}$ -osakesed ■ *fine particulates, $PM_{2,5}$*

Osakesed diameetriga 0,1–2,5 mikromeetrit ($PM_{2,5}$); sissehingamisel jõuavad kopsualveoolidesse; pärinevad ennekõike heitgaasidest (transport), erinevatest põlemisprotsessidest (katlamajad, tööstusettevõtted) ning atmosfääris toimunud keemilistest reaktsioonidest.

vrd jämeosakesed, ultrapeenosakesed

peetus, retentsioon, aine peetus organismis ■ *retention*

See osa kehasse jõudnud ja mõnesse elundisse või koesse ladestunud ainest (mürgist või radioaktiivsest ainest), mis on teatud ajavahemiku pärast seal veel olemas.

peiteperiood vt lõimetusperiood

peremees(organism) ■ *host (organism)*

Organism, kelle kehas või kehapinnal elutseb **parasiit**, saab siit elatise, kasvukoha ja turve (kaitse).

permissiivne mõju ■ *permissive action*

Teatud teguri osalemine kindla protsessi juures, kuid mitte otsene osavõtt protsessist.

pesa, koloonia ■ *colony*

Kompaktne rakkude kogum, mis on moodustunud ühe eellasraku jagunedes.

pesa moodustav ühik, kolooniat moodustav ühik, PMÜ ■ *colony-forming unit, CFU*

Kokkuleppeline ühik eluvõimeliste bakteri- või seenerakkude arvu hindamiseks uuritavas proovis. Need rakud on võimelised pooldumise teel paljunedes moodustama **pesi** (kolooniaid) tahke söötme pinnal kindlates tingimustes inkubeerimisel.

pestitsiid ■ *pesticide*

Toode, mis hoiab ära, hävitab või tõkestab kahjulikke organisme (kahjureid) või haigust, või kaitseb taimi või taimseid saaduseid tootmise, ladustamise või transpordi käigus. Terminit *pestitsiid* kasutatakse samaväärselt mõistega *taimekaitsevahend*, kuid *pestitsiid* on laiem mõiste, mis hõlmab lisaks taimekaitsevahenditele ka teisi kasutusalasid, nt biotsiidide omi.

vt taimekaitsevahend, biotsiid

pH vt vesinikeksponent

pigmentkasvaja vt melanoom

piiriülene reostus, piiriülene saastus ■ *transboundary pollution*

Reostus/saastus, mis ühe riigi reostusallikast kandub teise riigi alale tuule, vooluvee, merehoovuse kaudu.

piiriülene saastus vt piiriülene reostus

piirtase vt kontrolltase

piirväärtus, piirnorm ■ *limit value*

Keskkonna ohuteguri tase (aine kogus, kiirguse intensiivsus vms), mis on riiklikult või rahvusvaheliselt kehtestatud ning seda ei tohi ületada.

piisknakkus ■ *droplet infection*

Nakkus, mille tekitajad on nakkushaigelt või nakkusekandjalt rääkimise, köhimise või aevastamise ajal piiskadega õhku paisatud ja nende piisakestega vastuvõtlikku organismi jõudnud.

vrd õhulevinakkus

pikaajaline ekspositsioon vt krooniline ekspositsioon**pilsivesi** ■ *bilge-water*

Vesi, mis on kogunenud laeva põhjas olevasse vastavasse ruumi (pilssi); võib sisaldada naftaprodukte.

pindaktiivne aine, surfaktant ■ *surface-active agent, surfactant*

Vee (vedelike) pindpinevust vähendav ja märgumist suurendav aine; kasutatakse **detergentides, taimekaitsevahendites, biotsiidides** jm.

pinnalähedane põhjavesi vt pinnasevesi**pinnasevesi, pinnalähedane põhjavesi** ■ *groundwater in active zone*

Kõige pinnalähedasemal vettpidaval kihil lasuv rõhuta **põhjavesi**. Et mõiste *pinnasevesi* kattub rohkemal või vähemal määral mõistega *põhjavesi*, siis soovitatakse terminit *pinnasevesi* vältida.

pinnavesi ■ *surface water*

Püsivalt või ajutiselt veekogus seisev või voolav vesi, lume- või jääkogumis sisalduv vesi, välja arvatud merevesi.

plankton vt hõljum**plast, plastmass** ■ *plastic*

Polümeerne tehismaterjal, mis sisaldab soojuse ja rõhu mõjul töötlemist ja kasutamist soodustavaid lisa- ja abiaineid.

plastilisus ■ *plasticity*

Organismi võime keskkonna muutudes morfoloogiliselt, füsioloogiliselt või etoloogiliselt muutuda.

platsentaarne ekspositsioon vt platsentakaudne ekspositsioon**platsentakaudne ekspositsioon, platsentaarne ekspositsioon** ■ *placental exposure*

Ekspositsiooni tee, mille puhul ohutegur kandub ema organismist platsenta kaudu lootele.

plii, van seatina, Pb ■ *lead, Pb*

Väga mürgine raskmetall (ainult kaadmium ja elavhõbe on mürgisemad); kahjustab praktiliselt organismi iga elundit, eelkõige närvisüsteemi, eriti tundlikud on lapsed.

pneumokonioos vt kopsutolmustu(mu)s**polüetüleen**, PE ■ *polyethylene, PE*

Kõige levinum polümeer **plastide** tootmisel; on erinevaid liike. Neid kasutatakse madala hinna ja mitmekülgsete kasulike omaduste (sitke, tugev, veniv, keemiliselt inertne) tõttu toidu ning jookide pakendamisel; neist valmistatakse toidunõusid ja pakkekilet.

polüklooritud bifenuül, polüklorobifenuül, PCB ■ *polychlorinated biphenyl, PCB*

Tsüklilised orgaanilised ühendid (üldvalem $C_{12}H_{10-x}Cl_x$), mida kõrge kuumaaluvuse tõttu kasutati laialdaselt tehnikas (nt transformaatorites ja kondensaatortites); on püsivad, väga mürgised ja kantserogeensed ühendid, **biomagnifitseeruvad** toiduahelas. PCBde kasutamine on Euroopa Liidus keelatud.

polümeer ■ *polymer*

Kõrgmolekulaarne ühend, mille makromolekul koosneb omavahel keemilise sidemega järjestikku ühendatud korduvatest monomeersetest lüüdist, nt **plast**, **polüpropüleen**, tselluloos, merevaik vms.

polüpropüleen, PP ■ *polypropylene, PP*

Toodangumahult teine levinum polümeer **plastide** tootmisel **polüetüleeni** järel, sellest natuke kõvem ja jäigem, kõrgema kasutustemperatuuriga, vastupidav õlile ja rasvale; hea hinna ja omaduste suhte tõttu valmistatakse temast kilet, kiudainet, vahtmaterjali vms.

polütsüklilised aromaatsed süsivesinikud, polüaromaatsed süsivesinikud, PAH ■ *polycyclic aromatic hydrocarbons, PAH*

Mitut benseenituumas sisaldavad suure molekulmassiga tsüklilised lipofiilsete ja hüdrofoobsete omadustega orgaanilised ained (üle 100 ühendi), mis satuvad keskkonda näiteks kivisöest, toornaftast, tõrvast, asfaldist, õlireostusest; neid eraldub ka kütuste ja jäätmete põlemisel. Paljud PAH-id tekitavad elusorganismides **mutatsioone**, **väärarenguid** ja **vähki**. PAH-ide keskkonnas esinemise hindamiseks kasutatakse **indikaatorainena benso[a]püreeni**, toidu puhul aga PAH4 (dibens[a,h]antratseeni, benso[b]fluoranteeni, krüseeni ja benso[a]püreeni summa).

polüvinüülkloriid, PVC ■ *polyvinyl chloride, PVC*

Polümeer **termoplasti** tootmisel, mida hakati kasutama toidu pakendamisel; sisaldab veele, hapetele, alustele ja alkoholidele vastupidavat **vinüülkloriidi** monomeeri; kodumajapidamises laialdaselt kasutusel („vakstu”, kandikud, purgikaane tihendid, kiled vms). Madala termilise stabiilsuse tõttu eraldab lagunemisel (> 70 °C) keskkonda tervisele ohtlikku vesinikkloriidi (HCl), mille pärast on tema kasutamine viimasel ajal vähenenud.

polüüp ■ *polyp*

Normaalses koes esinev või põletiku või kasvaja tõttu tekkinud harilikult varrega varustatud limaskestast (või naha) healoomuline kasvaja (näsa).

Pontiaci palavik ■ *Pontiac fever*

Bakteri *Legionella* tekitatud mööduv kopsumuutusteta palavikuline haigus; ei ole klassikaline **legionelloos**.

poolestusaeg ■ *half-life time*

Aine (eeskätt radioaktiivse, kuid ka keemilise aine) lagunemise kiirust iseloomustav suurus. See näitab, kui pika ajavahemiku möödumisel muutub aine kogus/aktiivsus poole väiksemaks.

vrd bioloogiline poolestusaeg

poolkoks ■ *semi coke*

Tahkekütuse (põlevkivi) utmisel tekkiv tahke jääk.

POP vt püsivad orgaanilised saasteained

populatsioon, rahvastik ■ *population*

Kõik organismid, kes kuuluvad samasse liiki ja kasutavad elu-, sigimis- ja toitumispäigana ühist geograafilist piirkonda; ka teatud maa-ala (piirkonna) rahvastik.

predispositsioon vt eelsoodumus

primaarinfektsioon vt esmasnakkus

primaarne profülaktika ■ *primary prophylaxis*

Haiguste vältimisele suunatud tegevus (nt haiguste riskitegurite eemaldamine, ekspositsiooni tõkestamine).

prioon, priion ■ *prion*

Väikseim teadaolev viirusetaoline ainult moondunud valgust koosnev haigusetekitaja, kahjustab pea- ja seljaaju (nt **hullu lehma tõve** ja inimese mõnede aeglaselt kulgevate kesknärvisüsteemi nakkushaiguste tekitaja).

probleemtoode ■ *product of concern*

Toode, mille jäätmed põhjustavad või võivad põhjustada tervise- või keskkonnanõuhtu, **keskkonnahäiringuid** või keskkonna ülemäärast risustamist (nt patareid).

profülaktika ■ *prophylaxis*

Haiguse ärahoidmine, leviku ja arenemise tõkestamine; haigus(t)e vältimise meetmete rakendamine; eristatakse **primaarset**, **sekundaarset** ja **tertsiaarset profülaktikat**.

protoos, algloomatõbi ■ *protozosis*

Parasiitsete ainuraksete tekitatud **parasitaarhaigus** inimestel ja loomadel, nt **malaaria**, **toksoplasmoo**s, **giardia**s jt.

prügi ■ *mixed municipal waste*

Orgaanilised ja anorgaanilised tahked olme-, tootmis-, ehitus-, tänava- vms heitmed.

vrđ jäätmed, tavajäätmed

prügila ■ *landfill, controlled (sanitary) landfill*

Rajatis prügi (kasutamata jäätmete) keskkonna- ja terviseohutuks maapealseks või maa-aluseks ladestamiseks.

psitakoos vt ornitoos**puhang** vt haiguspuhang**puhas süsi** ■ *black carbon, BC*

Tahma koostisosa, mille lühi- ja pikaajaline ekspositsioon põhjustab inimestel hingamisteede ja südame-veresoonkonna kahjustusi ja isegi enneaegset surma.

punktreostus, punktsaaste ■ *point source pollution*

Reoainete/saasteainete heide kindla asukohaga **allikast** (nt asula, tööstusettevõte, loomafarm vms).

vrđ hajureostus

punktreostusallikas, punktsaasteallikas ■ *point pollution source*

Kindla asukohaga seotud **reostusallikas** (asula või ettevõtte reoveelase, tehase korsten vms).

punktreostuskoormus, punktsaastekoormus ■ *point load, point source input*

Kindlast asukohast (nt korsten, reoveelase vms) lähtuv **reostuskoormus** (saastekoormus).

punktsaaste vt punktreostus**punktsaasteallikas** vt punktreostusallikas

punktsaastekoormus vt punktreostuskoormus

puuk ■ *tick*

Paljuliigiline ühtse kehaga nugiputukas *Ixodes*, kes imeb kärsa abil loomade ja inimeste verd; levitavad ohtlikke haigusi (**borrelioos**, **puukentsefaliit**).

puukentsefaliit ■ *tick-borne encephalitis*

Äge viiruslik kesknärvisüsteemi nakkushaigus, mida levitavad **puugid** (looduses talletavad viirust närilised ja kiskjad). Eesti on puukentsefaliidi leviku endeemiline piirkond, viirusi levitavad võsapuuk ja laanepuuk.

PVC vt polüvinüülkloriid

põhiaine ■ *major element, major substance*

Aine peamine koostisosa või segu peamine koostisaine.
vrd toimeaine, abiaine

põhjaveekiht ■ *aquifer*

Üks või mitu maa-alust kivimikihti või muud geoloogilist kihti, mis on piisavalt poorsed ja läbilaskvad, et põhjavesi saaks seal märkimisväärselt voolata, ja millest saab olulises koguses põhjavett võtta.

põhjaveekogum ■ *body of groundwater*

Põhjaveekihis või -kihtides selgesti eristatav veemass.

põhjavesi ■ *ground water*

Maapõues sisalduv vesi; **mineraalvesi** on põhjavee alaliik.

põletik ■ *inflammation*

Esmavastus füüsikalisele, keemilisele või bioloogilisele ärritusele, mille kliinilised **sümptomid** on punetus, turse, kuumus, valu ja talitlushäire; põletikuga kaasneb verevarustuse intensiivistumine ja fagotsütoos ning keemiliste kaitseainete süntees.

põletus ■ *burn*

Kehapinnavigastus, mis tekib kuumuse (kuum vedelik või tuleleek), kemikaali, gaasi või tahke keha, päikesekiirguse, elektrivoolu või kiirguse toimetel.

põletusjääk vt kuumutusjääk

põlevkivi, kukersiit ■ *oil shale*

Orgaanilisest aineest tekkinud kollakaspruun kuni mustjas kerogeeni sisaldav põlev settekivim.

põrnatõbi vt Siberi katk

päikesepiste, siriaas ■ *sunstroke*

Päikesekiirguse kohalikust toimest peale põhjustatud ajutegevuse häire, mida iseloomustab halb enesetunne ja uimasus, rasketel juhtudel vereringesokk, teadvusetus ja surmaoht. Tekib tavaliselt katmata peaga palava päikese käes viibides.
vrd kuumarabandus

pärilik haigus ■ *hereditary disease, genetic disease*

Isendi genotüübi iseärasustest tulenev haigus.

pärilik muutlikkus vt geneetiline muutlikkus**pärilik tundlikkus** vt geneetiline tundlikkus**pärilikkus** ■ *heredity*

Eluslooduse üldine seaduspärasus, mille sisu on omaduste pärandamine järgmisele põlvkonnale (biostruktuure ja -funktsioone määrava instruktiivse informatsiooni säilitamine, edastamine ja avaldumine) ja mille kohaselt järglased sarnanevad ehituselt ja talitluselt oma vanematega.

päriliku eelsoodumusega haigus ■ *hereditary predisposed disease*

Pärilikkuse ja keskkonna ohutegurite koostoimest põhjustatud haigus; eelduseks on vastava **genotüübi** olemasolu, mis põhjustab tundlikkust teatud keskkonna ohuteguri suhtes.

päritavus, heritaablus ■ *heritability*

Suurus, mis näitab pärilikkustegurite osa teatud mitme teguriga määratava omaduse avaldumises, s.o geneetilise muutlikkuse suhtosa tunnuse üldisest muutlikkusest populatsioonis.

pärmseened, pärmid ■ *yeast fungi, yeasts*

Harilikult üherakulised spore moodustavad mikroskoopilised seened, mis on looduses laialt levinud ja osalevad taimse materjali lagundamisel; mõned nendest võivad inimesel põhjustada nakkust või ärritada nahka.

pöördosmoos ■ *reverse osmosis*

Protsess, mille puhul lahusti molekulid liiguvad ühesuunaliselt läbi poolläbilaskva membraani kõrgema kontsentratsiooniga lahusest madalama kontsentratsiooniga lahusesse. Pöördosmoosi tehnoloogiat kasutatakse veepuhastuses.
vrd osmoos

püsjäätmed, invertjäätmed ■ *invert waste*

Tavajäätmed, milles ei toimu olulisi füüsikalisi, keemilisi ega bioloogilisi muutusi; püsjäätmed ei lahustu, põle ega reageeri muul viisil füüsikaliselt või keemiliselt, nad ei ole biolagundatavad ega mõjuta ebasoodsalt muid nendega

kokkupuutesse sattuvaid aineid viisil, mis põhjustaks keskkonna saastumist või kahju inimese tervisele.

püsinakkus, vinduv nakkus ■ *persistent infection*

Krooniline nakkus, mis kulgeb vinduvalt; haigusetekiata püsib organismis, kuid tema eluvõime on vaevaline ja paljunemine aeglane.

püsiv saasteaine, püsiv reoaine ■ *persistent pollutant*

Saasteaine/reoaine, mis säilib (püsib) keskkonnas pikka aega ja mille sisaldus keskkonnas võib aja jooksul suurenda; võib kanduda heiteallikast väga kaugemale.

püsivad orgaanilised saasteained (reoained) ■ *persistent organic pollutants, POP*

Keskkonnas püsivad kahjulikud ning toiduahelas **bioakumuleeruvad** ühendid (nt DDT, dioksiinid, PCB-d).

püsivus ■ *persistence*

Aine omadus säilitada keskkonnas oma struktuur ja omadused, enne kui ta keemiliselt või bioloogiliselt laguneb.

R

raabies vt marutõbi

raadamine ■ *deforestation*

Metsaraie, mida tehakse võimaldamaks maa kasutamist muul otstarbel peale metsa majandamise.

raadiolained, raadiosageduslik kiirgus ■ *radio waves, radio frequency radiation, RF*

Elektromagnetlained lainepikkusega üle 0,1 mm; kasutatakse telekommunikatsioonis, raadiolokatsioonis, raadiospektroskoopias jm; nende tervisemõjud on selgitamisel.

raadiosageduslik kiirgus vt raadiolained

radioaktiivne isotoop, radioisotoop ■ *radioactive isotope, radioisotope*

Keemilise ühendi ebastabiilne isotoop, mis saadab välja ioniseerivat kiirgust, nt triitium (^3H) on vesiniku radioisotoop või ^{14}C on süsiniku radioisotoop.

vrđ radionukliid

radioaktiivne saastumine ■ *radioactive contamination*

Radioaktiivsete ainete esinemine esemete või inimkeha pinnal või sees või kohas (nt toidus), kus nad on ebasoovitavad või kahjulikud.

radioaktiivsed heitmed ■ *radioactive effluents*

Heitmed, mis kaasnevad tuumaenergia vabastamisega, s.o tegevuse käigus kiirgusallikas tekkivad radioaktiivsed ained, mis lastakse väliskeskkonda gaaside, aerosoolide, vedelike või tahkete ainetena peamiselt nende hajutamise ja lahendamise otstarbel.

radioaktiivsed jäätmed ■ *radioactive waste*

Kiirgusallika kasutamise käigus tekkivad mis tahes füüsilises olekus radioaktiivsed ained, mida säilitatakse piiramaks nende biosfääri sattumise kiirust; edasiseks kasutamiseks kõlbmatud radioaktiivsed ained, sh tuumakütuse jäägid (kui neid ei regenereerita), saastunud töövahendid ja -rõivastus, vanad **radionukliide** sisaldavad tööstus- ja meditsiiniseadmed ning tootmisjäägid.

radioaktiivsus ■ *radioactivity*

Mõne elemendi aatomituuma (nukleiidi) võime iseeneslikult muunduda mingi teise elemendi aatomituumaks ja seejuures kiirata **alfa-**, **beeta-** või **gamma-kiirgust**. Eristatakse looduslikku ja kunstlikku radioaktiivsust. Looduslik radioaktiivsus on looduses leiduvate nukliidide iseeneslikul lagunemisel põhinev radioaktiivsus. Kunstlik radioaktiivsus tekib mitteradioaktiivse aine kiiritamisel algsakestega või tugeva **röntgeni-** või **gammakiirgusega**.

radioisotoop vt radioaktiivne isotoop**radionukliid** ■ *radionuclide*

Elemendi **radioaktiivne isotoop**, mis iseeneslikult muundub teiseks nukliidiks, kiirates samaaegselt ioniseerivat kiirgust.

vrd radioaktiivne isotoop

radoon ■ *radon*

Radioaktiivne mürgine värvusetu väärisgaas; vabaneb pinnases oleva uraani lagunemisel; võib koguneda ruumidesse ohtlikus koguses, mis suurendab kopsuvähki haigestumise riski. Kõikide aatomnumbriga 86 isotoopide, sh ^{220}Rn , ^{222}Rn jt üldnimetus. Sageli kasutatakse mõistet *radoon* tähenduses *radoon ja radooni tütarproduktid*.

radooni tütarproduktid ■ *radon progeny*

Radooni radioaktiivsel lagunemisel tekkivad lühiealised tütarisotoobid: ^{218}Po , ^{214}Po , ^{214}Bi , ^{214}Pb .

rahvastik, populatsioon ■ *population*

Mingi kindla territooriumi elanikkond (populatsioon).

rahvastiku tervise järelevalve ■ *public health surveillance*

Rahvastiku tervise seisundi ja seda mõjutavate tegurite kestev jälgimine. Siia kuulub tervisega seonduvate andmete süstemaatiline kogumine, analüüsimine ja tõlgendamine, kasutamaks neid tervisepoliitika ja -käitumise otsuste tegemisel ja hindamisel.

vrđ terviseseiire

rahvastikuplahvatus, demograafiline plahvatus ■ *population explosion, irruption of population*

Rahvaarvu eksponentsiaalne suurenemine mingis piirkonnas või kogu maailmas; arengumaade keskkonnakriisi põhitegureid.

rahvastikutihedus ■ *population density*

Mingi ala alaliste elanike arv ühe pindalaühiku (km²) kohta.

rahvatervis ■ *public health*

Tervishoiu valdkond, mis hõlmab kõiki organiseeritud tegevusi, mis on suunatud rahvastiku tervise ja heaolu edendamisele, haiguste ennetamisele ja eluea pikendamisele.

rahvatervishoid ■ *public health (science)*

Tervise edendamise, haiguste ennetamise ja eluea pikendamise teadus ja praktika, mida viiakse ellu institutsionaalsete või organisatoorsete meetmete kaudu.

raskmetall ■ *heavy metal*

Metalliliste omadustega element, mille tihedus on suurem kui 5000 kg/m³. Paljusid neist (nt As, Cd, Hg, Pb jt) seostatakse eelkõige keskkonna reostamise ja mürgisusega, nende heited keskkonda on seadustega reguleeritud. Mõned raskmetallid (nt Cu, Co, Mn, Cr) on inimestele väikestes kogustes vajalikud.

referentsannus, referentsdoos, võrdluskogus, RfD ■ *reference dose, RfD*

USA Keskkonnakaitse Agentuuri (US EPA) kasutatav termin, sama mis WHO soovitatav **vastuvõetav (lubatav) ööpäevane annus** (ADI).

regulatiivne toksikoloogia ■ *regulatory toxicology*

Toksikoloogia rakenduslik haru, mis tegeleb keemilistest ainetest tuleneva **riski hindamise** ja haldamisega, riski ennetavate meetmete (reglementide) väljatöötamisega.

rekreatsioon vt virgestus

rekreatsioonivesi vt virgestusvesi

rekultiveerimine ■ *land restoration, land rehabilitation*

Inimtegevusega rikutud või kasutuskõlbmatuks muudetud alade parandamine või kujundamine selliselt, et neid saab kasutada metsa-, puhke- ja põllumajanduses või linnaehituses; kaevandamisega rikutud maa korrastamine.

relatiivne õhuniiskus vt suhteline õhuniiskus

reoaine, saasteaine ■ *pollutant, contaminant*

Soovimatu tervist või keskkonda ohustav tahke, vedel või gaasiline aine elukeskkonna meediumis (õhus, vees, toidus või mullas). Tavaks on saanud kasutada mõistet *reoaine* vee ja mulla puhul, mõistet *saasteaine* aga õhu puhul. Toidu korral kasutatakse terminit *saasteaine* (*contaminant*, mitte *pollutant*).

reostatuse tase, saastatuse tase ■ *pollution level*

Reoaine kogus, mis kindla ajavahemiku jooksul sisaldub keskkonna meediumis (õhus, vees, pinnases).

reostatuse taseme piirväärtus, saastatuse taseme piirväärtus ■ *pollution limit value*

Reostatuse tase (reoaine sisaldus keskkonna meediumis), mida ei tohi ületada; on riiklikult või rahvusvaheliselt sätestatud. Eesmärk on vältida, ennetada või vähendada reoainete kahjulikku mõju inimese tervisele või keskkonnale.

reostus, reostamine, saastus, saastamine ■ *pollution*

Inimtegevusest põhjustatud ainete, organismide, kiirguste või müra otsene või kaudne väljutamine (kandumine) õhku, vette või pinnasesse nii, et see võib ohustada inimese tervist või keskkonda, põhjustada varalist kahju, kahjustada või häirida keskkonda või selle kasutamist. Siia kuuluvad õhu-, vee-, müra-, valgus- ja kiirgusreostus. Terminid *reostus* ja *saastus* on sünonüümid, kuid tavaks on saanud rääkida vee ning pinnase puhul *reostusest*, õhu puhul aga *saastusest*. Toidu korral kasutatakse terminit *saastumine* (*contamination*).

reostusallikas, saasteallikas ■ *source of pollution, source of contamination*

Reostuse põhjustaja, s.o elukeskkonna omaduste halvenemise põhjustaja reoainete, organismide, kiirguste või müraga. Reostusallikad jagunevad paikseteks (püsiva asukohaga) ja liikuvateks (asukohta vahetavateks).

reostuse inimekvivalent, ie ■ *population equivalent, PE*

Ühe inimese tekitatud keskmine ööpäevane tinglik **reostuskoormus**, millega mõõdetakse ka muude reostusallikate reostuskoormusi.

reostuskoormus, saastekoormus ■ *pollution load, pollutant load*

Mingis ajavahemikus keskkonda heidetava või puhastusseadmesse jõudva **reoaine** hulk (kg/ööp või t/a); saadakse reoaine kontsentratsiooni ja reovee või heitgaasi koguse (hulga) korrutisena.

reovee bioloogiline puhastus, reovee biopuhastus ■ *biological sewage purification, secondary treatment*

Reovees oleva orgaanilise aine lagundamine (mineraliseerimine) mikroorganismide elutegevuse toimel, kes kasutavad seda toiduks; toimub vastavas **biopuhastis**.

reovee biopuhasti, biopuhasti, bioloogiline puhastusseade ■ *biological wastewater treatment plant*

Seade reovee **bioloogiliseks puhastamiseks**; nendeks on **aktiivmudapuhastid**, **biofiltrid**, **aerotankid** vms.

reovee järelpuhastus ■ *posttreatment, effluent polishing*

Pärast reovee tavalist **bioloogilist puhastust** rakendatavad võtted (biotiigid, liivafiltrid vms), millega saavutatakse suurem puhastusaste ja vähendatakse **taimetaitainete** (fosfor ja lämmastik) sisaldust.

reovee mehaaniline puhastus ■ *mechanical sewage treatment, mechanical wastewater treatment*

Lahustamata ainete (ujupraht, liiv, heljum) eemaldamine reoveest füüsikaliste võtetega (võred, kurnamine, sõelumine, setitamine vms).

reovee regenererimine ■ *wastewater reclamation*

Reovee puhastamine mingil otstarbel kasutatavaks veeks.

reoveeheid ■ *sewage disposal, discharge of sewage, discharge of wastewater*

Reovee juhtimine **suublasse**; reoveekõrvaldus.

reoveekäitlus vt reoveepuhastus

reoveemuda vt reoveesete

reoveepuhastus, reoveekäitlus ■ *sewage treatment (purification), wastewater treatment*

Reoainete, organismide, soojuse või radioaktiivsuse eemaldamine reoveest mehaaniliste, füüsikaliste, keemiliste ja/või bioloogiliste meetoditega.

reoveesete, reoveemuda ■ *sewage sludge, wastewater sludge*

Reoveest füüsikaliste, bioloogiliste või keemiliste puhastusmeetoditega eraldatud või veekogudesse settinud suspensioon (tahke ja poolvedela aine segu).

reoveetiik vt biotiik

reovesi ■ *wastewater*

Olmese või tootmises kasutuses olnud vesi, mille keemiline koostis või muud omadused on halvenenud üle kahjutuspiiri; enne **suublasse** juhtimist vajab puhastamist; samuti reostunud **sademevesi**.

vrđ heitvesi

repellent vt tõrjevahend

reproduktiivtoksilisus, sigivusmürgisus ■ *reproductive toxicity*

Teguri (aine) võime põhjustada sigimisvõime häireid ja vähendada viljakust (kahjustada taastetervist); siia kuulub viljatus, lootemürgisus, lootesurmavus ja **väärarendite** teke.

resistentsus, vastupanuvõime ■ *resistance*

Organismi võime vastu panna ohuteguritele, sh mürkidele või mõnele muule **antigeeni** omadustega ainele; **patogeeni** võime vastu panna **antibiootikumile** vms.

vrđ immuunsus

respiratoorne ekspositsioon vt hingamiselumunditekaudne ekspositsioon

retentsioon vt peetus

RfD vt referentsannus

ribonukleiinhape vt RNA

riimvesi, soolakas vesi ■ *brackish water, saline water*

Looduslike veekogude vesi, mille soolasus on 0,5–18‰. Riimveelised on tavaliselt mere- ja jõevee segunemiselad, aga ka mõni sisemeri, sh Läänemeri.

rikastatud toit ■ *fortified food*

Tavatoit, millele on lisatud vitamiine ja mineraalaineid ning muid aineid, millel on inimorganismile toitumiselane või füsioloogiline mõju (nt probiootiliste bakteritega rikastatud piimatooted, kiudainetega rikastatud pagaritooted, jodeeritud sool)

rikastusjäätmel, maagirikastusjäätmel ■ *tailings*

Maavaradest nende rikastamisel eraldatud ülearused koostisosad.

riketsia ■ *rickettsia*

Väga väikesed, harilikult ainult rakusiseselt paljunevad, enamasti sääskedes või **puukides** elunevad bakterid, millest paljud võivad põhjustada inimese haigestumist (nt Q-palavik, tähniline tüüfus).

riketsioos vt tähniline tüüfus

ringlussevõtt, jäätmete ringlussevõtt ■ *recycling (of waste)*

Jäätmete taaskasutamine toorme või materjalina.

risk ■ *risk*

Kahjuliku toime avaldumise ja raskusastme või sündmuse toimumise (eba-soovitava tulemi) tõenäosus **riskiteguri** (reaalse) **ekspositsiooni** korral.
vrd oht

riski iseloomustamine ■ *risk characterisation, risk estimation*

Riskihindamise kokkuvõttev (neljas) etapp, milles iseloomustatakse ja hinnatakse (võimalusel kvantitatiivselt) **sihtrühma** kahjulike tervisemõjude esinemise tõenäosust ja nende raskusastet teadaoleva ekspositsiooni korral (vt lisa 1).

riski kaalumine, riski võrdlev hindamine ■ *risk evaluation*

Riski põhjustanud ekspositsiooni võrdlemine **ekspositsiooni piirväärtusega** hindamaks riski suurust (vastuvõetavust); riski võrdlemine teistest ohuteguritest või sotsiaalsetest mõjuritest tingitud riskidega ja nende vähendamise meetmete kulu-tulu analüüs.

riski monitooring vt riski seire

riski ohjamine ■ *risk reduction, control of exposure*

Riski tõrjumis- ja vähendamismeetmete kavandamine ja rakendamine.

riski seire, riski monitooring ■ *risk monitoring*

Riski ohjamise tõhususe süstemaatiline jälgimine ja hindamine; vajadusel uute (täiendavate) meetmete kavandamine ja rakendamine.

riski solidaarsus ■ *risk solidarity*

Riski ümberjaotamine kõrge ja madala terviseriskiga (nt eksponeeritud ja eksponeerimata või haigete ja tervete) inimeste vahel ühtlustamiseks riski taset kogukonnas.

riski tajumine, riski tunnetamine ■ *risk perception*

Inimeste subjektiivsed seisukohad ja intuiitiivsed otsused riski suhtes.

riski tunnetamine vt riski tajumine

riski võrdlev hindamine vt riski kaalumine

riskiallikas ■ *risk source*

Riski põhjustaja, s.o inimese tervist ja heaolu kahjustava toime põhjustaja; riskitegurite allikas.

riskianalüüs ■ *risk analysis*

Terviklik süsteemne ja struktureeritud analüüs terviseriskidest; koosneb **riskihindamisest**, **riskijuhtimisest** ja **riskiteavitamisest** (vt lisa 1).

riskihindaja ■ *risk assessor*

Isik, kellel on vajalik **riskihindamise** kvalifikatsioon.

riskihindamine ■ *risk assessment*

Keskkonna ohuteguri(te)st tuleneva(te) tervisehäire(te) esinemise ja raskusastme tõenäosuse süsteemne tõenduspõhine iseloomustamine/hindamisprotsess, mis koosneb neljast etapist: **ohu tuvastamine**, **ohu iseloomustamine**, **ekspositsiooni hindamine** ja **riski iseloomustamine** ning kvantitatiivne hindamine (vt lisa 1).

riskiindikaator, riskimarker ■ *risk indicator, risk marker*

Näitaja, mida on võimalik suure tõenäosusega seostada riskiteguri olemasolu/toimega, kuid ei ole selle toime põhjustaja.

vrđ riskitegur

riskijuhtimine ■ *risk management*

Riskihindamisele järgnev protsess, milles – aluseks võttes riskihindamise tulemusi, arvestades poliitilisi, sotsiaalseid ja majanduslikke tegureid ning kaasates asjast huvitatud osapooli – kaalutakse alternatiivseid võimalusi, mida riski tõrjumiseks ja ohjeldamiseks ette võtta, tehakse vastavad otsused ja viiakse need ellu. Riskijuhtimisel on kolm etappi: **riski kaalumine**, **riski ohjamine** ja **riski seire** (vt lisa 1).

riskimarker vt riskiindikaator**riskiteadlikkus** ■ *risk awareness*

Inimeste teadmised keskkonnast tulenevatest terviseriskidest, nende tagajärgedest.

riskiteavitamine ■ *risk communication*

Riskianalüüsi viimane etapp, milles toimub interaktiivne riskialane teabevahetus riskihindajate, riskijuhtijate, juhtivtöötajate, võtmerühmade ja avalikkuse vahel (vt lisa 1).

riskitegur ■ *risk factor, risk determinant*

Tegur, mille **ekspositsioon** põhjustab või suurendab (põhjuslikult) ebasoovitava tulemi (nt haiguse) esinemise tõenäosust; omadus või ekspositsioon, mis tõstab haiguse või mõne muu määratletud tagajärje avaldumise tõenäosust.

vrđ riskimarker

risustamine ■ *littering*

Esemete, jäätmete, pinnase vms tahtlik heitmine keskkonda (nt veekogusse, metsa jm).

RNA, ribonukleiinhape ■ *RNA, ribonucleic acid*

Biopolümeer (e bioloogiline makromolekul), mis koosneb neljast erinevast ribonukleotiidist; osaleb valgu sünteesis; vajalik **geenide** regulatsioonis ja ekspressioonis.

rodentitsiid ■ *rodenticide*

Tõrjevahend näriliste (tavaliselt rottide ja hiirte) tõrjeks.

rohkeitoeline, eutroofne ■ *nutrient-rich, eutrophic*

Taimetoitaineid rikkalikult sisaldav, elustiku poolest mitmekesine ning väga produktiivne (nt veekogu).

vrd vähe-, kesk-, ülirohke- ja huumustoitrine

roisubakter vt saprofüüt**rooste** ■ *rust*

Raua pinnale niiskuse mõjul tekkiv punakaspruun urbane kiht, mille põhiühend on raud(III)oksiid; ka roosteseentest põhjustatud taimehaigus.

rotaviirus ■ *rotavirus*

Peensoole algusosa limaskestas rakkudes paljunev viirus; väikelaste kõhulahtisuse tavalisim tekitaja.

ruumikliima, sisekliima ■ *indoor climate*

Ruumis (hoones) valitsev keskkond, mis mõjutab inimese elutegevust ja tervist. Ruumikliima peamised tegurid on õhutemperatuur, -niiskus, liikumiskiirus, koostis (gaasid, osakesed, aaurud, mikroorganismid ja nende elutegevuse jäägid vms), piirete pinnatemperatuur, müra, elektromagnetkiirgus vms. Ruumikliima üks peamisi kvaliteedinäitajaid on inimese **soojuslik komfort** (mugavustunne).

vrd ruumiõhk, mikrokliima

ruumiõhk, siseõhk ■ *indoor air*

Ruumis (hoones) olev õhk; selle peamised parameetrid on õhutemperatuur, -niiskus, -rõhk, liikumiskiirus ja õhus olevad lisandid (gaasid, osakesed, aaurud vms).

vrd välisõhk, ruumikliima

ruumiõhu sündroom, haige hoone sündroom ■ *indoor air syndrome, sick building syndrome, SBS*

Mittespetsiifiliste kaebuste ja sümptomite kompleks (üldised enesetundehäired, naha ja limaskestade ärritusnähud vms), mis on tavaliselt seotud kindla hoonega ja mis avalduvad suurema sagedusega selle hoone asukate hulgas.

rämpstoit ■ *junk food*

Töödeldud toit, mis enamasti on madala toiteväärtusega (valgu-, vitamiini- ja mineraalidevaene) ja kaloririkas (palju suhkrut ja hüdrogeenitud rasvu).

röntgenikiirgus ■ *x-rays*

Väga lühikese lainepikkusega ioniseeriv **elektromagnetkiirgus** (lainepikkus 0,01–10 nm). Röntgenikiirguse toime kuhjub, mis tähendab, et sama kiirgusannuse võib saada erisuguste kiirgusintensiivsustega kiiritamisel eri aja jooksul.

S

saastatuse tase vt reostatuse tase

saastatuse taseme piirväärtus vt reostatuse taseme piirväärtus

saasteaine vt reoaine

saasteallikas vt reostusallikas

saastekoormus vt reostuskoormus

saastus, saastamine vt reostus, reostamine

sademevesi, sadevesi, vihmavesi ■ *precipitation water, rainwater*

Nii vihma kui ka lume või rahena taevast sadanud vesi, mis ei ole maapinnalt veel midagi kaasa võtnud.

sadevesi vt sademevesi

sahhariidid vt süsivesikud

Salmonella ■ *Salmonella*

Üld- ja soolestiku põletikke tekitavad, *Enterobacteriaceae* sugukonda kuuluvad gramnegatiivsed **aeroobsed** bakterid; väga liigirikas bakterite perekond.

salmonelloos, nakkuslik enteriit, nakkuslik soolepõletik ■ *salmonellosis, infectious enteritis*

Salmonella-bakterite tekitatud nakkushaigus kas üldnakkusena või paikse (eelkõige soolestiku) nakkusena.

saneerimine, maa-ala tervendamine ■ *sanitation, cleaning up, environmental sanitation, remediation*

Meetmete kogumi (veevarustus ja kanalisatsioon, jäätmekäitlus, müratõrje jm) rakendamine inimeste elukeskkonna tervendamiseks, keskkonna meediumide (õhu, vee, maapinna, toidu) parendamine; esmajoones patogeenide hulga ja nende paljunemisvõimaluste vähendamine.

sanitaarkaitseala vt veehaarde sanitaarkaitseala

sanitaartechnika ■ *sanitary (public health) engineering*

Tehnikaharu, mille ülesanne on luua soodsad sanitaarolud elamutes, ühiskondlikes ja tootmishoonetes ning asulates. Sanitaartechnika hõlmab veevarustuse ja kanalisatsiooni, gaasi- ja soojamajanduse, ventilatsiooni ja õhu konditsioneerimise, prügikoristuse ja -käitluse ning asulate korrashoidu.

vrd keskkonnatechnika

saprobakter vt saprofüüt

saprofüüt, saprofiil, saprobakter, roisubakter ■ *saprophyte*

Roiskuvat (lagunevat) orgaanilist ainet toiduks tarvitav organism (bakter, taim või seen).

vrd heterotroof

seatina (van) vt plii

seedekulglakaudne ekspositsioon, gastro-intestinaalne ekspositsioon, suukaudne ekspositsioon ■ *gastro-intestinal exposure, ingestion exposure, oral exposure, dietary exposure*

Ekspositsiooni tee, mille puhul ohutegur siseneb organismi seedekulga kaudu (suu, söögitoru, magu, soolestik).

seened ■ *fungi*

Lihtsad klorofüllita eukarüootsed (päristuumsed) eosorganismid, kes saavad oma toidu ümbritsevast keskkonnast.

seentõbi vt mükoos

seganakkus ■ *polyinfection*

Mitme eri patogeeni samaaegselt põhjustatud nakkus.

seire, monitooring ■ *monitoring*

Plaanipärane süstemaatiline tavamõõtmiste tegemine ja tulemuste analüüs, mis on suunatud muutuste varajasele tuvastamisele.

sekkumine, interventsioon ■ *intervention*

Tegevus või programm, mille eesmärk on saavutada soovitud mõõdetavad muutused (tulemid) või soovimatu seisundi/olukorra parandamine.

sekundaarne profülaktika ■ *secondary prophylaxis*

Tegevus, mille abil püütakse tõkestada väga varases, sageli sümptomitevabas staadiumis kindlaks tehtud (nt sõeltestide abil avastatud) haiguse arengut.

selitamine, selitus ■ *clarification, clarifying*

Vee vabastamine **heljumist**; enamasti toimub see **koagulantide** abil selleks rajatud setitis või settebasseinis.

sensibilisatsioon, tundlikuks muutumine ■ *sensitisation, sensibilisation*

Organismi muut(u)mine mingi aine suhtes ülitundlikuks, mille tulemusena vallanduvad **allergilised reaktsioonid** või arenevad **allergilised haigused**.

sensoorne, meeleline ■ *sensory*

Sensoorsesse süsteemi, s.o meeltesse või tajumisse (kuulmine, nägemine, haistmine, maitsmine, tasakaal, puuetundlikkus vms) puutuv, nendega seoses olev.

settekäitlus, mudakäitlus ■ *sludge treatment*

Reoveesette töötlemine keskkonnaohutuks või utiliseerimiskõlblikuks aineks.

Siberi katk, antraks, põrnatõbi ■ *anthrax, infection with Bacillus anthracis*

Bacillus anthracis'e tekitatud mäletsejate haigus, mis võib kanduda ka inimesele. Tavalisemad haigusnähud on mustast ringist ja tugevast põletikulisest tursest ümbritsetud mädane haavand (nahavorm) või hingamisteede kaudu leviv kopsupõletik (kopsuvorm).

sidusrühm vt huvirühm**sigivusmürgisus** vt reproduktiivtoksilisus**sihtelund** ■ *target organ*

Elund või kude, milles avaldub riskiteguri kahjulik toime.

sihtrühm ■ *target group*

Elanikkonna rühm, keda võivad uuritavad keskkonna ohutegurid mõjutada; epidemioloogias isikute, objektide vm kogum, millest valim on võetud ja millele uuringu tulemusi laiendada soovitakse.

vrđ tundlik rühm

silomahl ■ *silage effluent, silage juice*

Sileeritud haljassöödast eralduv käärimisvedelik (märgsilo valmistamisel); keskkonna, esmajoones põhjavee ohtlik reostaja.

sinikus vt tsüanoos**sinivetikad**, tsüanobakterid, sinikud ■ *blue-green algae, cyanobacteria*

Looduslikus vees levinud algelised fotosünteesivõimelised bakterid; massilise vohamise korral põhjustavad **veeõitsengut**. Mõned liigid võivad eritada allergilisi nahareaktsioone või mürgistusi põhjustavaid aineid (**vetikatoksiine**).

siriaas vt päikesepiste

sisekliima vt ruumikliima

sisenõre vt hormoon

sisenõrenääre, sisesekretoorne nääre, endokriinnääre ■ *endocrine gland*

Eritusjuhata nääre, mis eritab verre teiste elundite talitlust oluliselt mõjutavaid aineid, **hormoone**.

siseparasiit, endoparasiit, sisenugiline ■ *endoparasite*

Peremeesorganismi kehas elutsev parasiit, nt paeluss.
vrd välisparasiit

siseõhk vt ruumiõhk

sissehingatavad osakesed, sissehingatavad kübemed ■ *respirable particulates*

Osakesed, mis oma väikeste mõõtmete (väiksuse) tõttu jõuavad kopsu-
alveoolidesse.

sissevõtt, sissevõtmine ■ *intake*

Aine sattumine (sissevõtmine) organismi hingamisteede, seedekulglga või naha
kaudu.

solaniin, α -solaniin ■ *solanine, \alpha-solanine*

Maavitsade perekonna (*Solanum*) teatud taimedes, nagu kartul (*Solanum
tuberosum*), tomat (*Solanum lycopersicum*) ja teistes maavitsaliste sugukonna
(*Solanaceae*) taimedes leiduv mürGINE steroidalkaloid (kartuli idudes kuni 0,5%).

solgetõbi vt askariaas

somaatiline mutatsioon ■ *somatic mutation*

Mutatsioon, mis tekib keharakkudes ja ei kandu järglastele edasi.
vrd generatiivne mutatsioon

somp vt uduvine

soogaas ■ *marsh gas*

Soode ja seisva veega veekogude sügavamais kihtides taimejäänuste bakteriaalsel
lagunemisel tekkiv gaasisegu; sisaldab harilikult peamiselt metaani (65–95%)
ja süsinikdioksiidi (5–35%).

vrd maagaas

soojaindeks vt kuumaindeks

soojuskiirgus vt infrapunakiirgus

soojuslik komfort, soojuslik mugavustunne ■ *thermal comfort*

Õhutemperatuuri, -niiskuse ja liikumiskiiruse niisugused kombinatsioonid, mille juures inimese soojatunnetus on mugav (õdus) e komfortne.

soolakas vesi vt riimvesi

soolasisaldus vt soolsus

soolehaigusi tekitav vt enteropatoogeensus

soolsus, soolasisaldus ■ *salinity*

Vees lahustunud mineraaloolade hulk promillides.
vrd kuivjääk, kuumutusjääk

spontaanne ■ *spontaneous*

Iseeneslik, ettekavatsematu, looduslik; loomulikult, sundimatult esiletulev, vahetu.

spoor vt eos

sporaadiline haigus ■ *sporadic disease*

Haigus, mis esineb ebaregulaarselt, tavaliselt üksikjuhtudena ja ilma mingisuguse ilmse arenguloogikata.
vrd endeemiline haigus, epideemiline haigus

staatiline elekter, hõõrdeelekter ■ *static electricity*

Elektrilaengu kogunemine materjali pinnale kahe või enama elektrit mittejuhtiva eseme hõõrdumisel.

standard ■ *standard*

Standardiorganisatsiooni poolt vastuvõetud dokument üldiseks kasutamiseks, mis sisaldab tehnilist spetsifikatsiooni tegevuse või selle tulemuse kohta.
vrd kriteerium

sterilisatsioon, steriliseerimine ■ *sterilisation*

Kõikide mikroorganismide hävitamine olenemata sellest, kas nad on patogeenid või mitte.
vrd desinfektsioon

steroidid ■ *steroids*

Polütsüklilised lipiidid, mille hulka kuuluvad mõned vitamiinid ja hormoonid, ka kolesterool.

stratosfäär ■ *stratosphere*

Atmosfäärikiht, mis asub merepinnast 16–50 km kõrgusel **troposfääri** ja mesosfääri vahel. Stratosfäär sisaldab osooni, mille tihedus on kõige suurem 20–25 km kõrgusel maapinnast.

vrđ troposfäär

subakuutne toime vt alaäge tervisemõju

subakuutne ekspositsioon vt alaäge ekspositsioon

subakuutne mürgistus vt alaäge mürgistus

sublimatsioon ■ *sublimation*

Tahke aine vahetu üleminek gaasilisse olekusse vahepealset vedelat olekut läbi-mata, nt jää muutumine auruks sulamistemperatuurist madalamal temperatuuril.

sudu ■ *smog*

Suitsust või muust õhusaastest koosnev mürgine udu; eriti orus asetsevatele suurlinnadele omane õhusaastetüüp, mida põhjustavad mh mittetäielikul põle-misel tekkinud tahked osakesed ja vääveldioksiid.

vrđ somp

suhteline õhuniiskus, relatiivne õhuniiskus ■ *relative air humidity*

Õhus tegelikult sisalduva ja samadel füüsikalistel tingimustel õhus maksimaalselt sisalduva (õhku küllastava) veeauru suhe protsentides.

vrđ absoluutne õhuniiskus

suits, suitsugaas ■ *smoke*

Heljuv segu, mis koosneb peamiselt õhust, veeaurust ja tahketest osakestest; tekib eeskätt kütuste põletamisel. Suitsu koostis oleneb kütuse liigist ja põletamisviisist. Suits kahjustab organisme, ehitisi, seadmeid jm.

vrđ tahm

suitsugaas vt suits

sundaeroob vt obligatoorne aeroob

sundventilatsioon ■ *forced ventilation, mechanical ventilation*

Õhuvahetus hoones/ruumis, mille puhul värske õhk suunatakse hoonesse ja saastunud õhk viiakse välja ventilatsiooniseadmete abil. Sundventilatsioon toimib tavaliselt palju tõhusamalt kui **loomulik ventilatsioon**.

vrđ loomulik ventilatsioon

superinfektsioon vt supernakkus

supernakkus, superinfektsioon ■ *superinfection*

Olukord, kus olemasolevale nakkusele lisandub uus nakkus.

suplusvesi ■ *bathing water*

Supluskohana tähistatud veekogu vesi.

suremus ■ *mortality*

Üldmõiste, millega kirjeldatakse surmajuhtude teket mingis rahvastikus või rahvastikurühmas teatud ajavahemikus.

surfaktant vt pindaktiivne aine

surmav annus, letaalannus, letaaldoos, LD ■ *lethal dose, LD*

Keemilise aine **annus**, mis põhjustab katseloomade surma. Selle arvväärtuse alusel jaotatakse keemilised ained ohtlikkuse kategooriatesse.

surmav kontsentratsioon, letaalkontsentratsioon, LC ■ *lethal concentration, LC*

Keemilise aine **kontsentratsioon** keskkonnameediumis (õhus, vees, toidus), mille **ekspositsioon** põhjustab surma.

suspensioon, heljum ■ *suspension*

Peeneteraliste ainete ja vedeliku segu, kus heljuv aine on jämedam (osakeste läbimõõt üle 0,1 µm) kui kolloidlahuses; aja jooksul osakesed settivad.

vrđ emulsioon

suubla ■ *receiving body of water, recipient*

Veekogu või maapõue osa, millesse voolab (juhitaakse) **heitvesi**.

suudmeala vt delta

suuhügienist vt hügienist

suukaudne ekspositsioon vt seedekulgla-kaudne ekspositsioon

suunis ■ *guideline, guide*

Juhtnõor, orientiir (mitte juhend).

vrđ juhhis

suurõnnetus ■ *major accident, major emergency*

Raske, traagiliste tagajärgedega õnnetus, mis lööb segi kogukonna normaalse tegutsemise, põhjustab suuri inimkaotusi, materiaalist kahju ja keskkonnanahjustusi, mille likvideerimisega (erinevalt **katastroofist**) tuleb kogukond oma jõududega ja vahenditega toime.

vrđ katastroof

sõnnik ■ *dung, manure*

Põllumajandusloomade väljaheited allapanuga segunenult, kasutatakse harilikult orgaanilise väetisena.

vrđ fekaalid, läga, virts

säilitusaine, konservant ■ *preservative, preserving agent*

Aine, mida lisatakse tootele (toit, loomasööt, kosmeetikatoode, biotsiid vms) selle säilivuse parandamiseks.

vrđ toidu säilitusaine

säästev areng vt kestlik areng, kestlus

säästev eluviis ■ *sustainable lifestyle*

Eluviis, mille järgijad on teadlikult omaks võtnud **kestliku arengu** hoiakud (nt tarbimistavad, keskkonnahoidlik kodumajapidamine, virgestus).

söövitus ■ *corrosion*

Eluskude kahjustava (e sööbe)aine toimel tekkinud kudede pindmine kahjustus.

sümbioos ■ *symbiosis*

Kahe (või enama) eri liiki organismi kasulik või vajalik kooselu, mis on kujunenud evolutsiooni jooksul.

vrđ mutualism, antibioos, kommensalism

sümptom, haigusnäht ■ *symptom*

Haiguse kliinilises pildis eristatav haigustunnus.

vrđ sündroom

sündroom ■ *syndrome*

Rühm tunnuseid, mis esinevad koos ja on iseloomulikud kindlale haigusele.

vrđ sümptom

sünergiline toime, sünergiline mõju ■ *synergistic effect, synergistic action*

Kahe (või enama) teguri koostoime, mis on suurem kui üksikute tegurite toimete summa ($1 + 1 > 2$).

vrđ aditiivne toime, antagonistlik toime

sünergism ■ *synergism*

Tegurite samasuunaline võimendav koosmõju.

vrđ antagonism

süntetiline pesuaine vt detergent

süsihappegaas vt süsinikdioksiid

süsinikdioksiid, süsihappegaas, CO₂ ■ *carbon dioxide, CO₂*

Ühest süsiniku- ja kahest hapnikuaatomist koosnev gaasimolekul (CO₂), mis tekib põlemisreaktsioonil (ka hingamisel) ja mis vees lahustudes moodustab süsihappe. Kuulub õhu koostisesse (3% mahu järgi, tööstuspiirkondades ja linnades rohkem); oluline **kasvuhooenähtuse** tekkes.

süsinikmonoksiid, süsinikmonooksiid, vingugaas, CO ■ *carbon monoxide, CO*

Süsinikku sisaldavate ühendite mittetäielikul põlemisel tekkiv mürgine, lõhnatu ja värvitu gaas (CO). Verre sattudes seob **hemoglobiini karboksühemoglobiini**, mis on palju püsivam ühend kui **oksühemoglobiin** ja võib seega põhjustada **vingumürgistust**.

süsinikmonoksiidi mürgistus vt vingumürgistus**süsinikoksühemoglobiin** vt karboksühemoglobiin**süsivesikud**, sahhariidid ■ *carbohydrates, saccharides*

Suhkrute ja neist moodustunud makromolekulaarsete ühendite üldnimetus; looduses esinevate orgaaniliste ainete suurim rühm. Toidu süsivesikud e sahhariidid on organismi põhiline energiaallikas; jaotuvad kolme põhirühma: mono- (riboos, glükoos, fruktoos), oligo- (sahharoos, laktoos, maltoos) ja polüsahhariidid (tärklis, tselluloos, kitiin, glükogeen).

süsteemne tervisemõju, süsteemne toime ■ *systemic health effect*

Muutused mitmes elundis või elundisüsteemis, mis avalduvad pärast aine (teguri) sattumist organismi (imendumist seedetraktist, kopsualveoolidest vm) ja verega laiali kandumist erinevatesse elunditesse ja kudedesse.

süsteemne toime vt süsteemne tervisemõju**Š****šigelloos**, bakteriaalne düsenteeria ■ *shigellosis*

Shigella-bakterite tekitatud eri raskusastmega kulgev soolenakkus, mille sümptomiks võib olla verine kõhulahtisus.

Z**zooantroponoos** ■ *zooanthroponosis, reverse zoonosis*

Inimese ja looma ühine haigus, mille tekitaja levib inimeselt loomale (nt tuberkuloos).

vrđ antropozoonoos

zoonoos ■ *zoonosis, zoonotic infection*

Looma mis tahes haigus või nakkus, mis võib üle kanduda inimesele (nt **Siberi katk, tulareemia, brutselloos** jt).

vrđ antroponoos

zooplankton vt loomhõljum

T

taasilmuv patogeen, kujunev patogeen ■ *re-emerging pathogen, emerging pathogen*

Patogeen, mis põhjustab haigestumise kasvu rahvastikus tänu ravimresistent-
suse tekkimisele, vaksineerimisega hõlmatus e vähenemisele või mis levib geo-
graafiliselt uutesse regioonidesse. Mõistet kasutatakse ka juhul kui patogeen ise
(või selle **patogeensus**) on alles hiljuti avastatud. Mõned neist võivad põhjustada
ohtlikke **epideemiaid** (HIV, SARS, MRSA, E. coli O157:H7, BSE).

taaskasutus ■ *recovery*

Toiming, millega toode (jätmed) või selles sisalduv aine või materjal võetakse
uuesti kasutusele või seda kasutatakse uute toodete valmistamisel.

vrđ uuskasutus, korduskasutus, ringlussevõtt

taastekke baasarv ■ *basic reproductive number*

Oodatav uute nakatunute arv, mille nakkuslik peremeesorganism „produtseerib”
perioodi jooksul, mil ta on nakkav.

tabatus vt haiguspuhangu haigestumus

tahm ■ *soot*

Orgaanilise aine (kütuse) mittetäielikul põlemisel või termilisel lagunemisel
tekkiv peeneteraline, valdavalt süsinikust koosnev musta värvi tahke aine; selles
võib olla ka mikroelemente ning teisi saasteaineid (tulenevalt kütuse liigist ja
põlemisprotsessist).

vrđ tuhk, lendtuhk, suits, nõgi

taimekaitsevahend ■ *plant production product*

Vähemalt ühest toimeainest ja muudest komponentidest, nt sünergistidest
koosnev vahend taimede või taimsete saaduste kaitsmiseks kahjulike organis-
mide eest või nende mõju tõkestamiseks, taimede eluprotsessi mõjutamiseks
(v.a toitained), taimsete saaduste säilitamiseks, ebasoovitavate taimede või
taimeosade hävitamiseks ja nende kasvu kontrollimiseks.

vt biotsiid, pestitsiid

taimetoitained, biogeen (ei soovitata kasutada) ■ *plant nutrient*

Taimede (sh vetikate) kasvuks vajalikud anorgaanilised ühendid, mis sisaldavad taimetele vajalikke toiteelemente. Tähtsamad nendest on mitmed fosfori- ja lämmastikuühendid (eriti nende soolad), ammoniumiühendid jt. Fosfori- ja lämmastikuühendite liiasus mingis veekogus võib põhjustada **veeõitsenguid** ja hilisemat **eutrofeerumist**.

taimhõljum, fütoplankton ■ *phytoplankton*

Vees vabalt hõljuvate, enamasti mikrokoopiliste organismide (peamiselt vetikate) kogum. Areneb ainult veekogude ülemises osas, kuhu jõuab valgus.
vrd loomhõljum

tajutav temperatuur ■ *apparent temperature, wind chill*

Inimese subjektiivne külma-/soojatunnetus, mis arvestab inimkeha soojusbilansi, tegelikku õhutemperatuuri ja -niiskust, tuule kiirust, sademeid ja soojuskiirgust. Tajutavat temperatuuri näitab **külma-** (tuule-külmatunde) või **kuumaindeks**.

talitluslik häire, funktsionaalne häire ■ *functional disorder*

Häire, mille korral elundi või elundkonna talitus on häiritud ilma tuvastatava ehitusliku (struktuurse) muutuseta.

talumatus, intolerantsus ■ *intolerance*

Organismi eriline reageerimisviis mingile ainele. Kõige sagedamini esineb toiduainete (piim, munad, jahutooded jm) talumatust.

talutav risk vt vastuvõetav risk**talutav ööpäevane annus**, lubatav ööpäevane annus, TDI ■ *tolerable daily intake, TDI*

Kehakaalu alusel väljendatav aine suurim toiduga saadav hulk (mg/kehakaalu kg kohta), mille igapäevane tarbimine (ekspositsioon) kogu eluea jooksul ei kahjusta organismi; kasutatakse **toidu saasteainete** korral.

vrd vastuvõetav (lubatav) ööpäevane annus

taluvus, tolerantsus ■ *tolerance*

Organismi võime taluda ebasoodsaid tegureid, nt suurt kehalist koormust, kõrget temperatuuri vms.

taluvusvahemik vt ökoloogiline amplituud**taud** ■ *epidemic, infection*

Nakkushaigus, millesse haigestuvad (korraga) paljud loomad. Mõnede loomadelt inimesele ülekandunud nakkushaiguste nimes kasutatakse veterinaarias

sõna *-taud*, meditsiinis aga *-tõbi* (marutaud vs marutõbi, suu-sõrataud vs suu-sõratõbi).

taustaväärtus, fooniväärtus ■ *background level, background value*

Inimtegevusest (reostusallikatest) mõjutamata keskkonnaseisund (nt loodusliku radiatsiooni tase) mingis kohas.

taustreostus, taustsaastus ■ *background pollution, background loading*

Punktreostusallikast mõjutamata keskkonnareostus mingis kohas.

taustsaastus vt taustreostus

tavajäätmed ■ *non-hazardous waste*

Kõik **jäätmed**, mis ei kuulu ohtlike jäätmete hulka.
vrd olmejäätmed

TC vt mürgine kontsentratsioon

TC₅₀, 50%-le isenditest mürgine kontsentratsioon ■ *half toxic concentration, TC₅₀*

Aine **kontsentratsioon**, mille **ekspositsiooni** korral (organismi sattumisel) 50%-l isenditest (katseorganismidest) avaldub negatiivne mõju (tekib mürgistus).

TD vt mürgine annus

TD₅₀, 50%-le isenditest mürgine annus ■ *half toxic dose, TD₅₀*

Aine **annus**, mille **ekspositsiooni** korral (organismi sattumisel) 50%-l isenditest (katseorganismidest) avaldub negatiivne mõju (tekib mürgistus).

TDI vt talutav ööpäevane annus

teetanus, kangeustuskrampitõbi ■ *tetanus*

Reostunud materjaliga haava või kahjustatud nahale sattunud bakteri *Clostridium tetani* tekitatud haigus, millele on omased lihaste tugevad krampihood ja sageli surm hingamislihaste halvatus tõttu.

teratogeen ■ *teratogen*

Aine või tegur, mis raseduse ajal toimides võib põhjustada lootel **väärarendeid**.

teratogeensus ■ *teratogenicity, teratogenic effect*

Teguri (aine) võime põhjustada lootel **väärarendeid**.
vrd mutageensus

termoplast, termoplastiline materjal ■ *thermoplastic*

Materjal, mis muutub kuumutamisel plastseks (pehmeks) ning temperatuuri alanedes tahkestub (uuel kuumutamisel pehmeneb taas); nt termoplastsed **polümeerid**, liimid, vaigud vms.

terrikoonik vt aherainepuistang

tertsiaarne profülaktika ■ *tertiary prophylaxis*

Haiguse raviga seotud tegevus, mille abil püütakse tõkestada (või leevendada) haiguse arengut, tüsistuste teket või haiguse põhjustatud probleemide süvenemist.

tervis ■ *health*

Täieliku füüsilise, vaimse ja sotsiaalse heaolu seisund, mitte ainult haiguste või füüsilise vea puudumine (WHO, 1948).

tervise indikaator ■ *health indicator*

Kvantitatiivne või statistiline mõõdik või instrument indiviidi või mingi elanike rühma terviseseisundi mõõtmiseks (hindamiseks).

tervisekaitse ■ *health protection*

Tervise ohuteguritest, sealhulgas haigustekitajatest, tulenevate terviseriskide ennetamisele, ohjamisele ja kõrvaldamisele suunatud tegevus.

tervisekaotusega eluaastad ■ *disability adjusted life years, DALYs*

Rahvastiku **haiguskoormuse** näitaja, mis võtab arvesse nii tervisepuude (haiguse) kui ka enneaegse surma tõttu kaotatud eluaastad.

tervisemõju hindamine ■ *health impact assessment, HIA*

Keskkonna ja sotsiaalse mõju hindamine, mille eesmärk on vältida või minimeerida mis tahes (kavandatava) tegevuse võimalikku negatiivset mõju inimese tervisele ja heolule.

vrk keskkonnalähtese tervise mõju hindamine

tervisemõjurid ■ *determinants of health, factors that influence health*

Keskkonna-, majandus- ja sotsiaalsed tegurid, nähtused ja sündmused, mis kas otseselt põhjustavad haiguse või tõve või on riskitegurid, millest oleneb rahvastiku või indiviidi terviseseisund.

tervise seire ■ *health monitoring*

Kestvate tervisealaste tegevuste ja/või programmide regulaarne kontroll hindamiseks nende eesmärkide saavutamist.

vrk rahvastiku tervise järelevalve

tervise seisund ■ *health status*

Indiviidi, mingi rühma või kogu rahvastiku tervise hinnang, mis saadakse subjektiivsete hinnangute või formaalsete mõõdikute abil.

tervislikud linnad ■ *healthy cities*

Maaailma Terviseorganisatsiooni (WHO) algatusel ellu kutsutud tervislike linnade liikumine, mille eesmärk on tuua tervisega seotud küsimused linnaelu

üle otsustajate tähelepanu keskmesse ning elukeskkonna parendamise läbi aidata kaasa linnaelanike tervise paranemisele.

toidu kaudu leviv nakkus vt toidulevinakkus

toidu lõhna- ja maitseaine ■ *flavouring, flavourer*

Lõhna- ja maitseained, mida tahtlikult lisatakse toidule meeldivama lõhna ja/või maitse andmiseks või muutmiseks (nt erinevad ekstraktid, eeterlikud õlid, sünteetilised ja looduslikud lõhna- ja maitseühendid vms). Nende loetelu ja kasutamise tingimused on reglementeeritud.

toidu saasteaine ■ *food contaminant*

Toidus sisalduv aine, mida ei ole toidule lisatud taotluslikult, vaid mis on sinna sattunud toidu tootmisel, esmasel töötlemisel, käitlemise ajal või keskkonna saastumise tulemusena ning mis võib olla inimese tervisele ohtlik või mis võib halvendada toidu kvaliteeti.

toidu tarneahel ■ *food supply chain, food chain, agri-food chain*

Toidu käitlemise etapid esmatootmisest (taime- ja loomakasvatusest) kuni tarbijale üleandmiseni.

toiduabiaine ■ *food processing aid, food excipient, food aid*

Toidu käitlemisel kasutatav aine, mida kasutatakse tahtlikult toorainete, toitude või nende koostisainete töötlemisel ning mis ise või mille derivaatide/kõrvalsaaduste jäägid võivad tahtmatult, kuid tehniliselt vältimatult olla lõpp- tootes tingimused, et need ei tekita ohtu tervisele.

vrd abiaine

toiduahel, toitumisahel ■ *food chain, trophic chain*

Organismidevaheline toitumissuhtestik, s.o jada organisme, keda seostavad järjestikku toitumine ja toiduobjektiks olemine. Toiduahela esimese astme moodustavad autotroofid (produktendid), teise astme taimtoidualised, kolmanda astme lihatoidulised jne.

toiduaine vt toit

toiduallergia ■ *food allergy*

Allergia mingi toiduaine (toidu) vastu, mille söömisele reageerib organism koheselt ebatavalise **immuunreaktsiooniga**; esineb tihti imikutel, avaldub sageli lööbena.

vrd toidutalumatus

toiduga leviv haigus vt toidulevahaigus

toiduhügieen ■ *food hygiene*

Meetmed, mida rakendatakse kõigis toidu käitlemisvaldkondades ja -etappides tagamaks **toidu ohutust** (nõuetekohasust).

toidujulgeolek, toiduga kindlustatus ■ *food security*

Olukord, kus teatud piirkonna või riigi inimestel on igal ajal söögiks piisavalt toitu, toiduga varustatus on stabiilne ja kõigile kättesaadav igas olukorras.
vrd toiduohutus

toidukäitleja ■ *food business operator*

Füüsiline või juriidiline isik, kes tegutseb toidutoorme tootmise, varumise, esmase töötlemise, toidu valmistamise, müümise ja muul viisil üleandmise, importimise ja eksportimise ning teiste toimingutega, mille tulemusel muutub toidutoore või toit kättesaadavaks teisele käitlejale või tarbijale.

toidulevihaligus, toidutekkeline haigus ■ *food-borne disease*

Haigus, mida tekitab bioloogiline, keemiline või füüsikaline ohutegur saadakse toiduga.

toidulevinakkus, toidu kaudu leviv nakkus ■ *food-borne infection*

Nakkus, mille tekitaja on saadud toiduga; sageli **fekaal-oraalnakkus**.

toidulisaaine, E-aine ■ *food additive*

Looduslik või sünteetiline aine, mida lisatakse tahtlikult toidule selle valmistamise käigus toidu säilivuse, tiheduse, maitse- ja teiste omaduste parandamiseks ning mis ise või mille derivaadid muutuvad otseselt või kaudselt toidu koostisosaks. Nende loetelu, kasutamise tingimused ning piirväärtused toidugruppide kaupa on reglementeeritud. Lisaaineid ei kasutata tavaliselt iseseisva toiduna ega toidu iseloomuliku koostisosana.

vrd toiduabiaine

toidulisand ■ *food supplement*

Organismi toitainevajaduse rahuldamiseks tavatoidu lisana tarbitav aine, mis on inimesele toitainete ja muude toitainelise või füsioloogilise toimega ainete kontsentreeritud allikas (vitamiinid, mineraalid, aminohapped, asendamatud rasvhapped, kiudained, taimsed ja loomsed ekstraktid vms).

toidumürgistus ■ *food poisoning*

Söömisele järgnev äge haigus, millele on iseloomulikud iiveldus, oksendamine ja kõhulahtisus; põhjusteks on taimsete (nt seente) või muude mürkide saamine toiduga, toidu säilitamisel toidusse ilmunud toidu- või baktermürgid või toidus olevate patogeenide tekitatud äge seedekulglapõletik (**salmonelloos**, **kampülobakterioos**).

toiduohutus ■ *food safety*

Turustatava toidu kõrgetasemelise ohutuse tagamine tootmis- ja turustamisahela kõigis etappides.

vrd toidujulgeolek

toidurasvad vt lipiidid**toidusäilitusaine** ■ *food preservative*

Aine, mis pikendab toidu säilimisaega, kaitstes seda mikroorganismide põhjustatud rikkumise eest ja/või mis kaitseb mikroorganismide kasvu eest.

toidutalumatus ■ *food intolerance*

Organismi eriline reageerimisviis (**immuunreaktsioon**) mõnele toidule või toiduainele. Selle aluseks on organismi ensüümide defektsus või vähesus või mõne aine esinemine toidus, mille suhtes on organism ülitundlik.

toidutoore ■ *raw material, raw foods*

Põllumajanduses või selle allharus toodetud saadus, samuti jahipidamise või kalapüügiga või muul viisil varutud looduslik saadus, mida võib kasutada toidu valmistamiseks.

toiduvalk vt valk**toiduvärv** ■ *food color, food dye*

Toidule selle värvi muutmiseks või taastamiseks lisatav värvaine, mis võib olla looduslik (nt karotiin) või sünteetiline.

toimeaine ■ *active substance*

Eeldatavat toimet avaldav aine.

toimelävi vt künnis**toit**, toiduaine ■ *food*

Taimse või loomse, üksikutel juhtudel ka mineraalse päritoluga aine või toode, mis on mõeldud inimesele söögiks või joogiks töötlemata või töödeldud kujul.

toitaine ■ *nutrient*

Toidus sisalduvad organismile vajalikud orgaanilised ja anorgaanilised ühendid (**süsivesikud, valgud, rasvad, vitamiinid, mineraalained, joogivesi**), mida organism omastab ja mis tema elulisi vajadusi rahuldavad; on ainevahetuses vajalikud; tagavad organismi kasvu ja arengu.

vrd toit, toiduaine

toitumisahel vt toiduahel

toksiin ■ *toxin*

Mikroobse, taimse või loomse päritoluga **mürk**, mida toodavad elusorganismi rakud.

vrđ mürk

toksikatsioon, mürgisemaks muut(u)mine ■ *toxication*

Aine toksilisuse suurenemine **biotransformatsiooni** käigus.

vrđ detoksikatsioon

toksikodünaamika ■ *toxicodynamics*

Toksikoloogia haru, mis uurib **mürkide** toimet organismi talitlusele.

vrđ toksikokineetika

toksikokineetika ■ *toxicokinetics*

Toksikoloogia haru, mis uurib **mürkide** liikumist organismis: imendumine, levimine, ainevahetus ja eritumine.

vrđ toksikodünaamika

toksikoloogia, mürgiõpetus ■ *toxicology*

Teadusharu, mis käsitleb **mürke**, nende **kahjulikke toimeid** elusorganismidele, toimete põhjusi ja kulgu, profülaktikat ja ravi.

toksikoos ■ *toxicosis*

Toksiini toimel tekkinud haiguslik seisund (mürgistus).

vrđ mürgistus

toksiline doos vt mürgine annus**toksilisus** ■ *toxicity*

Toksiini võime (suutlikkus) põhjustada **toksikoose**; üldisemalt keemilise aine võime kahjustada organismi, põhjustada mürgistust.

toksilisuse ekvivalentsus vt mürgisuse samaväärsus**toksoid** vt anatoksiin**toksoplasmoos** ■ *toxoplasmosis*

Alglooma *Toxoplasma gondii* tekitatud haigus, mis on kõige ohtlikum lootele ja vastsündinule (aju- ja silmakahjustused) ning immuunpuudulikkusega isikule.

tolerantsus vt taluvus**tolm** ■ *dust*

Väikeste, õhus heljuda võivate tahke aine osakeste kogum; päritolult võib olla nii looduslik kui inimtekkeline. Alates teatud kontsentratsioonist on tolm kahjulik nii keskkonnale kui ka organismidele, sh inimesele (põhjustades **pneumokonioosi**).

tolmulest, kodutolmulest ■ *house dust mite, domestic mite, HDM*

(Kodu)tekstiilides pesitsev silmaga nähtamatu ämblikulaadne pisiolend (lest); võib tekitada allergiat.

tooraine, toore ■ *raw material*

Töötlemiseks kasutatav aine, materjal või tööstus- ja põllumajandustooded; esmasel toorained on metall, puit, mineraalid, teravili, piim, rauamaak vms, teised aga tööstusjäätmed, vananenud tooted vms.

tootmisreovesi, tööstusreovesi ■ *industrial wastewater*

Mis tahes tootmistegevuses tekkiv **reovesi**.

toss, ving ■ *fume*

Väga peeni silmaga nähtavaid osakesi sisaldav ja/või haisev (paks) suits, aur või heitgaas.

transgeen ■ *transgene*

Organismivõõras või muudetud **geen**, mida on võimalik viia või mis on viidud teise organismi.

transgeenne organism ■ *transgenic organism*

Organism, kelle **genoomi** on molekulaarsete meetoditega viidud võõr-DNA.

transmissiivne ülekanne, nakkuse siirutamine ■ *infection transmission*

Nakkuse ülekande verdimevate putukate vahendusel; laiemas mõistes ka näriliste jt **nakkusetekitajate reservuaariks** olevate loomade vahendusel.

transmissioon vt ülekanne

trihalometaanid, THM ■ *trihalomethanes, THM*

Keemilised ühendid, kus metaani neljast vesinikust on kolm vesinikku asendatud halogeenidega (kloroform, bromoform jt); tekivad vee **kloorimise** kõrvalproduktina looduslikest orgaanilistest ainetest (humiin- ja fulvohapetest); tavatingimustes tekib kõige rohkem (~ 95%) **kloroformi**; on tõenäolised inimkantserogeenid.

troposfäär ■ *troposphere*

Atmosfääri kõige alumine, maapinna ja **stratosfääri** vaheline kiht, mille paksus ekvaatoril on ligikaudu 18 km ja poolustel 4 km. Õhutemperatuur troposfääris väheneb 6,5 °C iga kilomeetri tõusu kohta.

vrd stratosfäär

tsirkadiaanrütm, ööpäevarütm ■ *circadian rhythm*

Päikesevalgusega seotud **biorütm**, mis kestab ~ 24 tundi; siia kuulub une-ärkveloleku rütm.

tsüanobakterid vt sinivetikad

tsüanoos, sinikus ■ *cyanosis*

Hapnikuga sidumata hemoglobiini ülehulgast tingitud naha ja limaskestade sinakaspunane värvus; põhjuseks hemoglobiini hapnikuga sidumise üldine (nt südamepuudulikkus) või kohalik (nt nina, huuled külmas õhus) häire.

tsütotoksilisus ■ *cytotoxicity*

Teguri (ühendi) võime kahjustada (hävitada) rakke.

tuhk ■ *ash*

Orgaanilise aine täielikul põlemisel tekkiv hallikas pulbritaoline mineraalne jääk. vrd tahm, lendtuhk

tulareemia, jäneste katk ■ *tularemia*

Bakteri *Francisella tularensis* tekitatud jäneste ja näriliste haigus, mis võib levida ka inimesele haavade, limaskestade või mitmesuguste putukate, eriti põdrakärbestest hammustuse kaudu; sümptomid on haavand putukahammustuse kohal, lümfisõlmepõletik ja palavik.

tulem ■ *outcome*

Seisund, sümptom, sündmus vms, mida uuritakse (mille vastu huvi tuntakse).

tundlik rühm ■ *susceptible group*

Riskiteguri toimele tavalisest vastuvõtlikum elanike rühm (nt lapsed, rasedad, vanurid vms), mistõttu võivad neil tervisehäired ilmned a väiksema ekspositsiooni intensiivsuse korral kui keskmiselt.

vrd haavatavus

tundlikuks muutumine vt sensibilisatsioon

tungaltera ■ *ergot*

Parasiitseente perekonna *Claviceps* hariliku tungaltera (*Claviceps purpurea*) seenmügar (rahvakeeles nõiahammas), mis tekib teraviljade pähikutes; sisaldab mürgiseid alkaloide (ergotoksiini, ergotamiini, ergometriini), mis tekitavad rasket mürgistust – ergotismi.

turvategur vt varutegur

tuukrihaigus, kessoontõbi, dekompressioonitõbi ■ *diver's disease, decompression sickness, Caisson disease*

Haigus, mis tekib välisrõhu kiirest langusest (nt sukelduja tõusmisel sügavusest pinnale), mille tagajärg on gaasi (eriti lämmastiku) eraldumine veres ja kudedes ning sellest tekkivad gaasemboolia eluohtlikud närvi- jm sümptomid.

tuule suuna diagramm vt tuuleroos

tuulekanne, tuuleerosioon, deflatsioon ■ *wind erosion, deflation*

Kuiva pudedate sette (liiva, savi, mulla) ja murendi ärakanne hõreda taimkattega alalt tuule toimetel.

vrđ erosioon

tuule-külma(tunde)indeks vt külmaindeks

tuulepark ■ *wind farm*

Mitme elektrituulikust ning elektrituulikuid omavahel ja neid liitumispunktiga ühendavatest seadmetest, ehitistest ning rajatistest koosnev elektrijaam.

tuuleroos, tuule suuna diagramm ■ *wind rose*

Diagramm, mis iseloomustab tuule suuna ja/või kiiruse ilmakaarte järgi jaotumist antud kohas mingi ajavahemiku vältel.

tõbi, haigus ■ *disease*

Haiguse rahvapärane nimetus (suhkurtõbi).

vrđ taud

tõhus annus, efektiivne doos, ED ■ *effective dose, ED*

Aine **annus**, mis on võimeline organismi mõjutama, eeldatavat toimet esile kutsuma.

tõhus kontsentratsioon, efektiivne kontsentratsioon, EC ■ *effective concentration, EC*

Aine **kontsentratsioon** keskkonnameediumis (õhus, vees, toidus), mille **ekspositsioon** on võimeline organismi mõjutama, eeldatavat toimet esile kutsuma.

tõrjevahend, repellent ■ *repellent*

Kahjulike organismide tõrjeks kasutatav taimekaitsevahend või biotsiid.

vrđ biotsiid, pestitsiid, taimekaitsevahend

tõrv ■ *tar, coal tar*

Kivisõe, puidu vms tahke kütuse kuivdestillatsioonil saadav keeruka koostisega tume viskoosne vedelik; tuntuim rahvapärane puidukaitsevahend. Kasetohust valmistatud tõrv on tõkat. Tõrvas leidub nii radioaktiivseid, vähkitekitaavaid kui ka mitmesuguseid teisi kahjulikke aineid.

tõvestamisvõimelisus vt virulentsus

tõvestav mikroorganism vt patogeen

tähniline tüüfus, rikettsioos ■ *rickettsiosis, spotted fever*

Rickettsia-perekonna bakterite tekitatud äge haigus, mis levib putukate kaudu ning millele on iseloomulik kõrge palavik ja tähniline lööve.

töökeskkond ■ *work environment*

Elukeskkonna osa, milles inimene töötab.

tööstusjäätmed ■ *industrial waste*

Toodangu valmimisel või töö tegemisel tekkinud jäägid, mis oma tekkekohas või tehnoloogilises protsessis on kaotanud oma algsed tarbimisomadused.

tööstusreovesi vt tootmisreovesi**tüüfus**, kõhutüüfus ■ *typhoid fever*

Bakteri *Salmonella typhi* tekitatud palavikuga kulgev eluohtlik üldhaigestumine, mille puhul toidu või veega organismi sattunud bakterid levivad vere kaudu eri elunditesse ja ühe haigustunnusena esineb äge kõhulahtisus.

U

udu ■ *fog*

Heljuvate veepiisakeste, jääkristallide või nende segu kogum maapinna kohal, mille puhul nähtavus on vähem kui 1 km.

vrđ sudu, somp

uduvine, somp ■ *mist, light fog*

Väikeste õhus heljuvate veepiisakeste põhjustatud õhu hägusus, mille puhul nähtavus on vähem kui 2 km, kuid rohkem kui 1 km.

vrđ sudu

ultraheli ■ *ultrasound*

Inimkõrvale kuuldamatu heli, mille võnkesagedus on suurem kui 20 000 Hz; kasutatakse meditsiinilises diagnostikas (ultraheliuuringud, sh ehokardiograafia).

ultrapeenosakesed, nanoosakesed, PM_{0,1}-osakesed ■ *ultra-fine particulates, PM_{0,1}*

Kõige väiksemad **osakesed** diameetriga 0,001–0,1 mikromeetrit (PM_{0,1}), mis oma suuruselt on võrreldavad viirustega ning võivad läbida rakumembraane (jõuda otse vereringesse).

vrđ jämeosakesed, peenosakesed

ultravioletindeks, UV-indeks, UVI ■ *ultraviolet index, UV-index, UVI*

Rahvusvaheline mõõdik, mis näitab Päikeselt maapinnale jõudva **ultraviolettkiirguse** taset antud kohas antud ajal; suurem numbriline väärtus näitab proportsionaalselt kõrgemat maapinnale jõudnud ohtliku UV-kiirguse taset ja seega suuremat ohtu naha ja silmade kahjustamiseks.

ultraviolettkiirgus, UV-kiirgus ■ *ultraviolet radiation, UVR*

Päikesekiirguses leiduv **valguskiirgusest** lühema, kuid **röntgenikiirgusest** pikema lainepikkusega mitteioniseeriv elektromagnetkiirgus (10–400 nm), mis soodustab D-vitamiini sünteesi nahas, tekitab naha pruunistumist **melaniini** abil ja (pikemaajalise ekspositsiooni korral) suurendab nahavähi, keratoosi ja **melanoomi** haigestumise riski.

urbaniseerumine vt linnastumine**ussimürk** vt maomürk**ussnugilised** vt nugiussid**utiliseerimine** ■ *utilisation*

Tahkete, vedelate või gaasiliste (peamiselt) tootmisjäätmete kogumine, töötlemine ja kasutamine.

uuendtoit ■ *novel food*

Toit või toidu koostisosa, mida varem (enne 1997. a) pole Euroopas inimeste toiduna olulisel määral kasutatud (nt varem toiduna kasutusel mitteolnud taimed, seemned või mikroorganismid).

uuristus vt erosioon**uuskasutus** ■ *second-hand use*

Toote müümine või tasuta üleandmine uuele kasutajale.
vrd korduskasutus, taaskasutus

V**vaba-aeroob** vt fakultatiivne aeroob**vaegkuulja**, nürikuulja ■ *hearing impaired person, hard of hearing*

Isik, kellel on kuulmispuue (**kurtus**).

vaegkuulmine, kuulmishõrkus, nürimus ■ *hard of hearing, hypoacusis*

Nõrgenenud kuulmine.

vaegsoojumus, hüpotermia, alajahtumine ■ *hypothermia*

Seisund, mille puhul kehatemperatuur on normaalsest tunduvalt madalam.

vahetu kontakt vt otsene kontakt

vaktsiin ■ *vaccine*

Ravim, mis koosneb organismile kahjututest immuunvastust esile kutsuvate omadustega antigeenidest, mille manustamine organismi põhjustab spetsiifiliste **antikehade** tekke (suurendab immuunsust).

vaktsineerimine, aktiivne immuniseerimine, kaitsepookimine ■ *vaccination, active immunisation*

Vaktsiini viimine organismi, et saavutada **immuunvastus** ja kaitse (antikehad) haigustekitaja vastu.

vrđ immuniseerimine

valgla, valgala ■ *catchment area, drainage area*

Maa-ala, millelt veekogu (jõgi, järv, meri) või selle osa (laht) saab oma vee.

valglinnastumine ■ *urban sprawl*

Linnade kasvamine hõreda asustustihedusega struktuurina ümberkaudsetele põllumajandusmaadele ja loodusmaastikele.

vrđ linnastumine

valguskiirgus, nähtav valgus ■ *light radiation, light, visible radiation, luminous radiation*

Elektromagnetkiirgus lainepikkusega 390–770 nanomeetrit, mis jääb **infrapuna-** ja **ultraviolettkiirguse** vahele; silma võrkkestale jõudes tekitab nägemisaistingu.

valk, toiduvalk ■ *protein*

Makromolekul, mis koosneb ühest või enamast polüpeptiidist; iga polüpeptiid koosneb aminohapete ahelast, kus aminohapped on ühendatud peptiidsidemete-ga. Toiduvalgud koosnevad 20 peamisest aminohappest.

varieeruvus vt muutlikkus**varjatud nakkus** vt latentne nakkus**varutegur**, turvategur, ohutustegur, määramatusetegur ■ *uncertainty factor, safety factor, UF*

Arvuline suurus, mida kasutatakse loomkatsetes saadud tulemuste (**LOAEL** või **LOEL**) ekstrapoleerimisel inimestele, et arvestada liikidevahelisi erinevusi, liikidesisest varieeruvust, katseandmete usaldusväärsust vms. Inimesele aine vastuvõetava (lubatava) ööpäevase annuse e **ADI** leidmiseks jagatakse katseloomadel saadud **LOAEL** või **LOEL** väärtus varuteguri vastava väärtusega (sageli on selleks 100).

vastandlik toime vt antagonistlik toime**vastumürk** vt antitoksiin

vastupanuvõime vt resistentsus

vastus ■ *response*

Keskkonnateguri ekspositsioonile reageerimine (reageerinud isikute hulk).

vastuse määr ■ *response rate*

Keskkonnateguri ekspositsioonile reageerinud isendite osakaal eksponeeritud populatsioonis või isendite määr, kellel mõju teatud aja jooksul ilmneb.

vastuvõetav (lubatav) ööpäevane annus, ADI ■ *acceptable daily intake, ADI*
Kehakaalu alusel väljendatav aine suurim hulk (mg/kehakaalu kg kohta), mille igapäevane saamine keskkonnast (ekspositsioon) kogu eluea jooksul ei kahjusta organismi. Kasutatakse enamasti **toidulisainete** ja **tõrjevahendite** jääkide korral toidus ja joogiveses; saasteainete toiduga saamise korral nimetatakse seda **talutavaks ööpäevaseks annuseks** (TDI).

vastuvõetav risk, talutav risk ■ *acceptable risk*

Risk, mis on mõnede elanikkonna rühmade puhul talutav või mille kahjulik mõju on nii väike, et ei ole võrreldav selle vältimiseks tehtud kulutustega.

vastuvõtlikkus ■ *susceptibility*

Organismi reageerimise määr haigust tekitavatele teguritele.

vedelsõnnik vt läga

vee karedus ■ *water hardness, hardness (of water)*

Lahustunud kaltsiumi- ja magneesiumisoolade sisaldus vees. Eristatakse kahte tüüpi karedust: möödud (karbonaatne) ja püsi- (jääv- e mittekarbonaatne) karedus. Mööduva kareduse põhjustavad kaltsiumi ja magneesiumi vesinikkarbonaadid ja seda saab keetmisega kõrvaldada. Püsikareduse põhjustavad peamiselt kaltsiumi ja magneesiumi sulfaadid, kloriidid ja nitraadid; seda keetmisega kõrvaldada ei saa.

vee kaudu leviv nakkus vt veelevinakkus

vee magestamine ■ *desalination (of water), desalting, saline water conversion*

Veepuhastuses kasutatav võte **vee soolsuse** vähendamiseks, et seda saaks kasutada joogiks, põllumajanduses või tööstuses; peamised tehnoloogiad on **elektrodialüüs**, **pöördoosmoos**, külmutamine ja **destilleerimine**.

vrd vee pehmendamine

vee pehmendamine, veepehmendus ■ *water softening*

Veepuhastuses kasutatav võte **vee kareduse** vähendamiseks; seisneb kaltsiumi- ja magneesiumiioonide sisalduse vähendamises.

vrd vee magestamine

veehaarde sanitaarkaitseala ■ *water intake sanitar protection zone*

Veehaaret ümbritsev maa- ja/või veela, kus rakendatakse vee reostamist vältivat kaitsereežiimi (nt majandustegevuse ja liikluse piiramine vms).

veehaare, veehaardeehitis ■ *water intake (structure), intake works, withdrawal structure*

Vesiehitis, mille kaudu võetakse pinna- (jões, järvest, veehoidlast) või põhjavett (puur- või salvkaevust, veehaardegaleriist) veevarustuse, energeetika, niisutuse, kalakasvatuse vm tarbeks.

veekaitse ■ *water protection, water pollution control*

Juriidilised, majanduslikud, tehnilised ja maaparandusmeetmed loodusvee kaitsmiseks **reostamise** ja vee liigvähendamise eest ning tekitatud kahjustuste kõrvaldamiseks.

veekaitseala, veekaitsevöönd ■ *water protection area*

Veekogu kaldariba vee kaitsmiseks **hajureostuse** eest ja kallaste uhtumise vältimiseks. Veekaitsealal on majandustegevus piiratud; ala suurus sätestatakse ranna ja kalda kaitse seadusega.

veelevinakkus, vee kaudu leviv nakkus ■ *water-borne infection*

Tavaliselt **fekaal-oraalnakkus**, mille tekitajad on nakkushaige või nakkusekandja fekaalidest vette sattunud ja jõuavad veega vastuvõtlikku organismi; mõned patogeendid võivad veest organismi tungida ka läbi naha.

veemajandus ■ *water resources management*

Majandusala, mis hõlmab pinna- ja põhjavee uurimist, arvestust, kaitsmist, jaotamist ja kasutamist.

veepuhastus vt veetöötlus

veereostus, vee reostamine ■ *water pollution, water contamination*

Vee kasutamise piiramist põhjustav vee omaduste halvendamine **reostusallika** poolt.

veetarbimismnorm ■ *water demand standard*

Vee normhulk (l/ööp), mis on ette nähtud ühe inimese või looma ööpäevase vajaduse rahuldamiseks või toodanguühiku valmistamiseks.

veetustumine, veetustamine, dehüdratatsioon ■ *dehydration, heat exhaustion*

Organismi kuivamine vee mitteküllaldase saamise või liigse vedelikukaotuse tagajärjel; vedeliku puudus organismis.

veetöötlus, veepuhastus ■ *water treatment*

Vee omaduste parendamine (sh patogeenide hävitamine) ja/või ainesisalduse muutmine.

veevarustus ■ *water supply*

Abinõude kogum tarbijate varustamiseks tarvitamiskõlbliku veega vajalikul hulgal.

veevärk ■ *water supply system, waterworks, water supply facilities*

Ehitiste, rajatiste ja seadmete kogum vee võtmiseks loodusest, töötlemiseks ja tarbijale edastamiseks.

veeõitseng, vetikavohang ■ *algal blooms*

Vees kasvavate **sinivetikate** vohamine, mille tagajärjel vesi omandab ebaloomuliku värvuse ja väheneb vee läbipaistvus; vetikad võivad produtseerida ka toksilisi aineid (**vetikatoksiine**).

vehiikel vt nakkusetekitajate levitaja (elutu)**veiste spongiosne entsefalopaatia** vt hullu lehma töbi**vektor** vt nakkusetekitajate siirutaja**vere kaudu leviv nakkus** vt verenakkus**verenakkus**, vere kaudu leviv nakkus ■ *blood-borne infection*

Nakkus, mille tekitajad on **nakkushaige** või **nakkusekandja** veres ja kudedes, nende ülekanne vastuvõtlikku organismi toimub vereülekande ajal süstalde vms kaudu, (homo)seksuaalses suguuhtes, samuti emalt lootele.

verevärvnik vt hemoglobiin**verine kõhutöbi** vt düsenteeria**vertikaalne ülekanne** ■ *vertical transmission*

Nakkusetekitaja ülekandumine emalt järglasele (platsenta kaudu, sünnituse ajal või peale sündi).

vesinikeksponent, pH ■ *pH*

Ühik, millega mõõdetakse keskkonna happelisust. pH on negatiivne logaritmi lahuse vesinikioonide kontsentratsioonist (täpsemini aktiivsusest) lahuses. Mida väiksem on pH, seda rohkem on keskkonnas (lahuses) vesinikioone. Neutraalseks loetakse keskkonda, mille pH on vahemikus 6,5–7,0; alla 6,5 on keskkond happeline ning üle 7,0 on see leeliseline.

vetikad ■ *algae*

Suur ja mitmekesine fotosünteesivõimeliste organismide rühm. Vetikate hulka kuulub väga kaugeid (erinevatesse eluslooduse liikidesse kuuluvaid) rühmi: bakteritest tsüanobakterid (ehk sinivetikad), algloomadest punavetikad, pruunvetikad jt ning taimedest rohevetikad. Suur osa vetikatest elab veekeskkonnas.

vetikatoksiinid, vetikamürgid, fükotoksiinid ■ *algal toxins, phycotoxins*

Mitmete vetikaliikide sünteetid mürgised ühendid; satuvad toitu mere- ja magevees elavate, toiduks tarvitataivate veeorganismide kaudu; põhjustavad tervisehäireid (maksa- ja närvikahjustusi, lihasvalusid, nahaärritust, allergiat, tasakaaluhäireid, palavikku vms).

vetikavohang vt veeõitseng**vibratsioon** ■ *vibration*

Masinate, mehhanismides, tarindites jm toimuv väikese amplituudiga mehaaniline võnkumine; selle inimkehale ülekandumise järgi eristatakse üldvibratsiooni ja kohtvibratsiooni. Üldvibratsiooni korral kandub võnkumine seisvale, istuvale või lamavale inimesele toetuspindade kaudu ning avaldab kahjulikku toimet kogu organismile (kesknärvisüsteemi talitluse häired, kuulmisorgani kahjustus jm). Kohtvibratsioon toimib töövahendi (puur, mootorsaag, käsitrell vms) kaudu kätele, põhjustades peamiselt väikeste veresoonte ja närvide kahjustusi (nn „suremistunnet” kätes, eriti öösel).

vibratsioonitõbi, vibratsioonihaigus ■ *vibration disease*

Haiguslik seisund, mida põhjustab mitmesuguste seadmete või töövahendite tekitatud **vibratsiooni** mõju inimorganismile; iseloomulikud on sõrmearterite spasmid (kahvatus) ja käte tundlikkuse häired ning ülajäseme liigeste muutused. Vibratsioonitõve tekkes on olulised vibratsiooni liik (üldine või kohtvibratsioon), parameetrid (võnkesagedus, -ulatus, -kiirus) ja vibratsiooniga kokkupuute kestus.

viirus ■ *virus*

Üliväike (valgusmikroskoobis nähtamatu) rakulise ehitusega peamiselt nukleiinhapetest ja valkudest koosnev ainult elavas rakus paljunev osake; paljud neist põhjustavad inimesel haigusi.

viivitunud mürgistus, hilistunud mürgistus ■ *delayed intoxication*

Ebasoodsad toimed, mis avalduvad alles mõne nädala või isegi aasta(te) möödumisel pärast mürkaine ekspositsiooni lõppemist.

vililane vt loode**vinduv nakkus** vt püsinakkus**ving** vt toss**vingugaas** vt süsinikmonoksiid**vingumürgistus**, süsinikmonoksiidimürgistus ■ *carbon monoxide poisoning*

Süsinikmonoksiidi (vingugaasi) sisaldava õhu sissehingamisest tekkiv mürgistus-seisund, millele on iseloomulik hemoglobiini hapnikutranspordivõime vähenemisest ja hingamisensüümide mürgistumisest tingitud kudede hapnikuvaegus.

virgestus, rekreatsioon ■ *recreation (outdoor)*

Töövõime taastamine aktiivse puhkusega looduses, eriti selleks loodud, eraldatud või kohandatud puhkealal (eeldab korrastatud puhkemajandust). Eristatakse igapäevast (aias, haljasalal) ja nädalalõpu virgestust (asulalähedasel puhkealal ja haljasvööndis) ning pikaajalist puhkust (suvituspiirkonnas ja turismimatkal). Kulutatava energiahulga järgi eristatakse ekstensiivset (jalutuskäik, kalapüük) ja intensiivset virgestust (metsajooks, ujumine, alpinism vms).

virgestusvesi, rekreatsioonivesi ■ *recreational water*

Virgestuseks (ujumine, suplemine, veesport vms) kasutatav looduslik või tehiseveekogu (sh veekeskuste basseinid).

virts ■ *dung water, manure water*

Loomade uriin koos sõnniku käärimisel tekkinud vedelikuga jm lisanditega; kasutatakse vedela orgaanilise väetisena.

virulentsus, tõvestamisvõimelisus ■ *virulence*

Haigust tekitava mikroorganismi patogeensuse aste, mis määrab selle põhjustatud nakkusprotsessi ja **nakkushaiguse** kulgemise raskuse.

vrđ patogeensus

vitamiinid ■ *vitamins*

Bioloogiliselt aktiivsed ühendid, mis ei oma inimorganismi jaoks energeetilist väärtust, kuid väikeses koguses on elutegevuseks hädavajalikud ja millede kestev puudujääk põhjustab haigusi (nt skorbuut, aneemia, rahhiit jt)

VOC vt lenduvad orgaanilised ühendid**võltsitud toit** ■ *falsified food, adulterated food*

Toidule mis tahes viisil teise aine lisamine või sellega toidu töötlemine toidu madalama väärtuse või nõuetele mittevastavuse varjamiseks.

võõraine, ksenobiootikum ■ *xenobiotic*

Inimese keemiliselt loodud kehavõõras aine, mida organism oma loomulikuks elutegevuseks ei vaja ning mis võib avaldada ebasoodsat tervisemõju. Tavaliselt on võõraineteks sünteetilised ühendid, nt **tõrjevahendid** ja nende jäägid, **dioksiinid**, **polüklooritud bifenuülid** jt.

väetis ■ *fertiliser*

Taimede toitumise parandamiseks mulda viidav orgaaniline või mineraalne aine. Väetiste lisamisega kasvukohale suurendatakse taimekasvatustoodangut ja parandatakse selle kvaliteeti. Väetised jagunevad **mineraal-** ja **orgaanilisteks väetisteks**.

vähetoiteline, oligotroofne ■ *nutrient-poor, oligotrophic*

Taimetoitainevaene, toidukehv (nt veekogu, soo, raba), mille puhul taimestiku kasv on pidurdatud.

vrđ kesk-, rohke-, ülirohke- ja huumustoiteline

vähk, pahaloomuline kasvaja ■ *cancer*

Ümbritsevasse koesse leviv, tervet kude hävitav, peamiselt vähirakkudest koosnev harilikult pahaloomuline koevohang.

vrđ kasvaja

vähktõbi ■ *malignant disease, cancer*

Pahaloomulisest kasvajast (**vähist**) põhjustatud, ravita jäämisel surmav haigus, millele on iseloomulikud kasvaja algkohaelundist pärinevad paiksed sümptomid, **metastaaside** ilmumine muudesse elunditesse ning hilisjärgus üldnähud, nagu väsimus, palavik ja kõhnumine.

väikseim nakkusannus, vähim nakkusdoos ■ *minimum infective dose*

Väikseim organismi tunginud nakkusetekitajate hulk, mis on vajalik haigus-sümptomite arenemiseks.

välisparasiit, ektoparasiit, välisnugiline ■ *ectoparasite*

Peremeesorganismi keha pinnal elutsev ja toituv parasiit, nt kirp, täi jt.

vrđ siseparasiit

välisõhk, ümbritsev õhk ■ *ambient air, outdoor air*

Maapinnalähedane hooneväline õhk. Erinevates piirkondades (linnas/maal, metsas/tööstusalal vm) on välisõhu puhtus (kvaliteet) erinev.

vrđ ruumiõhk

värvipimesus, daltonism, värvipimedus (kõnek) ■ *color blindness, daltonism*

Silma võrkkesta kolvikeste talitluspuudest tingitud võimetus eristada värvusi (nt rohelist punasest).

väärarend, malformatsioon ■ *malformation*

Elundi arenguperioodil (looteperioodil) alguse saanud ehituslik (struktuuriline) kõrvalekalle.

vrđ arenguhäire

Õ

õgirakk vt fagotsüüt

õhu kaudu leviv nakkus vt õhulevinakkus

õhu kvaliteet ■ *air quality*

Õhu füüsikaliste, keemiliste ja bioloogiliste omaduste kogum, mille alusel hinnatakse õhu seisundit ja otstarbele vastavust.

õhulevinakkus, õhu kaudu leviv nakkus ■ *air-borne infection*

Nakkus, mille tekitajad on **nakkushaigelt** või **nakkusekandjalt** kõhimise või aevastamise ajal õhku paisatud, nende ülekanne vastuvõtlikku organismi toimub õhu ja seal olevate osakeste, piiskade või tolmuga.

vrđ piisknakkus

õhuniiskus ■ *air humidity*

Õhus sisalduv veeaur. Õhuniiskust iseloomustavad veeauru rõhk, **absoluutne** ja **suhteline niiskus**, niiskuse defitsiit, kastepunkt jt.

õhurõhk, atmosfäärirõhk ■ *atmospheric pressure*

Hüdrostaatiline rõhk, mida tekitab ühe pinnaühiku (cm², m²) kohal olev kuni **atmosfääri** ülemiste kihtideni ulatuv õhusamba mass. Õhurõhk merepinna kõrgusel temperatuuril 15 °C on 760 mmHg (1013,25 hPa) ja see väheneb kõrguse suurenedes merepinnast ligikaudu 1 hPa iga kilomeetri tõusu kohta; mõju tervele tuleneb hapniku osarõhu langusest sissehingatavas õhus, mis vähendab vere hapnikusisaldust.

vt mäestikuhaigus

õhustuskamber vt aerotank

Ä

äge ekspositsioon vt lühiajaline ekspositsioon

äge mürgistus, akuutne mürgistus ■ *acute intoxication*

Ebasoodne toime, mis avaldub pärast mürkaine **ägedat** (ühekordset või lühiajalist) **ekspositsiooni**, s.o mõne tunni kuni ühe ööpäeva jooksul.

vrđ alaäge mürgistus, krooniline mürgistus

äge tervisemõju, akuutne toime ■ *acute health effect*

Ohuteguri **ägedale ekspositsioonile** koheselt (mõne tunni või kuni ööpäeva jooksul) järgnev tõsine tervisehäire.

vrđ krooniline tervisemõju

äravool, äravoolumaht ■ *runoff (volume)*

Kindla ajavahemiku jooksul **valgalt** jõkke, järve, merre vm voolanud vee hulk.

Ö

ökoloogia ■ *ecology*

Teadus organismide, nende populatsioonide ning koosluste ja keskkonnatingimuste vastastikustest suhetest.

ökoloogiline amplituud, ökoamplituud, taluvusvahemik, ökovalents ■ *ecological amplitude, ecological range, range of tolerance*

Keskkonnaparametri intensiivsuse vahemik, milles vaadeldavad organismid saavad elada, kasvada ja järglasi saada, s.o vahemik **alumisest taluvuslävest** (teguri vähimast vajalikust määrast) kuni ülemise taluvusläveni (teguri suurima määrani, mida organism veel talub; selle ületamisel organism hukkub).

ökoloogiline eksiüldistus, ökoloogiline petlikkus, eksijäreldus ■ *ecological fallacy*

Olukord, kus andmete statistilisel töötlusel ohuteguri ekspositsiooni ja toime vaheline seos, mis on saadud mingi populatsiooni kohta, ei kehti populatsiooni kuuluvate rühmade või indiviidide kohta.

ökoloogiline indikaator vt bioindikaator

ökoloogiline jalajälg ■ *ecological footprint*

Summaarne näitaja, mis suhestab kvantitatiivselt inimtegevuse ökoloogilise mõju inimese kasutuses oleva ökoloogilise varuga. Ökoloogiline jalajälg näitab ligikaudselt maa-ala suurust, mida on vaja inimtegevuses ühes aastas kasutatavate ressursside tootmiseks ja tekkinud jäätmete ning saaste ümbertöötamiseks, ladestamiseks või looduslikesse aineringettesse sidumiseks.

ökoloogiline petlikkus vt ökoloogiline eksiüldistus

ökoloogiline tasakaal, ökotasakaal ■ *ecological equilibrium*

Ökosüsteemi püsiv seisund, milles süsteemi liigiline koostis, ruumiline struktuur ning aine- ja energiavahetus kõiguvad püsiva keskväertuse ümber.

ökosüsteem ■ *ecosystem*

Elusorganismide ja neid ümbritseva ainelise keskkonna vaheliste seoste dünaamiline süsteem, mis püüab säilitada **homöostaasi**. Ökosüsteemi moodustavad samal territooriumil elavad ja omavahel aine- ja energiaringes olevad organismid.

ökotehnoloogia vt keskkonnatehnoloogia

ökotoksikoloogia, ökoloogiline toksikoloogia ■ *ecotoxicology*

Keskkonnakaitse interdistsiplinaarne uurimissuund, mis selgitab inimtekkeliste keskkonnaohtlike reoainete/saasteainete toimet organismidele,

populatsioonidele ja kooslustele ning nende ainete edasikandumist, kogunemist, muundumist ja **detoksikatsiooni** biosüsteemides.
vrd keskkonnatoksikoloogia

ökotüüp ■ *ecotype*

Kindlate omadustega organismid või populatsioonid, mis on kohastunud mingi loodusliku asukohaga (ökonišiga).

ökovalents vt ökoloogiline amplituud

ööpäevarütm vt tsirkadiaanrütm

Ü

ühislähtene nakkushaiguse puhang ■ *common source outbreak*

Uute haigusjuhtude järsk tõus lühikese ajavahemiku jooksul teatud elanikerühmas, kes on kokku puutunud sama nakkusallikaga.

üld(haigus)näht ■ *general symptom, constitutional symptom*

Kogu organismis avalduv/ilmnev haigustunnus, nt palavik, kaalulangus jm.

üldmürgisus ■ *general toxicity*

Keemilise aine võime (suutlikkus) kutsuda esile ebasoodsaid toimeid mitmes elundis ja koes või kogu organismis.

üldtoime ■ *general health effect*

Toime, mis avaldub üldhaigusnähtudes (palavik, väsimus, kaalu langus vms) pärast ohuteguri ekspositsiooni ning jõudmist vere kaudu sihtorgani(te)sse.

üldvibratsioon vt vibratsioon

üleilmastumine, globaliseerumine ■ *globalisation*

Maa ilma eri osade vastastikuse seotuse suurenemine, vastastikuste majanduslike, kultuuriliste ja sotsiaalsete suhete tihenemine uute kommunikatsioonivahendite mõjul.

üleilmne soojenemine, globaalne soojenemine ■ *global warming*

Atmosfääriõhu koostise muutumisest (peamiselt inimtekkelise nn kasvuhoo- negaasi heite hüppelisest suurenemisest) põhjustatud kogu maailma hõlmav kliima soojenemine.

vrd kliimamuutus

üleilmsed probleemid, globaalprobleemid ■ *global problems, global concerns*

Nüüdisühiskonna arenguraskused, mis puudutavad suurt osa inimkonnast ja mille ületamine eeldab kas kogu inimkonna või suurte piirkondade elanikkonna

kestvaid jõupingutusi. Need on esmajärjekorras inimtegevuse ja looduse vahe-
liste vastuolude tagajärjed, nt loodusvarade nappus, energiakriis, kliimamuutu-
sed, osoonikihi hõrenemine, keskkonna hapestumine, linnastumine, nälg vms.

ülekanne, nakkuse siire, transmissioon ■ *transmission*

Nakkust tekitavate mikroorganismide ülekandumine ühelt isikult (ka loomalt,
linnult) teisele, mis võib olla **otsene** või **kaudne**.

ülekuumenemine vt kuumakurnatus

ülemine taluvuslävi ■ *upper tolerable limit*

Keemilise aine suurim **annus** või keskkonna ohuteguri (nt kiirgus) **eksposit-
siooni** maksimaalne **tase**, mida organism veel talub; selle ületamisel elutegevus
häirub ja võib järgneda surm.

ülemised hingamisteed ■ *upper respiratory tract*

Siia kuuluvad ninaõõs, neel ja kõri.

ülirohketoiteline, hüpertroofne, liigtoiteline ■ *hypertrophic*

Taimetoitainetega üleküllastunud (nt veekogu).

vrd vähe-, kesk-, rohke- ja huumustoiteline

ülitundlikkus ■ *hypersensitivity*

Organismi immuunsüsteemi ebatavaline ülitugev reaktsioon ohutegurile
(**allergeenile**).

ülitundlikkuse tekitaja vt allergeen

ümarussid, nematoodid ■ *round worms, nematode*

Ümarusside klassi (*Nematoda*) kuuluvad segmentideta ussid, kellest enamik
elutseb mullas, kuid nende kõrval on ka inimese soolestikus parasiteerivaid
olulisi **parasiite** (nt *Ascaris lumbricoides* e solge jt).

ürgkütus vt fossiilkütus

Terminite temaatiline jaotus

1. KESKKOND JA INIMENE

AINERINGE, ALEV, ALEVIK, ANTROPOÖKOLOOGIA, ASULA, ATMOSFÄÄR, AUTOTROOF, BIOAKUMULATSIOON, BIODEGRADATSIOON, BIOGEEN, BIOINDIKAATOR, BIOINDIKATSIOON, BOKONTSENTRATSIOON, BOKONTSENTRATSIOONITEGUR, BIOLAGUNEMINE, BIOLOOGILINE KUHJUMINE, BIOLOOGILINE MITMEKESISUS, BIOLOOGILINE MONITTOORING, BIOLOOGILINE SEIRE, BIOMAGNIFIKATSIOON, BIOSFÄÄR, BIOSUURENEMINE, BIOVÕIMENDUS, DEFLATSIOON, DEMOGRAAFILINE PLAHVATUS, DESERTIFIKATSIOON, DÜSTROOFNE, EKSPANSIOON, ELUJÕULISUS, ELUKESKKOND, ELUKVALITEET, ELULAAD, ELULISUS, ELUPAIK, ELURIKKUS, ELUSTIKU MITMEKESISUS, ELUTINGIMUSED, ELUVIIS, EROSION, ETTEVAATUSPÕHIMÕTE, EUTROFEERUMINE, EUTROOFNE, FOTOSÜNTEES, FÜTOPLANKTON, GEOGRAAFILINE INFOSÜSTEEM, GLOBAALNE SOOJENEMINE, GLOBAALPROBLEEMID, GLOBALISEERUMINE, HABITAAT, HAPESTUMINE, HAPPESED, HAPPEVIHM, HOMÖOSTAAS, HUUMUSTOITELINE, HÕLJUM, HÄDAOLUKORD, HÜDROSFÄÄR, HÜPERTROOFNE, IGIKELTS, INIMESE ÖKOLOOGIA, JÄTKUSUUTLIK ARENG, KASVUHOONEEFEKT, KASVUHOONEGAASID, KASVUHOONENÄHTUS, KATASTROOF, KERGLIIKLUS, KESKKOND, KESKTOITELINE, KESTLIK ARENG, KESTLUS, KIRSMAA, KRÜOSFÄÄR, KUMULATSIOON, KÕRBESTUMINE, KÜLA, LINN, LINNASTUMINE, LITOSFÄÄR, LOODUSKAITSE, LOODUSKASUTUS, LOODUSVARA, LOOMHÕLJUM, LÄMMASTIKURINGE, MESOTROOFNE, MIKROFAUNA, MIKROFLOORA, MONITTOORING, NOOSFÄÄR, OLELUSVÕITLUS, OLIGOTROOFNE, PLANKTON, POPULATSIOON, RAADAMINE, RAHVASTIK, RAHVASTIKUPLAHVATUS, RAHVASTIKUTIHEDUS, REKREATSIOON, ROHKETOITELINE, SEIRE, SINIVETIKAD, STRATOSFÄÄR, SUURÕNNETUS, SÄÄSTEV ARENG, SÄÄSTEV ELUVIIS, ZOOPLANKTON, TAIMETOITAIN, TAIMHÕLJUM, TALUVUSVAHEMIK, TERVISLIKUD LINNAD, TOIDUAHEL, TOITUMISAHEL, TROPOSFÄÄR, TSÜANOBAKTERID, TUULEKANNE, TUULEPARK, TÖÖKESKKOND, URBANISEERUMINE, UURISTUS, VALGLINNASTUMINE, VEEÕITSENG, VETIKAVOHANG, VIRGESTUS, VÄHETOITELINE, ÖKOLOOGIA, ÖKOLOOGILINE AMPLITUUD, ÖKOLOOGILINE EKSIÜLDISTUS, ÖKOLOOGILINE INDIKAATOR, ÖKOLOOGILINE JALAJÄLG, ÖKOLOOGILINE PETLIKKUS, ÖKOLOOGILINE TASAKAAL, ÖKOSÜSTEEM, ÖKOTOKSIKOLOOGIA, ÖKOTÜÜP, ÖKOVALENTS, ÜLEILMASTUMINE, ÜLEILMNE SOOJENEMINE, ÜLEILMSED PROBLEEMID, ÜLIROHKETOITELINE.

2. KESKKOND JA TERVIS

ABIOOTILISED OHUTEGURID, ANTROPONOOS, ANTROPOZOONOOS, BIOLOOGILINE OHT, BIOMARKER, BIOMONITTOORING, BIOSEIRE, BIOTEHNOLOOGIA, BIOTEST, DALY, ENDEEM(ILI)NE HAIGUS, ENNETUS, EPIDEEMIA, EPIDEEMIA(TAUDI-)KÕVER, EPIDEEMILINE HAIGUS, EPIDEEMILINE LEVIK, EPIDEMIOLOOGIA, EPISOOTIA, ERIOLUKORRA MEDITSIN, FÜÜSIKALINE OHT, GEOGRAAFILINE PATOLOOGIA, HAAVATAVUS,

HAIGUS, HAIGUSKOLLE, HAIGUSKOORMUS, HAIGUSNÄHT, HUVIRÜHM, HÜGIEEN, HÜGIEENIK, HÜGIENIST, INTERVENTSIOON, KAHJUSTATAVUS, KATASTROOFIMEDITSIIN, KEEMILINE OHT, KESKKONNAAUDIT, KESKKONNAEKSPERTIIS, KESKKONNAGA KOHANEMINE, KESKKONNAHÄIRING, KESKKONNAHÜGIEEN, KESKKONNAKAITSE, KESKKONNALÄHTENE TERVIS, KESKKONNALÄHTENE TERVISEMÕJU, KESKKONNALÄHTENE TERVERISK, KESKKONNALÄHTENE TERVERISHOID, KESKKONNALÄHTESE TERVISEKRITEERIUMI DOKUMENT, KESKKONNALÄHTESE TERVISEMÕJU HINDAMINE, KESKKONNALÄHTESE TERVERISKI HINDAMINE, KESKKONNALÄHTESED OHUD, KESKKONNALÄHTESED TERVISEINDIKAATORID, KESKKONNALÄHTESED TERVISEMÕJURID, KESKKONNAMONITTOORING, KESKKONNAMÕJU, KESKKONNAMÕJU HINDAMINE, KESKKONNAMÜRK, KESKKONNAOHUD, KESKKONNARISK, KESKKONNARISKI HINDAMINE, KESKKONNASEIRE, KESKKONNATEADLIKKUS, KESKKONNATEGURID, KESKKONNATEHNIKA, KESKKONNATEHNOLOOGIA, KESKKONNATERVIS, KESKKONNATERVISHOID, KESKKONNATOKSIKOLOGIA, LAUSTAUD, LOOMATAUD, MEDITSIINILINE GEOGRAAFIA, OHUTEGUR, PANDEEMIA, PARASITAARHAIGUS, PARASITOOS, PRIMAARNE PROFÜLAKTIKA, PROFÜLAKTIKA, RAHVASTIKU TERVISE JÄRELEVALVE, RAHVATERVIS, RAHVATERVISHOID, SANITAARTEHNIKA, SEKKUMINE, SEKUNDAARNE PROFÜLAKTIKA, SPONTAANNE, SPORAADILINE HAIGUS, SUREMUS, SUUHÜGIENIST, SÜMPTOM, SÜNDROOM, ZOOANTROPONOOS, ZOONOOS, TAUD, TERTSIAARNE PROFÜLAKTIKA, TERVIS, TERVISE INDIKAATOR, TERVISEKAITSE, TERVISEKAOTUSEGA ELUAASTAD, TERVISEMÕJU HINDAMINE, TERVISEMÕJURID, TERVISESEIRE, TERVISESEISUND, TULEM, TUNDLIK RÜHM, TÕBI, VASTUS, VASTUSE MÄÄR, ÖKOTEHNOLOOGIA, ÖKOTOKSIKOLOGIA.

3. FÜSIKALISED OHUTEGURID, NENDE TERVISEMÕJUD

ABSOLUUTNE ÕHUNIISKUS, AEROSOO, AJAVAHESTRESS, AKLIMATISATSIOON, ALAJAHTUMINE, ALFAKIIRGUS, BAROTRAUMA, BEETAKIIRGUS, BIOLOOGILINE KELL, BIORÜTMID, dB, DEKOMPRESSIOONITÕBI, DEKONTAMINEERIMINE, DESAKTIVATSIOONITEGUR, DESAKTIVEERIMINE, DETSIBELL, EKVIVALENTDOOS, ELEKTROMAGNETKIIRGUS, ELEKTROMAGNETLAINED, ELEKTROMAGNETVÄLI, FOTOKEEMILINE SUDU, FÜSIKALISED OHUTEGURID, GAMMAKIIRGUS, HAIGE HOONE SÜNDROOM, HELI, HÕÕRDEELEKTER, HÜPOTERMIA, ILM, ILMASTIK, INDUTSEERITUD RADIOAKTIIVSUS, INFRAHELI, INFRAPUNAKIIRGUS, INSOLATSIOON, INVERSIOON, IONISEERIV KIIRGUS, JÄMEOSAKESED, KAE, KATARAKT, KESSOONTÕBI, KIIRENDUSTÕBI, KIIRGUS, KIIRITUSRADA, KIIRITUSTÕBI, KINETOOS, KLIIMA, KLIIMAMUUTUS, KOHTVIBRATSIOON, KOK, KOPSUTOLMUSTU(MU)S, KOSMILINE KIIRGUS, KROONILINE OBSTRUKTIIVNE KOPSUHAIGUS, KURTTUMMUS, KURTUS, KUULMISNÕRKUS, KUUMAINDEKS, KUUMAKURNATUS, KUUMALAIN, KUUMARABANDUS, KÕRGUSTÕBI, KÜBEMED, KÜLMAINDEKS, KÜLMANÄPISTUS, KÜLMUMUS, LASERIKIIRGUS, LENDTUHK, LOOMULIK VENTILATSIOON, MELANIIN, MELANOOM, MEREHAIGUS, METEOROPAATIA, MIKROKLIIMA, MIKROLAINED, MITTEIONISEERIV KIIRGUS, MÄESTIKUHAIGUS, MÜRA, MÜRAKAART,

MÜRAREOSTUS, MÜRATÕBI, NANOOSAKESED, NIISKUS, NÕGI, NÄHTAV VALGUS, NÜRIKUULJA, NÜRIMUS, OSAKESED, OSOON, OSOONIKIHT, PEENOSAKESED, PIGMENTKASVAJA, PNEUMOKONIOOS, PÕLETUS, PÄIKESEPISTE, RAADIOLAINED, RAADIOSAGEDUSLIK KIIRGUS, RADIOAKTIIVNE ISOTOOP, RADIOAKTIIVSUS, RADIOISOTOOP, RADIONUKLIID, RADOON, RADOONI TÛTARPRODUKTID, RELATIIVNE ÕHUNIISKUS, RUUMIKLIIMA, RUUMIÕHK, RUUMIÕHU SÛNDROOM, RÖNTGENIKIIRGUS, SIRIAAS, SISEKLIIMA, SISEÕHK, SISSEHINGATAVAD KÛBEMED, SISSEHINGATAVAD OSAKESED, SOMP, SOOJAINDEKS, SOOJUSKIIRGUS, SOOJUSLIK KOMFORT, STAATILINE ELEKTER, SUDU, SUHTELINE ÕHUNIISKUS, SUITS, SUITSUGAAS, SUNDVENTILATSIOON, TAHM, TAJUTAV TEMPERATUUR, TOLM, TOSS, TSIRKADIAANRÛTM, TUHK, TUUKRIHAIGUS, TUULE SUUNA DIAGRAMM, TUULE-KÛLMA(TUNDE)INDEKS, TUULEPARK, TUULEROOS, UDU, UDUVINE, ULTRAHELI, ULTRAPEENOSAKESED, ULTRAVIOLETTINDEKS, ULTRAVIOLETTKIIRGUS, VAEGKUULJA, VAEGKUULMINE, VAEGSOOJUMUS, VALGUSKIIRGUS, VIBRATSIOON, VIBRATSIOONTÕBI, VING, VÄLISÕHK, ÕHUNIISKUS, ÕHURÕHK, ÖÖPÄEVARÛTM, ÛLDVIBRATSIOON, ÛLEKUUMENEMINE, ÛLEMISED HINGAMISTEED.

4. KEEMILISED OHUTEGURID, NENDE TERVISEMÕJUD

ABIAINE, AKARITSIID, AKTIIVSÛSI, ALGITSIID, AMINOHAPE, ANORGAANILINE ÛHEND, ARBORITSIID, ARSEEN, ASBEST, ASBESTOOS, BENSEEN, BENSO[A]PÛREEN, BIOGAAS, BIOKÛTUS, BIOTSIID, CFC, DDT, DETERGENT, DIFUSIOON, DIISLIKÛTUS, DIKLOORIDIFENÛLTRIKLOOROETAAN, DIOKSIINID, ELAVHÕBE, ELEKTRODIALÛS, EMULSIOON, ETÛÛLELAVHÕBE, FENOOL, FENOOLID, FEROMOON, FLUORIID, FORMALDEHÛÛD, FOSSILKÛTUS, FREONID, FUNGITSIID, GLÛKOALKALOIDID, HAMB AFLUOROOS, HAMBAAARIES, HAMBASÕBIIJA, HAPPE-LEELISE TASAKAAL, HEMOGLOBIIN, HERBITSIID, HORMOON, IMIKUTE SINITÕBI, INSEKTITSIID, ITAI-ITAI-TÕBI, KAADMIUM, KAHJURITÕRJE, KARBOKSÛHEMOGLOBIIN, KEEMILINE AINE, KEEMILISED OHUTEGURID, KEEMILISTE AINETE SEGU, KEMIKAAL, KLOORORGAANILINE INSEKTITSIID, KLOOROFLUOROSÛSIVESINIKUD, KOMPOST, KONSERVANT, KONTSENTRATSIOON, KORROSION, KSENOBIOOTIKUM, KÄÄRIMISGAAS, LENDUVAD ORGAANILISED ÛHENDID, LUUKOE HÕRENEMINE, LÄMMASTIKOKSIIDID, MAAGAAS, MAKROELEMENT, MAKROTOITAIN, MEDITSIINILINE SÛSI, METAAN, METANAAL, METHEMOGLOBIIN, METHEMOGLOBIINVERESUS, METHEMOGLOBINEEMIA, METÛÛLELAVHÕBE, MIKROELEMENT, MIKROTOITAIN, MINAMATA HAIGUS, MINERAALAIN, MINERAALTOITAIN, MINERAALVÄETIS, NAFTA, NITRAAT, NITRIFIKATSIOON, NITRIT, OHTLIK KEMIKAAL, OKSÛHEMOGLOBIIN, ORGAANILINE VÄETIS, OSMOOS, OSTEOPOROOS, PAH, PCB, PESTITSIID, pH, PINDAKTIIVNE AINE, PLAST, PLII, POLÛETÛLEEN, POLÛKLOORITUD BIFENÛÛL, POLÛMEER, POLÛPROPÛLEEN, POLÛTSÛKLILISED AROMAATSED SÛSIVESINIKUD, POLÛVINÛÛLKLORIID, POOLKOKS, POP, PUHAS SÛSI, PVC, PÕHIAINE, PÕLEVKIVI, PÕÕRDOSMOOS, PÛSIV SAASTEAIN, PÛSIVAD ORGAANILISED SAASTEAINED, PÛSIVUS, RASKMETALL, REPELLENT, RODENTITSIID, ROOSTE, SEATINA (VAN),

SISENÕRE, SOOGAAS, SUBLIMATSIOON, SURFAKTANT, SUSPENSIOON, SÄILITUSAINE, SÜNTEETILINE PESUAINE, SÜSIHAPPEGAAS, SÜSINIKDIOKSIID, SÜSINIKMONOKSIID, SÜSINIKMONOKSIIDI MÜRGISTUS, SÜSINIKOKSÜHEMOGLOBIIN, TAIMEKAITSEVAHEND, TERMOPLAST, TÕRJEVAHEND, TÕRV, VEREVÄRVNIK, VESINIKEKSPONENT, VINGUGAAS, VINGUMÜRGISTUS, VOC, VÕÕRAINE, VÄETIS, ÜRGKÜTUS.

5. BIOLOOGILISED OHUTEGURID, NENDE TERVISEMÕJUD

AEROOB, AFLATOKSIINID, AIDS, AINURAKSED, AKTINOMÜKOOS, AKTINOMÜTSEEDID, ALGLOOMAD, ALGLOOMATÕVED, AMÖBIAAS, AMÖÖB, AMÖÖBIDÜSENTEERIA, ANAE-ROOB, ANATOKSIIN, ANTIBIOOTIKUM, ANTITOKSIIN, ANTRAKS, ASKARIAAS, ASKARIDOOS, AUTOTROOF, BAKTER, BAKTERIAALNE DÜSENTEERIA, BAKTERIOFAAG, BAKTERIVIIRUS, BIOLOOGILISED OHUTEGURID, BIOOTILISED OHUTEGURID, BOR-RELIOOS, BOTULIIN, BOTULISM, BOTULISMITOKSIIN, BRUTSELLOOS, COLI-LAADSED BAKTERID, CREUTZFELDTI-JAKOBI TÕBI, DÜSENTEERIA, EKSOTOKSIIN, EKTOPARA-SIIT, ENDOPARAISIIT, ENDOTOKSIIN, ENTEROBIAAS, EOS, *ESCHERICHIA COLI*, FAKUL-TATIIVNE AEROOB, FAKULTATIIVNE PARASIIT, FARMERIKOPS, FÜKOTOKSIINID, GIAR-DIAAS, HALLITUS(SEENED), HELMINDID, HELMINTOOS, HEPATIIT, HETEROTROOF, HIV, HULLU LEHMA TÕBI, HÜDROFOOBIA, INDIKAATORORGANISM, JÄNESTE KATK, KAM-PÜLOBAKTERIOOS, KANGESTUSKRAMPTÕBI, KATK, KIIRIKSEENED, KIIRIKSEENTÕBI, KODUTOLMULEST, KOLIBAKTER, KOLIINDEKS, KOLITIITER, KOLOONIA, KOLOONIAT MOODUSTAV ÜHIK, KOOLERA, KIJUNEV PATOGEEN, LEEGIONÄRIDE HAIGUS, LEGIO-NELLOOS, LINNUGRIIP, LÜPSJAKÖBRUKESED, *LYME*'I TÕBI, MAKSAPÕLETIK, MALAARIA, MAOMÜRK, MARUTÕBI, MUSKARIIN, MÄRKORGANISM, MÜKOOS, MÜKOPLASMA, MÜKO-TOKSIINID, NAASKELSABATÕBI, NAKKUSLIK SOOLEPÕLETIK, NEMATOODID, NUGILINE, NUGIUSSID, NUGIUSSTÕBI, OBLIGATOORNE AEROOB, OBLIGATOORNE PARASIIT, OKSÜU-RIAAS, OPORTUNISTLIK MIKROOB, ORNITOOS, PAPAGOITÕBI, PARASIIT, PARATÜÜFUS, PATOGEEN, PEREMEE(SORGANISM), PESA, PESA MOODUSTAV ÜHIK, PONTIACI PALAVIK, PRIOON, PROTSOOS, PSITAKOOS, PUUK, PUUKENTSEFALIIT, PÖRNATÕBI, PÄRMSEENED, RAABIES, RIKETSIA, RIKETSIOOS, ROISUBAKTER, ROTAVIIRUS, *SALMONELLA*, SALMO-NELLOOS, SAPROBakter, SAPROFÜÜT, SEENED, SEENTÕBI, SIBERI KATK, SISEPARASIIT, SOLGETÕBI, SPOOR, SUNDAEROOB, ŠIGELLOOS, TAASILMUV PATOGEEN, TEETANUS, TOKSOID, TOKSOPLASMOOS, TOLMULEST, TULAREEMIA, TUNGALTERA, TÕVESTAV MIKROORGANISM, TÄHNILINE TÜÜFUS, TÜÜFUS, USSIMÜRK, USSNUGILISED, VABA-AEROOB, VASTUMÜRK, VEISTE SPONGIOOSNE ENTSEFALOPAATIA, VERINE KÕHUTÕBI, VETIKAD, VETIKATOKSIINID, VIIRUS, VÄLISPARASIIT, ÜMARUSSID.

6. EKSPOSITSIOON KESKKONNA OHUTEGURITELE

AKUUTNE EKSPOSITSIOON, ALAÄGE EKSPOSITSIOON, DERMAALNE EKSPOSITSIOON, EKSPOSITSIOON, EKSPOSITSIOONI HINDAMINE, EKSPOSITSIOONI KESTUS, EKSPO-SITSIOONI KOONDKIRJELDUS, EKSPOSITSIOONI KULGEMISRADA, EKSPOSITSIOONI

PIIRTASE, EKSPOSITSIOONI RADA, EKSPOSITSIOONI TASE, EKSPOSITSIOONI TEE, GASTRO-
INTESTINAALNE EKSPOSITSIOON, HINGAMISELUNDITEKAUDNE EKSPOSITSIOON,
KATKELINE EKSPOSITSIOON, KOKKUPUUDE, KROONILINE EKSPOSITSIOON, LÜHIAJA-
LINE EKSPOSITSIOON, MITMENE EKSPOSITSIOON, MITMERAJALINE EKSPOSITSIOON,
NAHAKAUDNE EKSPOSITSIOON, PIKAAJALINE EKSPOSITSIOON, PLATSENTAARNE EKS-
POSITSIOON, PLATSENTAKAUDNE EKSPOSITSIOON, RESPIRATOORNE EKSPOSITSIOON,
SEDEKULGLAKAUDNE EKSPOSITSIOON, SUBAKUUTNE EKSPOSITSIOON, SUUKAUDNE
EKSPOSITSIOON, ÄGE EKSPOSITSIOON.

7. EKSPOSITSIOONI RAJAD (ÕHK, VESI, TOIT, PINNAS, JÄÄTMED), NENDE KONTROLL JA OHJAMINE

AEROTANK, AHERAINE, AHERAINEPUISTANG, AKTIIVMUDA, ALLIKAVESI, ANTISEP-
TIKUM, ARTEESIA KAEV, ARTEESIA VESI, ASEPTILINE, ATMOSFÄÄRI SAASTUMINE,
AURUTUSJÄÄK, BAKTERIOSTAATILINE, BAKTERITSIIDNE, BAKTERREOSTUS, BAKTER-
SAASTUS, BALLASTVESI, BIOFILTER, BIOJÄÄTMED, BIOKEEMILINE HAPNIKUTARVE,
BIOKILE, BIOLAGUNEVAD JÄÄTMED, BIOLOOGILINE PUHASTUSSEADE, BIOLOOGILINE
TÕRJE, BIOTIIK, BIOTSIID, BIOTÕRJE, DELTA, DEKONTAMINEERIMINE, DESINFEKTANT,
DESINFEKTSIOON, DESINFITSEERIMISE KÕRVALPRODUKTID, DESINFITSEERIV AINE,
DESOAINE, DESTILLATSIOON, DESTILLEERITUD VESI, DOLOMIIT, Ë-AINE, EMISSIOON,
EMISSIOONIALLIKAS, ERITOIT, ESTUAAR, FEKAALID, FILTRIMINE, FLOKULANT, FLO-
KULATSIOON, FLUORIMINE, FOONIVÄÄRTUS, FUNKTSIONAALNE TOIT, GENEETILISELT
MUUNDATUD TOIT, GM-TOIT, HAIGLAJÄÄTMED, HAJUREOSTUS, HAJUREOSTUSALLIKAS,
HAJUREOSTUSKOORMUS, HAJUSAASTE, HAJUSAASTEALLIKAS, HAJUSAASTEKOORMUS,
HAPNIKU KÜLLASTUSASTE (VEES), HAPNIKU KÜLLASTUSSISALDUS (VEES), HAPNIKU
KÜLLASTUSSISALDUSE DEFITSIT (VEES), HAPNIKUGA KÜLLASTATUS, HAPNIKUTARVE,
HEIDE, HEITE PIIRVÄÄRTUS, HEITELUBA, HEITGAAS, HEITMED, HEITPINNAS, HEIT-
SOOJUS, HEITVESI, HELJUM, HELJUMISALDUS, HELVESTAMINE, HELVESTUSAINE,
INDIKAATORAINE, INFILTRATSIOONIVESI (KANALISATSIOONIS), INIMESE VÄLJAHEI-
TED (ROE), ISEPUHASTUS, JOOGIVEE KÄITLEJA, JOOGIVESI, JUHIS, JUHISTASE, JÄÄK-
AINE TOIDUS, JÄÄKAINED, JÄÄKPINNAS, JÄÄKREOSTUS, JÄÄTMED, JÄÄTMEHOOLDUS,
JÄÄTMEKÄITLUS, JÄÄTMELUBA, JÄÄTMETE KÕRVALDAMINE, JÄÄTMETE LÕPPHOIUS-
TAMINE, JÄÄTMETE TÖÖTLEMINE, KAADAMINE, KAHJURITÕRJE, KANALISATSIOON,
KANALISATSIOONIVESI, KARST, KARSTIALA, KEEMILINE HAPNIKUTARVE, KESKKONNA
DEGRADEERUMINE, KESKKONNA HALVENEMINE, KESKKONNA ISEPUHASTUSVÕIME,
KESKKONNA TALUVUSVÕIME, KESKKONNAINDIKAATOR, KESKKONNAKOMPLEKSLUBA,
KESKKONNAKVALITEEDI PIIRVÄÄRTUS, KESKKONNAMAHUTAVUS, KESKKONNANÄITAJA,
KIUDAINED, KLOORIMINE, KLOORIMISE KÕRVALPRODUKTID, KLOORIFORM, KOAGU-
LANT, KOAGULATSIOON, KOMPOSTIMINE, KONTROLLTASE, KORDUSKASUTUS, KRIITI-
LINE (REOSTUS)KOORMUS, KRITEERIUM, KUIVJÄÄK, KUUMTÖÖTLEMINE, KUUMUTUS-
JÄÄK, KVALITEEDI HINDAMINE, KVALITEEDI KINDLUSTAMINE, KVALITEEDI TAGAMINE,

KVALITEET, KÕRVALPRODUKT, KÜNNISSISALDUS, LAKTOOSITALUMATUS, LEHTERSUUE, LEOSTUMINE, LIPIIDID, LPH, LPK, LUBATUD PIIRHEIDE, LUBATUD PIIRKONTSENTRATSIOON, LÄGA, MAA-ALA TERVENDAMINE, METSA HÄVITAMINE, METSA RAADAMINE, MINERAALVESI, MUDAKÄITLUS, MÄRKAINE, NAFTAREOSTUS, NORMATIIV, OHTLIKUD JÄÄTMED, OLMEJÄÄTMED, OLMEREOVESI, OSOONIMINE, PAISANG, PASSIIVNE SUITSETAMINE, PASTÖÖRIMINE, PIIRIÜLENE REOSTUS, PIIRIÜLENE SAASTE, PIIRTASE, PIIRVÄÄRTUS, PILSIVESI, PINNALÄHEDANE PÕHJAVESI, PINNASEVESI, PINNAVESI, PROBLEEMTOODE, PRÜGI, PRÜGILA, PUNKTREOSTUS, PUNKTREOSTUSALLIKAS, PUNKTREOSTUSKOORMUS, PUNKTSAASTE, PUNKTSAASTEALLIKAS, PUNKTSAASTEKOORMUS, PÕHJAVEEKIHT, PÕHJAVEEKOGUM, PÕHJAVESI, PÕLETUSJÄÄK, PÜSIJÄÄTMED, PÜSIV REOAINE, RADIOAKTIIVNE SAASTUMINE, RADIOAKTIIVSED HEITMED, RADIOAKTIIVSED JÄÄTMED, REKREATSIOONIVESI, REKULTIVEERIMINE, REOAINE, REOSTATUSE TASE, REOSTATUSE TASEME PIIRVÄÄRTUS, REOSTUS, REOSTUSALLIKAS, REOSTUSE INIMEKVIVALENT, REOSTUSKOORMUS, REOVEE BIOLOOGILINE PUHASTUS, REOVEE BIOPUHASTI, REOVEE JÄRELPUHASTUS, REOVEE MEHAANILINE PUHASTUS, REOVEE REGENEREERIMINE, REOVEEHEIDE, REOVEEKÄITLUS, REOVEEMUDA, REOVEEPUHASTUS, REOVEESETE, REOVEETIIK, REOVESI, RIIMVESI, RIKASTATUD TOIT, RIKASTUSJÄÄTMED, RINGLUSSEVÕTT, RISUSTAMINE, RÄMPSTOIT, SAASTAMINE, SAASTATUSE TASE, SAASTATUSE TASEME PIIRVÄÄRTUS, SAASTEAINE, SAASTEALLIKAS, SAASTEKOORMUS, SAASTUS, SADEMEVESI, SADEVESI, SAHHARIIDID, SANEERIMINE, SANITAARKAITSEALA, SELITAMINE, SETTEKÄITLUS, SILOMAHL, SOLANIIN, SOOLAKAS VESI, SOOLASISALDUS, SOOLSUS, STANDARD, STERILISATSIOON, STEROIDID, SUPLUSVESI, SUUBLA, SUUDMEALA, SUUNIS, SÕNNIK, SÜSIVESIKUD, TAASKASUTUS, TAUSTAVÄÄRTUS, TAUSTREOSTUS, TAUSTSAASTUS, TAVAJÄÄTMED, TERRIKOONIK, TOIDU LÕHNA- JA MAITSEAINE, TOIDU SAASTEAINE, TOIDU TARNEAHEL, TOIDUABIAINE, TOIDUAINE, TOIDUAINELISAND, TOIDUALLERGIA, TOIDUGA LEVIV HAIGUS, TOIDUHÜGIEEN, TOIDUJULGEOLEK, TOIDUKÄITLUS, TOIDULEVIHAIGUS, TOIDULISAAINE, TOIDULISAND, TOIDUMÜRGISTUS, TOIDUOHUTUS, TOIDURASVAD, TOIDUSÄILITUSAINE, TOIDUTALUMATUS, TOIDUTOORE, TOIDUVALK, TOIDUVÄRV, TOIMEAINE, TOIT, TOITAINE, TOORAINE, TOOTMISREOVESI, TRIHALOMETAANID, TÖÖSTUSJÄÄTMED, TÖÖSTUSREOVESI, UTILISEERIMINE, UUENDTOIT, UUSKASUTUS, VALGLA, VALK, VEDELSÕNNIK, VEE KARETUS, VEE MAGESTAMINE, VEE PEHMENDAMINE, VEEHAARDE SANITAARKAITSEALA, VEEHAARE, VEEKAITSE, VEEKAITSEALA, VEEMAJANDUS, VEEPUHASTUS, VEEREOSTUS, VEETARBIMISNORM, VEETÖÖTLUS, VEEVARUSTUS, VEEVÄRK, VIRGESTUSVESI, VIRTS, VITAMIINID, VÕLTSITUD TOIT, ÕHU KVALITEET, ÕHUSTUSKAMBER, ÄRAVOOL.

8. KESKKONNA OHUTEGURITE KAHJULIKUD TOIMED ORGANISMIS

ADENOOM, ADITIIVNE TOIME, AKUUTNE MÜRGISTUS, AKUUTNE TOIME, ALAÄGE MÜRGISTUS, ALAÄGE TERVISEMÕJU, ALLERGEEN, ALLERGIA, ALLERGILINE REAKTSIOON, AMESI TEST, ANABIOOS, ANAFÜLAKSIA, ANEEMIA, ANOMAALIA, ANTAGONISM,

ANTAGONISTLIK TOIME, ANTIBIOOS, ARENGUHÄIRE, ASTMA, DALTONISM, DEHÜDRATATSIOON, DESENSIBILISATSIOON, DÜSTROOFIA, EBASOODNE TERVISEMÕJU, EDC, EMBRÜO, ENDOKRIINNE HÄIRUMINE, ENDOKRIINSÜSTEEMI HÄIRIJAD, ENDOSÜMBIOOS, ENTEROPATOGEENSUS, ENTEROTOKSILISUS, FUNKTSIONAALNE HÄIRE, GENERATIIVNE MUTATSIOON, GENOMÜRGISUS, GENOTOKSILISUS, GONADOTROOPSUS, HEALOOMULINE KASVAJA, HEPATOTOKSILISUS, HILISTUNUD MÜRGISTUS, IDIOSÜNKRAASIA, INTELLIGENTSUSKOEFIITSIENT, INTOKSIKATSIOON, ISIKUPÄRANE REAKTSIOON, KAASASÜNDINUD ANOMAALIA, KAASASÜNDINUD ARENGUHÄIRE, KAASASÜNDINUD ÜLITUNDLIKKUS, KAHJULIK TOIME, KAHJUSTAV TOIME, KANTSEROGEEN, KANTSEROGEENSUS, KARTSINOGEEN, KARTSINOOM, KASVAJA, KAUGSIIRE, KEEMILINE MUTATSIOON, KEHVVERESUS, KIIRITUSMUTATSIOON, KOMMENSALISM, KONKURENTS, KOOSTOIME, KROONILINE HAIGUS, KROONILINE MÜRGISTUS, KROONILINE TERVISEMÕJU, KROONILINE TOIME, KUHVUV TOIME, KUMULATIIVNE TOIME, KÕRVALTOIME, LIIDETAV TOIME, LOKAALNE TOIME, LOODE, MALFORMATSIOON, MALIGNISEERUMINE, METASTAAS, MODIFIKATSIOON, MUTAGEEN, MUTAGEENSUS, MUTANT, MUTATSIOON, MUTUALISM, MÜRGISTUS, NEOPLASMA, NEUROTOKSILISUS, NUGILISUS, OFLAKTOORNE, OKSÜDAATIIVNE STRESS, ONKOGEENSUS, PAHALOOMULINE KASVAJA, PAIKNE TOIME, PARASITLUS, PATOGEENSUS, PERMISSIIVNE MÕJU, POLÜÜP, PÕLETIK, REPRODUKTIIVTOKSILISUS, SENSIBILISATSIOON, SENSOORNE, SIGIVUSMÜRGISUS, SINIKUS, SOMAATILINE MUTATSIOON, SOOLEHAIGUSI TEKITAV, SUBAKUUTNE TOIME, SUBAKUUTNE MÜRGISTUS, SÖÖVITUS, SÜMBIOOS, SÜNERGILINE TOIME, SÜNERGISM, SÜSTEEMNE TERVISEMÕJU, SÜSTEEMNE TOIME, TALITLUSLIK HÄIRE, TERATOGEEN, TERATOGEENSUS, TOKSIKOOS, TSÜANOOS, TSÜTOTOKSILISUS, TUNDLIKUKS MUUTUMINE, TÕVESTAMISVÕIMELISUS, VASTANDLIK TOIME, VEETUSTUMINE, VIIVITUNUD MÜRGISTUS, VILILANE, VIRULENTSUS, VÄHK, VÄHKTÕBI, VÄRVIPIMESUS, VÄÄRAREND, ÄGE MÜRGISTUS, ÄGE TERVISEMÕJU, ÜLD(HAIGUS)NÄHT, ÜLDTOIME, ÜLITUNDLIKKUS, ÜLITUNDLIKKUSE TEKITAJA.

9. KESKKONNATOKSIKOLOOGIA

ABSORBENT, ABSORPTSIOON, ABSORPTSIOONITEGUR, ABSORPTSIOONITÕKE, ADI, ADSORBENT, ADSORPTSIOON, ADSORPTSIOONITEGUR, AINEVAHETUS, ALUMINE TALUVUSLÄVI, ANABOLISM, ANNUS, ANNUS-TOIME SEOS, ANNUS-VASTUS(E) SEOS, ANNUS-VASTUSE HINDAMINE, ASSIMILATSIOON, BIOLOOGILINE POOLESTUSAEG, BIOSAADAVUS, BIOTRANSFORMATSIOON, DETOKSIKATSIOON, DISSIMILATSIOON, DOOS, DOOS-TOIME SEOS, DOOS-VASTUS(E) SEOS, DOOS-VASTUSE HINDAMINE, EC_{50} , ED_{50} , EFEKTIIVDOOS (RADIOL), EFEKTIIVNE DOOS, EFEKTIIVNE KONTSENTRATSIOON, EKVALENTDOOS (RADIOL), KATABOLISM, KÜNNIS, KÜNNISVÄÄRTUS, KÜNNISVÄÄRTUSETA ANNUS-VASTUSE SEOS, LC_{50} , LD_{50} , LETAALDOOS, LETAALKONTSENTRATSIOON, LOAEL, LOEL, LÄVIVÄÄRTUS, METABOLISM, MÜRGINE ANNUS, MÜRGINE KONTSENTRATSIOON, MÜRGISEMAKS MUUT(U)MINE, MÜRGISUS, MÜRGISUSE SAMAVÄÄRSUS,

MÜRGITUKS MUUT(U)MINE, MÜRK(AINE), NEELDUMISTEGUR, NEELDUMINE, NOAEL, NOEL, OHUTUSTEGUR, OMASTATAVUS, PEETUS, POOLESTUSAEG, REFERENTSANNUS, REGULATIIVNE TOKSIKOLOOGIA, RETENTSIOON, RfD, SIHTELUND, SISSEVÕTT, SURMAV ANNUS, SURMAV KONTSENTRATSIOON, TALUTAV ÖÖPÄEVANE ANNUS, TC_{50} , TD_{50} , TDI, TOIMELÄVI, TOKSIIN, TOKSIKATSIOON, TOKSIKODÜNAAMIKA, TOKSIKOKINEETIKA, TOKSIKOLOOGIA, TOKSILINE DOOS, TOKSILISUS, TOKSILISUSE EKVIVALENTSUS, TURVATEGUR, TÕHUS ANNUS, TÕHUS KONTSENTRATSIOON, VARUTEGUR, VASTUVÕETAV (LUBATAV) ÖÖPÄEVANE ANNUS, ÜLDMÜRGISUS, ÜLEMINE TALUVUSLÄVI.

10. NAKKUSHAIGUSTE EPIDEMIOLOOGIA

ERITI OHTLIK NAKKUSHAIGUS, ESMASNAKKUS, ESMASJUHT, FEKAAL-ORAALNAKKUS, HAIGLANAKKUS, HAIGUSE TAVAKANDE LEVI(MINE), HAIGUSE ÜLEKANDE MÄÄR, HAIGUSETEKITAJA, HAIGUSPUHANG, HAIGUSPUHANGU HAIGESTUMUS, INDEKSJUHT, INFEKTSIOON, INFEKTSIOONHAIGUS, INFITSEERUMINE, INKUBATSIOONIPERIOOD, ISOLATSIOON, KARANTIIN, KAUDNE KONTAKT, KAUDNE ÜLEKANNE, KOLONISATSIOON, KONTAKTINFEKTSIOON, KONTAKTNAKKUS, KONTAMINATSIOON, KROONILINE INFEKTSIOON, KROONILINE NAKKUS, LATENTNE INFEKTSIOON, LATENTNE NAKKUS, LÕIMETUSPERIOOD, NAKATUMINE, NAKATUMISE TEE, NAKATUMISE VÄRAV, NAKKAV HAIGUS, NAKKAVUS, NAKKUS, NAKKUSALLIKAS, NAKKUSANNUS, NAKKUSDOOS, NAKKUSE HOIDKOLLE, NAKKUSE ÜLEKANDEMOODUS, NAKKUSE ÜLEKANDETEGUR, NAKKUSE ÜLEKANDEVIIS, NAKKUSEKANDJA, NAKKUSETEKITAJA, NAKKUSTEKITAJATE LEVITAJA (ELUTU), NAKKUSETEKITAJATE RESERVUAAR, NAKKUSETEKITAJATE SIIRUTAJA, NAKKUSHAIGE, NAKKUSHAIGUS, NAKKUSHAIGUSE EPIDEEMIA, NAKKUSHAIGUSE PUHANG, NAKKUSHAIGUSTE TÕRJE, NAKKUSKAHTLANE ISIK, NAKKUSKOLLE, NAKKUSKONTAKTNE ISIK, NAKKUSLIK HAIGUS, NAKKUSLIK PERIOOD, NAKKUSLIKKUSE KESTUS, NAKKUSOHTLIK MATERJAL, NOSOKOMIAALNE NAKKUS, OTSENE KONTAKT, OTSENE ÜLEKANNE, PEITEPERIOOD, PIISKNAKKUS, PRIMAARINFEKTSIOON, PUHANG, PÜSINAKKUS, SEGANAKKUS, SUPERINFEKTSIOON, SUPERNAKKUS, TAASTEKKE BAASARV, TABATUS, TOIDU KAUDU LEVIV NAKKUS, TOIDULEVINAKKUS, TRANSMISSIIVNE ÜLEKANNE, TRANSMISSIOON, VAHETU KONTAKT, VARJATUD NAKKUS, VEE KAUDU LEVIV NAKKUS, VEELEVINAKKUS, VEHIKEL, VEKTOR, VERE KAUDU LEVIV NAKKUS, VERENAKKUS, VERTIKAALNE ÜLEKANNE, VINDUV NAKKUS, VÄHIM NAKKUSDOOS, VÄIKSEIM NAKKUSANNUS, ÕHU KAUDU LEVIV NAKKUS, ÕHULEVINAKKUS, ÜHISLÄHTENE NAKKUSHAIGUSE PUHANG, ÜLEKANNE.

11. ORGANISMI VASTUPANU KESKKONNA OHUTEGURITE KAHJULIKELE MÕJUDELE

ADAPTATSIOON, AKTIIVNE IMMUNISEERIMINE, ANTIGEEN, ANTIKEHA, DESOKSÜRIBONUKLEINHAPE, DNA, EELSOODUMUS, ENDOKRIINNÄÄRE, FAGOTSÜÜT, FENOTÜÜP, FÜLOGENEES, GEEN, GEENIPANK, GENEETIKA, GENEETILINE MUUTLIKKUS, GENEETILINE REOSTUS, GENEETILINE TUNDLIKKUS, GENEETILISELT MUUNDATUD ORGANISM,

GENOFOND, GENOOM, GENOTÜÜP, GMO, HERITAABLUS, IMMUNISEERIMINE, IMMUNODEFITSIT, IMMUNOGLOBULIIN, IMMUNOTOKSILISUS, IMMUUNGLOBULIIN, IMMUUNKEHA, IMMUUNPUUDULIKKUS, IMMUUNREAKTSIOON, IMMUUNSUS, IMMUUNSUSTAUST, IMMUUNSÜSTEEM, IMMUUNVASTUS, INTOLERANTSUS, KAASASÜNDINUD IMMUUNSUS, KAITSEKEHA, KOHANEMINE, KOHANEMISVÕIME, KOHASTUMINE, KROMOSOOM, LÜMFOTSÜÜT, MITTESPETSIIFILINE IMMUUNSUS, MUUTLIKKUS, NAKKUSKINDLUS, OMANDATUD IMMUUNSUS, ONTOGENEES, PASSIIVNE IMMUNISEERIMINE, PLASTILISUS, PREDISPOSIITSIOON, PÄRILIK HAIGUS, PÄRILIK MUUTLIKKUS, PÄRILIK TUNDLIKUS, PÄRILIKKUS, PÄRILIKU EELSOODUMUSEGA HAIGUS, PÄRITAVUS, RESISTENTSUS, RIBONUKLEINHAPE, RNA, SISENÕRENÄÄRE, TALUMATUS, TALUVUS, TOLERANTSUS, TRANSGEEN, TRANSGEENNE ORGANISM, VAKTSIIN, VAKTSINEERIMINE, VARIEERUVUS, VASTUPANUVÕIME, VASTUVÕTLIKKUS, ÕGIRAKK.

12. RISKIANALÜÜS

LIIGRISK, OHT, OHTLIKKUS, OHU IDENTIFITSEERIMINE, OHU ISELOOMUSTAMINE, OHU MÄÄRATLEMINE, OHU PROFIIIL, OHU TUVASTAMINE, PANUSRISK, RISK, RISKI ISELOOMUSTAMINE, RISKI KAALUMINE, RISKI MONITOORING, RISKI OHJAMINE, RISKI SEIRE, RISKI SOLIDAARSUS, RISKI TAJUMINE, RISKI TUNNETAMINE, RISKI VÕRDLEV HINDAMINE, RISKIALLIKAS, RISKIANALÜÜS, RISKIHINDAJA, RISKIHINDAMINE, RISKI-INDIKAATOR, RISKIJUHTIMINE, RISKIMARKER, RISKITEADLIKKUS, RISKITEAVITAMINE, RISKITEGUR, SIDUSRÜHM, SIHTRÜHM, TALUTAV RISK, VASTUVÕETAV RISK.

Lühendite loend

ADI	<i>acceptable daily intake</i> , vastuvõetav (lubatav) ööpäevane annus
AIDS	<i>acquired immunodeficiency syndrome</i> , omandatud immuunpuudulikkuse sündroom
BCF	<i>bioconcentration factor</i> , biokontsentratsioonitegur
BHT	biokeemiline hapnikutarve
BOD	<i>biochemical oxygen demand</i> , biokeemiline hapnikutarve
BSE	<i>bovine spongiform encephalopathy</i> , hullu lehma tõbi, veiste spongioosne entsefalopaatia
CBP	<i>chlorination by-products</i> , kloorimise kõrvalproduktid
CFC	<i>chlorofluorocarbons</i> , freoonid
CFU	<i>colony-forming units</i> , kolooniat moodustav ühik
COD	<i>chemical oxygen demand</i> , keemiline hapnikutarve
COPD	<i>chronic obstructive pulmonary disease</i> , krooniline obstruktiivne kopsuhaigus
dB	<i>decibel</i> , detsibell
DALY	<i>disability adjusted life years</i> , tervisekaotusega eluaastad
DBP	<i>disinfection by-products</i> , desinfektsiooni kõrvalproduktid
DDT	<i>dichlorodiphenyltrichloroethane</i> , diklorodifenüültrikloroetaan
DNA	<i>deoxyribonucleic acid</i> , desoksüribonukleiinhape
EC	<i>effective concentration</i> , tõhus kontsentratsioon
EC₅₀	<i>half maximal effective concentration</i> , 50%-le isenditest tõhus kontsentratsioon
ECDC	<i>European Centre for Disease Prevention and Control</i> , Haiguste Ennetamise ja Tõrje Euroopa Keskus
ED	<i>effective dose</i> , tõhus annus
ED₅₀	<i>half maximal effective dose</i> , 50%-le isenditest tõhus annus
EDC	<i>endocrine disrupting chemical</i> , endokriinsüsteemi häireid põhjustav aine
EHC	<i>environmental health criteria document</i> , keskkonnalähtese tervisekriteeriumi dokument
EHI	<i>environmental health impact</i> , keskkonnalähtene tervisemõju
EHIA	<i>environmental health impact assessment</i> , keskkonnalähtese tervisemõju hindamine
EHR	<i>environmental health risk</i> , keskkonnalähtene terviserisk
EHRA	<i>environmental health risk assessment</i> , keskkonnalähtese terviseriski hindamine
EIA	<i>environmental impact assessment</i> , keskkonnamõju hindamine
EMF	<i>electromagnetic fields</i> , elektromagnetväli
EMK	elektromagnetkiirgus
EMR	<i>electromagnetic radiation</i> , elektromagnetkiirgus

EMV	elektromagnetväli
ERA	<i>environmental risk assessment</i> , keskkonnariski hindamine
ETS	<i>environmental tobacco smoke</i> , passiivne suitsetamine
GIS	<i>geographical information system</i> , geograafiline infosüsteem
GM-food	<i>genetically modified (engineered) food</i> , geneetiliselt muundatud toit
GMO	<i>genetically modified organisms</i> , geneetiliselt muundatud organismid
GM-toit	geneetiliselt muundatud toit
HAI	<i>hospital-acquired infection</i> , haiglanakkus
Hgb (HGB, HB)	<i>hemoglobin</i> , hemoglobiin
HgbCO	<i>carboxyhemoglobin</i> , karboksühemoglobiin
HgbO₂	<i>oxyhemoglobin</i> , oksühemoglobiin
HDM	<i>house dust mite</i> , kodutolmu lest
HIA	<i>health impact assessment</i> , tervisemõju hindamine
HIV	<i>human immunodeficiency virus</i> , inimese immuunpuudulikkuse viirus
IARC	<i>International Agency for Research on Cancer</i> , Rahvusvaheline Vähiuurimiskeskus
ie	reostuse inimekvivalent
Ig	<i>immunoglobulin</i> , immuunglobuliin
IQ	<i>intelligence quotient</i> , intelligentsuskoefitsient
KHT	keemiline hapnikutarve
KMH	keskkonnamõju hindamine
KOK	krooniline obstruktiivne kopsuhaigus
KRH	keskkonnariski hindamine
KTMH	keskkonnalähtese tervisemõju hindamine
KTRH	keskkonnalähtese terviseriski hindamine
LC	<i>lethal concentration</i> , surmav kontsentratsioon
LC₅₀	<i>half lethal concentration</i> , 50%-le isenditest surmav kontsentratsioon
LD	<i>lethal dose</i> , surmav annus
LD₅₀	<i>half lethal dose</i> , 50%-le isenditest surmav annus
LOAEL	<i>lowest-observed-adverse-effect level</i> , vähim täheldatavat ebasoodsat toimet avaldav tase
LOEL	<i>lowest-observed-effect level</i> , vähim täheldatavat toimet avaldav tase
LOÜ	lenduvad orgaanilised ühendid
LPH	lubatud piirheide
LPK	lubatud piirkontsentratsioon
MetHgb	<i>methemoglobin</i> , methemoglobiin
NOAEL	<i>no-observed-adverse-effect level</i> , täheldatavat ebasoodsat toimet mitteavaldav tase
NOEL	<i>no-observed-effect level</i> , täheldatavat toimet mitteavaldav tase

NO_x	<i>nitrogen oxides</i> , lämmastikoksiidid
PAH	<i>polycyclic aromatic hydrocarbons</i> , polütsükliilised aromaatsed süsivesinikud
PCB	<i>polychlorinated biphenyl</i> , polüklooritud bifenüül
PE	<i>population equivalent</i> , (reostuse) inimekvivalent
PE	<i>polyethylene</i> , polüetüleen
pH	vesinikeksponent
PM	<i>particulate matter</i> , osakesed
PM_{0,1}	<i>ultra-fine particles</i> , ultrapeenosakesed
PM_{2,5}	<i>fine particles</i> , peenosakesed
PM₁₀	<i>rough particles</i> , jämeosakesed
PMÜ	pesa moodustav ühik
POP	<i>persistent organic pollutants</i> , püsivad orgaanilised saasteained
PP	<i>polypropylene</i> , polüpropüleen
PVC	<i>polyvinyl chloride</i> , polüvinüülkloriid
RF	<i>radiofrequency radiation</i> , raadiolained
RfD	<i>reference dose</i> , referentsannus
RNA	<i>ribonucleic acid</i> , ribonukleiinhape
SBS	<i>sick building syndrome</i> , ruumiõhu sündroom
SS	<i>suspended solids</i> , heljum
t 1/2	<i>half-life</i> , poolestusaeg
TC	<i>toxic concentration</i> , mürgine kontsentratsioon
TC₅₀	<i>half toxic concentration</i> , 50%-le isenditest mürgine kontsentratsioon
TD	<i>toxic dose</i> , mürgine annus
TD₅₀	<i>half toxic dose</i> , 50%-le isenditest mürgine annus
TDI	<i>tolerable daily intake</i> , talutav ööpäevane annus
TDS	<i>total dissolved solids</i> , kuivjääk
THM	<i>trihalomethanes</i> , trihalometaanid
UF	<i>uncertainty factor</i> , varutegur, turvategur
UNEP	<i>United Nations Environment Programme</i> , ÜRO Keskkonnaprogramm
US EPA	<i>United States Environmental Protection Agency</i> , USA Keskkonnakaitse Agentuur
UVI	<i>ultraviolet index</i> , ultraviolettindeks
UV-index	<i>ultraviolet index</i> , ultraviolettindeks
UV-kiirgus	ultraviolettkiirgus
UVR	<i>ultraviolet radiation</i> , ultraviolettkiirgus
VOC	<i>volatile organic compounds</i> , lenduvad orgaanilised ühendid
WHO	<i>World Health Organisation</i> , Maailma Terviseorganisatsioon
x-rays	<i>x-rays</i> , röntgenikiirgus

Terminite inglise-eesti register

<i>abiotic hazardous factors</i>	abiootilised ohutegurid
<i>absolute air humidity</i>	absoluutne õhuniiskus
<i>absorbent, absorber</i>	absorbent, absorbeeriv aine
<i>absorption</i>	absorptsioon, neeldumine, imendumine
<i>absorption barrier</i>	absorptsioonitõke, absorptsioonibarjäär
<i>absorption factor, absorption coefficient</i>	absorptsioonitegur, neeldetegur, neeldumistegur
<i>acaricide</i>	akaritsiid
<i>acceptable daily intake, ADI</i>	vastuvõetav (lubatav) ööpäevane annus, ADI
<i>acceptable risk</i>	vastuvõetav risk, talutav risk
<i>acclimatisation</i>	aklimatisatsioon, aklimatsioon
<i>acid rain, acid precipitation</i>	happevihm, happesademed
<i>acid-base balance</i>	happe-leelise tasakaal, happe-aluse tasakaal
<i>acidification</i>	hapestumine, keskkonna hapestumine
<i>acquired immunity</i>	omandatud immuunsus
<i>acquired immunodeficiency syndrome, AIDS</i>	omandatud immuunpuudulikkuse sündroom, AIDS
<i>actinomyces</i>	aktinomütseedid, kiirikseened
<i>actinomycosis</i>	aktinomükoos, kiirikseentõbi
<i>activated carbon, activated charcoal</i>	aktiivsüsi, aktiveeritud süsi, meditsiiniline süsi
<i>activated sludge</i>	aktiivmuda
<i>active immunisation, vaccination</i>	aktiivne immuniseerimine, vaksineerimine
<i>active substance</i>	toimeaine
<i>acute exposure</i>	äge ekspositsioon, lühiajaline ekspositsioon
<i>acute health effect</i>	äge tervisemõju, akuutne toime
<i>acute intoxication</i>	äge mürgistus
<i>adaptation, adaptation process</i>	adaptatsioon
<i>adaptive capacity</i>	kohanemisvõime
<i>adaptive evolution</i>	kohastumine
<i>additive action, additive effect</i>	aditiivne toime, liidetav toime
<i>adenoma</i>	adenoom
<i>admissible concentration limit</i>	lubatud piirkontsentratsioon
<i>admissible load limit</i>	lubatud piirheide
<i>adsorbent, adsorber, adsorption agent</i>	adsorbent, adsorbeeriv aine
<i>adsorption</i>	adsorptsioon
<i>adsorption factor, adsorption coefficient</i>	adsorptsioonitegur
<i>adulterated food, falsified food</i>	võltsitud toit
<i>adverse health effect</i>	ebasoodne tervisemõju, ebasoodne toime
<i>aeration tank, aeration basin</i>	aerotank, õhustuskamber
<i>aerobe, aerobic organism (bacterium)</i>	aeroob, aeroobne organism (bakter)

<i>aerosol</i>	aerosool
<i>aflatoxins</i>	aflatoksiinid
<i>agent of disease</i>	haigusetekitaja
<i>aid substance</i>	abiaine
<i>air humidity</i>	õhuniiskus
<i>air quality</i>	õhu kvaliteet
<i>air-borne infection</i>	õhulevinakkus, õhu kaudu leviv nakkus
<i>air-borne particulates, particulate matter, PM</i>	kübemed, PM
<i>algae</i>	vetikad
<i>algae toxins, phycotoxins</i>	vetikatoksiinid
<i>algal blooms</i>	veeõitseng, vetikavohang
<i>algicide</i>	algtsiid
<i>allergen</i>	allergeen, ülitundlikkuse tekitaja
<i>allergic reaction</i>	allergiline reaktsioon
<i>allergy</i>	allergia, spetsiifiline ülitundlikkus
<i>alpha radiation</i>	alfakiirgus
<i>altitude illness, altitude sickness</i>	mäestikuhaigus, kõrgustõbi
<i>ambient air, outdoor air</i>	välisõhk
<i>Ames test</i>	Amesi test
<i>amino acid</i>	aminohape
<i>amoeba</i>	amööb
<i>amoebiasis, amoebic dysentery</i>	amööbiaas, amööbidüsenteeria, amööbtõbi
<i>anabiosis</i>	anabioos
<i>anabolism</i>	anabolism, assimilatsioon
<i>anaerobe, anaerobic organism (bacterium)</i>	anaeroob, anaeroobne organism (bakter)
<i>anaphylaxis</i>	anafülaksia
<i>anatoxin</i>	anatoksiin, toksoid
<i>anemia</i>	aneemia, kehvveresus
<i>anomaly</i>	arenguhäire, anomaalia
<i>anorganic compound</i>	anorgaaniline ühend
<i>antagonism</i>	antagonism
<i>antagonistic effect, antagonistic action</i>	antagonistlik toime, vastandlik toime
<i>anthrax</i>	Siberi katk, antraks, põrnatõbi
<i>anthroponosis</i>	antroponoos
<i>anthropozoonosis</i>	antropozoonoos
<i>antibiosis</i>	antibioos
<i>antibiotic</i>	antibootikum
<i>antibody</i>	antikeha, kaitsekeha, immuunkeha
<i>antigen</i>	antigeen
<i>antiseptic, germicide</i>	antiseptiline aine, desinfitseeriv aine
<i>antitoxin</i>	antitoksiin
<i>apparent temperature, wind chill</i>	tajutav temperatuur
<i>aquifer</i>	põhjaveekiht
<i>arboricide</i>	arboritsiid
<i>arsenic</i>	arseen
<i>artesian groundwater, spring water</i>	allikavesi
<i>artesian water</i>	arteesia vesi

<i>artesian well</i>	arteesia kaev
<i>asbestos</i>	asbest
<i>asbestosis</i>	asbestoos
<i>ascariasis, ascariidosis, roundworm infection</i>	askariaas, askaridoos, solgetõbi
<i>aseptic</i>	aseptiline
<i>ash</i>	tuhk
<i>assimilation</i>	assimilatsioon, anabolism
<i>asthma</i>	astma
<i>atmosphere</i>	atmosfäär, õhkkond
<i>atmospheric pollution</i>	atmosfääri saastumine
<i>atmospheric pressure</i>	õhurõhk, atmosfäärirõhk
<i>attack rate</i>	haiguspuhangu haigestumus
<i>attributable risk</i>	panusrisk, liigrisk
<i>autotroph, autotrophic organism (bacterium)</i>	autotroof, autotroofne organism (bakter)
<i>backening</i>	nõgi
<i>background level, background value</i>	taustaväärtus
<i>background pollution, background loading</i>	taustreostus, taustsaastus
<i>bacterial pollution, contamination</i>	bakterreostus, kontaminatsioon
<i>bactericidal</i>	bakteritsiidne
<i>bacteriophage</i>	bakteriofaag, bakteriviirus, faag
<i>bacteriostatic</i>	bakteriostaatiline
<i>bacterium</i>	bakter
<i>ballast water</i>	ballastvesi
<i>barotrauma</i>	barotrauma
<i>basic reproductive number</i>	taastekke baasarv
<i>bathing water</i>	suplusvesi
<i>benign tumor</i>	healoomuline kasvaja
<i>benzene</i>	benseen
<i>benzo[a]pyrene</i>	benso[a]püreen
<i>beta radiation</i>	beetakiirgus
<i>bilge-water</i>	pilsivesi
<i>bioaccumulation, biological accumulation</i>	bioakumulatsioon, bioloogiline kuhjumine
<i>bioassay</i>	biotest
<i>bioavailability</i>	biosaadavus
<i>biochemical oxygen demand, BOD</i>	biokeemiline hapnikutarve, BHT
<i>biocide</i>	biotsiid
<i>bioconcentration, biological concentration</i>	biokontsentratsioon
<i>bioconcentration factor, BCF</i>	biokontsentratsioonitegur
<i>biocontrol, biological control</i>	biotõrje, bioloogiline tõrje
<i>biodegradable waste</i>	biolagunevad jäätmed, biojätmed
<i>biodegradation, biotic degradation</i>	biodegradatsioon, biolagunemine
<i>biodiversity, biological diversity</i>	elurikkus, bioloogiline mitmekesisus
<i>bioengineering</i>	biotehnoloogia
<i>biofilm</i>	biokile
<i>biofuel</i>	biokütus
<i>biogas, digester gas</i>	biogaas, käärimisgaas
<i>bioindication</i>	bioindikatsioon

<i>bioindicator, biological indicator</i>	bioindikaator, ökoloogiline indikaator
<i>biological clock</i>	bioloogiline kell
<i>biological filter, trickling filter</i>	biofilter
<i>biological half-life (period)</i>	bioloogiline poolestusaeg
<i>biological hazard</i>	bioloogiline oht
<i>biological hazardous factors</i>	bioloogilised ohutegurid
<i>biological monitoring</i>	bioloogiline seire
<i>biological sewage purification, secondary treatment</i>	reovee bioloogiline puhastus
<i>biological wastewater treatment plant</i>	reovee biopuhasti
<i>biomagnification, bioamplification</i>	biosuurenemine, biovõimendus
<i>biomarker, molekular marker</i>	biomarker, molekulaarmarker
<i>biomonitoring</i>	bioseire, biomonitoring
<i>biorhythms</i>	biorütmid
<i>biosphere</i>	biosfäär
<i>biotechnology, bioengineering</i>	biotehnoloogia
<i>biotic decomposition</i>	biolagunemine
<i>biotransformation, bioconversion</i>	biotransformatsioon
<i>biowaste, organic waste</i>	biojätmed, orgaanilised jätmed
<i>bird flu</i>	linnugripp
<i>black carbon</i>	puhas süsi
<i>blood-borne infection</i>	verenakkus, vere kaudu leviv nakkus
<i>blue baby syndrome (disease)</i>	imikute sinitõbi (methemoglobineemia)
<i>blue-green algae</i>	sinivetikad
<i>body of groundwater</i>	põhjaveekogum
<i>body waste, faeces</i>	fekaalid
<i>borough</i>	alev
<i>borreliosis, Lyme disease</i>	borreliosis, puukborreliosis, <i>Lyme</i> 'i tõbi
<i>botuline, botulinum toxin</i>	botuliin, botulismitoksiin
<i>botulism, Cl botulinum infection</i>	botulism, <i>Cl botulinum</i> 'i infektsioon
<i>bovine spongiform encephalopathy</i>	veiste spongiosne entsefalopaatia, hullu lehma tõbi
<i>brackish water</i>	riimvesi
<i>brucellosis</i>	brutselloos
<i>burden of disease</i>	haiguskoormus
<i>burn</i>	põletus
<i>by-product</i>	kõrvalprodukt
<i>cadmium</i>	kaadmium
<i>Caisson disease, diver's disease</i>	kessoontõbi, tuukrihaigus
<i>campylobacteriosis</i>	kampülobakterioos
<i>cancer</i>	vähk, vähktõbi
<i>carbohydrates, saccharides</i>	süsivesikud, sahhariidid
<i>carbon dioxide, CO₂</i>	süsinikdioksiid, CO ₂
<i>carbon monoxide, CO</i>	süsinikmonoksiid, CO, vingugaas
<i>carbon monoxide poisoning</i>	vingumürgistus
<i>carboxyhemoglobin, HgbCO</i>	karboksühemoglobiin, HgbCO
<i>carcinogen</i>	kantserogeen, kartsinogeen

<i>carcinogenicity</i>	kantserogeensus, kasvaja teke
<i>carcinoma</i>	kartsinoom
<i>catabolism</i>	katabolism, dissimilatsioon
<i>cataract</i>	katarakt, kae
<i>catchment area</i>	valgla
<i>chemical hazard</i>	keemiline oht
<i>chemical hazardous factors</i>	keemilised ohutegurid
<i>chemical mutation</i>	keemiline mutatsioon
<i>chemical oxygen demand</i>	keemiline hapnikutarve
<i>chemical substance, chemical</i>	keemiline aine, kemikaal
<i>chlorination</i>	kloorimine, kloreerimine
<i>chlorination by-products, CBP</i>	kloorimise kõrvalproduktid
<i>chlorofluorocarbons, CFC</i>	freoonid
<i>chloroform</i>	kloroform
<i>chloroorganic insecticide</i>	kloororgaaniline insektitsiid
<i>cholera</i>	koolera
<i>chromosome</i>	kromosoom
<i>chronic disease</i>	krooniline haigus
<i>chronic exposure, long-term exposure</i>	krooniline ekspositsioon, pikaajaline ekspositsioon
<i>chronic health effect</i>	krooniline tervisemõju, krooniline toime
<i>chronic infection</i>	krooniline nakkus, krooniline infektsioon
<i>chronic intoxication</i>	krooniline mürgistus
<i>chronic obstructive pulmonary disease, COPD</i>	krooniline obstruktiivne kopsuhaigus, KOK
<i>circadian rhythm</i>	ööpäevarütm, tsirkadiaanrütm
<i>city</i>	linn
<i>clarification, clarifying</i>	selitamine
<i>cleaning agent, detergent</i>	sünteetiline pesuaine, detergent
<i>cleaning up</i>	saneerimine, maa-ala tervendamise
<i>climate</i>	kliima
<i>climate change</i>	kliimamuutus
<i>coagulant</i>	koagulant, koaguleeriv aine
<i>coagulation</i>	koagulatsioon, koaguleerimine
<i>coliform bacteria, total coliforms</i>	<i>coli</i> -laadsed bakterid, kolilaadsed bakterid
<i>coliform count</i>	koliindeks
<i>coli-titre</i>	kolitiiter
<i>colonisation</i>	kolonisatsioon
<i>colony</i>	pesa, koloonia
<i>colony-forming units, CFU</i>	pesa moodustav ühik, PMÜ
<i>color blindness</i>	värvipimesus, daltonism
<i>commensalism</i>	kommensalism
<i>common source outbreak</i>	ühislähtene nakkushaiguse puhang
<i>common vehicle spread</i>	haiguse tavakande levi(mine)
<i>communicable disease</i>	nakkushaigus
<i>competition</i>	konkurents
<i>compost</i>	kompost
<i>composting, controlled (sanitary) landfill</i>	kompostimine

<i>concentration</i>	kontsentratsioon
<i>congelatio</i>	külmanäpistus
<i>congenital abnormality, congenital anomaly</i>	kaasasündinud arenguhäire
<i>contact (of an infection)</i>	nakkuskontaktne isik
<i>contact infection</i>	kontaktnakkus, kontaktinfektsioon
<i>contagious disease</i>	nakkav haigus
<i>contaminant</i>	reoaine, saasteaine
<i>contaminated material</i>	nakkusohklik materjal
<i>contamination, bacterial pollution</i>	kontaminatsioon, (bakter)reostus
<i>continuing source epidemic</i>	nakkushaiguse epideemia
<i>control of exposure</i>	ekspositsiooni kontroll, riski ohjamine
<i>control of infectious diseases</i>	nakkushaiguste tõrje
<i>controlled (sanitary) landfill</i>	prügila
<i>corrosion</i>	söövitus, korrosioon, korrodeerumine
<i>cosmic radiation, cosmic rays</i>	kosmiline kiirgus
<i>Creutzfeldt-Jakob disease</i>	Creutzfeldti-Jakobi töbi
<i>criterion</i>	kriteerium
<i>critical (pollution) load</i>	kriitiline (reostus)koormus
<i>crude oil</i>	nafta
<i>crude oil pollution</i>	naftareostus, õlireostus
<i>cryosphere</i>	krüosfäär
<i>cumulation</i>	kumulatsioon, kuhjumine, kumuleerumine
<i>cumulative effect</i>	kumulatiivne toime
<i>cyanobacteria</i>	sinivetikad, tsüanobakterid
<i>cyanosis</i>	tsüanoos, sinikus
<i>cycling of substance, substance turnover</i>	aineringe
<i>cytotoxicity, cytotoxic effect</i>	tsütotoksilisus, rakkekahjustav toime
<i>daltonism, color blindness</i>	värvipimesus, daltonism
<i>danger</i>	oht
<i>deactivation</i>	desaktiveerimine
<i>deactivation factor</i>	desaktivatsioonitegur
<i>deaf-mutism</i>	kurtummus
<i>deafness</i>	kurtus
<i>decibel, dB</i>	detsibell, dB
<i>decontamination</i>	dekontamineerimine
<i>deforestation</i>	metsa raadamine, metsa hävitamine
<i>dehydration</i>	dehüdratatsioon, veetustamine
<i>delayed intoxication</i>	viivitunud mürgistus, hilistunud mürgistus
<i>delta</i>	delta, suudmeala
<i>dental caries</i>	hambakaaries, hambasööbija
<i>dental fluorosis</i>	hambafluuroos
<i>dental hygienist</i>	hügienist
<i>deoxyribonucleic acid, DNA</i>	desoksüribonukleiinhape, DNA
<i>dermal (contact) exposure</i>	nahakaudne ekspositsioon
<i>desalination (of water), desalting</i>	vee magestamine
<i>desensibilisation</i>	desensibilisatsioon
<i>desertification</i>	kõrbestumine

<i>detergent</i>	süntetiline pesuaine, detergent
<i>determinants of health</i>	tervise mõjurid
<i>detoxi(fi)cation</i>	detoksikatsioon, mürgitaks muut(u)mine
<i>developmental effect, anomaly</i>	arenguhäire, anomaalia
<i>dichlorodiphenyltrichloroethane, DDT</i>	diklorodifenüültrikloroetaan, DDT
<i>diesel fuel</i>	diislikütus
<i>diffuse (non-point) pollution</i>	hajureostus, hajusaaste
<i>diffuse (non-point) source input</i>	hajureostuskoormus
<i>diffuse (non-point) source of pollution</i>	hajureostusallikas
<i>diffusion, molecular diffusion</i>	difusioon, difundeerumine
<i>digester gas</i>	biogaas
<i>dioxins</i>	dioksiinid
<i>direct contact</i>	otsene kontakt, vahetu kontakt
<i>direct infection</i>	kontaktnakkus
<i>direct transmission</i>	otsene ülekanne
<i>disability adjusted life years, DALYs</i>	tervisekaotusega eluaastad
<i>disaster</i>	katastroof
<i>disaster medicine</i>	katastroofimeditsiin
<i>discharge, release</i>	heide, heitmine
<i>discharge consent, emission permit</i>	heiteluba
<i>discharge of sewage (wastewater)</i>	reoveeheide
<i>disease</i>	haigus, <i>van</i> tõbi
<i>disease outbreak</i>	haiguspuhang
<i>disinfectant, antiseptik</i>	desinfitseeriv aine, desoaine, antiseptik
<i>disinfection</i>	desinfektsioon
<i>disinfection by-products, DBP</i>	desinfitseerimise kõrvalproduktid
<i>dissimilation</i>	dissimilatsioon, katabolism
<i>distillation</i>	destilleerimine
<i>distilled water</i>	destilleeritud vesi
<i>diver's disease, decompression sickness</i>	tuukrihaigus, dekompresioonitõbi
<i>dolomite</i>	dolomiit
<i>domestic mite</i>	tolmulest
<i>domestic waste, municipal waste</i>	olmejäätmed, olmeprügi, majapidamisjäätmed
<i>domestic wastewater</i>	olmereovesi
<i>dose</i>	annus, doos
<i>dose-effect relationship</i>	annus-toime seos, doos-toime seos
<i>dose-response assessment</i>	annus-vastuse hindamine, doos-vastuse hindamine
<i>dose-response relationship</i>	annus-vastus(e) seos, doos-vastus(e) seos
<i>drainage area</i>	valgla
<i>drinking water, potable water</i>	joogivesi
<i>droplet infection</i>	piisknakkus
<i>dumping</i>	kaadamine
<i>dung</i>	sõnnik
<i>dung water</i>	virts
<i>dust</i>	tolm

<i>dysentery</i>	düsenteeria, verine kõhutõbi
<i>dystrophia</i>	düstroofia
<i>dystrophic</i>	huumustoiteline, düstroofne
<i>ecological carrying capacity</i>	keskkonna taluvusvõime
<i>ecological amplitude</i>	ökoloogiline amplituud, taluvusvahemik
<i>ecological equilibrium</i>	ökoloogiline tasakaal
<i>ecological fallacy</i>	ökoloogiline eksiüldistus
<i>ecological footprint</i>	ökoloogiline jalajälg
<i>ecological range of tolerance</i>	ökoloogiline amplituud
<i>ecology</i>	ökoloogia
<i>ecosystem</i>	ökosüsteem
<i>ecotechnology</i>	ökotehnoloogia, keskkonnatehnoloogia
<i>ecotoxicology</i>	ökotoksikoloogia
<i>ecotype</i>	ökotüüp
<i>ectoparasite</i>	välisparasiit, välisnuguline, ektoparasiit
<i>effective concentration, EC</i>	tõhus kontsentratsioon, EC
<i>effective dose, ED</i>	tõhus annus, ED
<i>effective dose (equivalent)</i>	efektiivdoos (radiol)
<i>effluent</i>	heitvesi
<i>effluent polishing</i>	reovee järelpuhastus
<i>ejecta</i>	heitmed
<i>electrodialysis</i>	elektrodialüüs
<i>electromagnetic field, EMF</i>	elektromagnetväli, EMV
<i>electromagnetic radiation, EMR</i>	elektromagnetkiirgus, EMR
<i>electromagnetic waves</i>	elektromagnetlained
<i>embryo</i>	embrüo
<i>emergency, emergency situation</i>	hädaolukord
<i>emergency infection, injurious to public infection</i>	eriti ohtlik nakkushaigus
<i>emerging pathogen, re-emerging pathogen</i>	kujunev patogeen, taasilmuv patogeen
<i>emission</i>	emissioon, paisang
<i>emission limit value</i>	heite piirväärtus
<i>emission permit</i>	heiteluba
<i>emission source</i>	emissiooniallikas
<i>emissions, ejecta</i>	heitmed
<i>emulsion</i>	emulsioon
<i>endemic disease</i>	endeen(ili)ne haigus
<i>endocrine disrupting compounds, EDC</i>	endokriinsüsteemi häirijad
<i>endocrine disruption</i>	endokriinne häirumine
<i>endocrine disruptors</i>	endokriinsüsteemi häirijad
<i>endocrine gland</i>	endokriinnääre, sisenõrenääre
<i>endoparasite</i>	siseparasiit, sisenuguline
<i>endosymbiosis</i>	endosümbioos
<i>endotoxin</i>	endotoksiin
<i>enterobiasis</i>	enterobiaas, naaskelsabatõbi, oksüuriaas
<i>enteropathogenicity, enteropathogenic effect</i>	enteropatogeensus, soolehaigusi tekitav
<i>enterotoxicity, enterotoxic effect</i>	enterotoksilisus, enterotoksilisiline toime

<i>environment</i>	keskkond, ümbrus
<i>environmental assimilative capacity</i>	keskkonna taluvusvõime
<i>environmental audit(ing)</i>	keskkonnaaudit
<i>environmental awareness</i>	keskkonnateadlikkus, keskkonnateadvus
<i>environmental degradation</i>	keskkonna halvenemine, degradeerumine
<i>environmental disturbance</i>	keskkonnahäiring
<i>environmental effect</i>	keskkonnamõju
<i>environmental engineering</i>	keskkonnatehnika
<i>environmental expertise</i>	keskkonnaekspertiis
<i>environmental factors</i>	keskkonnategurid
<i>environmental hazards</i>	keskkonnaohud
<i>environmental health</i>	keskkonnatervishoid, keskkonnatervis
<i>environmental health criteria document, EHC</i>	keskkonnalähtese tervisekriteeriumi dokument
<i>environmental health determinants</i>	keskkonnalähtesed tervisemõjurid
<i>environmental health impact</i>	keskkonnalähtene tervisemõju
<i>environmental health impact assessment</i>	keskkonnalähtese tervisemõju hindamine
<i>environmental health indicators</i>	keskkonnalähtesed terviseindikaatorid
<i>environmental health risk</i>	keskkonnalähtene terviserisk
<i>environmental health risk assesment</i>	keskkonnalähtese terviseriski hindamine
<i>environmental hygiene</i>	keskkonnahügieen
<i>environmental impact</i>	keskkonnamõju
<i>environmental impact assessment</i>	keskkonnamõju hindamine
<i>environmental indicator</i>	keskkonnaindikaator
<i>environmental monitoring</i>	keskkonnaseire, keskkonna monitoring
<i>environmental poison</i>	keskkonnamürk
<i>environmental protection</i>	keskkonnakaitse
<i>environmental quality standard</i>	keskkonnakvaliteedi piirväärtus
<i>environmental risk</i>	keskkonnarisk
<i>environmental risk assessment</i>	keskkonnariski hindamine
<i>environmental sanitation</i>	saneerimine, maa-ala tervendamine
<i>environmental self-purifying capacity</i>	keskkonna isepuhastusvõime
<i>environmental technology</i>	keskkonnatehnoloogia
<i>environmental tobacco smoke, ETS</i>	passiivne suitsetamine
<i>environmental tolerance, adaptation</i>	keskkonnaga kohanemine
<i>environmental toxicology</i>	keskkonnatoksikoloogia
<i>environmental toxin</i>	keskkonnatoksiin
<i>epidemic, widespread illness</i>	epideemia, van taud
<i>epidemic curve</i>	epideemia(taudi-)köver
<i>epidemic disease</i>	epideemiline haigus
<i>epidemiology</i>	epidemioloogia
<i>epizootic</i>	episootia, loomataud
<i>equivalent dose (radiol)</i>	ekvivalentdoos (radiol)
<i>ergot</i>	tungaltera
<i>erosion</i>	erosioon, uuristus
<i>Escherichia coli, E. coli, Bacterium coli</i>	<i>Escherichia coli, E. coli</i> , kolibakter
<i>estuary</i>	lehtersuue

<i>ethylmercury</i>	etüülelavhõbe
<i>eutrophic</i>	rohketoiteline, eutroofne
<i>eutrophication</i>	eutrofeerumine
<i>exhaust gas, waste gas</i>	heitgaas
<i>exotoxin</i>	eksotoksiin
<i>expansion</i>	ekspansioon
<i>exposure</i>	ekspositsioon, kokkupuude, eksponeeritus
<i>exposure assessment</i>	ekspositsiooni hindamine
<i>exposure duration</i>	ekspositsiooni kestus
<i>exposure level</i>	ekspositsiooni tase
<i>exposure limit</i>	ekspositsiooni piirtase
<i>exposure pathway, exposure way</i>	ekspositsiooni rada
<i>exposure profile</i>	ekspositsiooni koondkirjeldus
<i>exposure route</i>	ekspositsiooni tee, värav (sisenemistee)
<i>facultative aerobe (organism)</i>	fakultatiivne aeroob, vaba-aeroobne organism
<i>facultative parasite</i>	fakultatiivne parasiit, vaba-aeroobne parasiit
<i>faecal-oral infection</i>	fekaal-oraalnakkus
<i>faeces, body waste, night soil</i>	fekaalid, inimese väljaheited
<i>falsified food</i>	võltsitud toit
<i>farmer's lung</i>	farmerikops
<i>fertiliser</i>	väetis
<i>fetus, foetus</i>	loode, vililane
<i>fibers</i>	kiudained
<i>filtration</i>	filtrimine, filtreerimine
<i>fine particulates, PM_{2,5}</i>	peenosakesed, PM _{2,5}
<i>firth</i>	lehtersuue
<i>fixed solids, fixed residue</i>	kuumutusjääk
<i>flavouring, flavourer</i>	lõhna- ja maitseaine
<i>flocculant, flocculent, flocculating agent</i>	flokulant, helvestusaine
<i>flocculation</i>	flokulatsioon, helvestamine
<i>fluoridation</i>	fluorimine, fluoreerimine
<i>fluoride</i>	fluoriid
<i>fly ash</i>	lendtuhk
<i>focus of infection</i>	nakkuskolle
<i>fog</i>	udu
<i>fomites</i>	nakkuselevitaja (elutu)
<i>food</i>	toit, toiduaine
<i>food additive</i>	toidulisaaine, E-aine
<i>food allergy</i>	toiduallergia
<i>food business operator</i>	toidukäitleja
<i>food chain</i>	toiduahel, toitumisahel
<i>food chain, food supply chain</i>	toidu tarneahel
<i>food colour, food dye</i>	toiduvärv
<i>food contaminant</i>	toidu saasteaine
<i>food flavouring, food flavourer</i>	toidu lõhna- ja maitseaine
<i>food hygiene</i>	toiduhügieen

<i>food intolerance</i>	toidutalumatus
<i>food poisoning</i>	toidumürgistus
<i>food processing aid, food excipient</i>	toiduabiaine
<i>food preservative</i>	toidusäilitusaine
<i>food safety</i>	toiduohutus
<i>food security</i>	toidujulgeolek
<i>food supplement</i>	toidulisand
<i>food-borne disease</i>	toidutekkeline haigus
<i>food-borne infection</i>	toidulevinakkus, toidu kaudu leviv nakkus
<i>foodstuff</i>	toiduaine
<i>forced ventilation</i>	sundventilatsioon
<i>formaldehyde, metanal</i>	formaldehüüd, metanaal
<i>fortified food</i>	rikastatud toit
<i>fossil fuel</i>	fossiilkütus, ürgkütus
<i>frostbite</i>	külmanäpistus
<i>fume</i>	toss, ving
<i>functional disorder</i>	talitluslik häire
<i>functional food</i>	funktsionaalne toit
<i>fungi</i>	seened
<i>fungicide</i>	fungitsiid
<i>gamma radiation, gamma rays</i>	gammakiirgus, gammakiired
<i>gastro-intestinal exposure, ingestion exposure</i>	seedekulgakaudne ekspositsioon, suukaudne ekspositsioon
<i>gene</i>	geen
<i>gene bank</i>	geenipank
<i>general health effect</i>	üldtoime
<i>general symptom, constitutional symptom</i>	üld(haigus)näht
<i>general toxicity</i>	üldmürgisus
<i>genetic disease</i>	pärilik haigus
<i>genetic pollution</i>	geneetiline reostus
<i>genetic susceptibility</i>	geneetiline tundlikkus
<i>genetic variability</i>	geneetiline muutlikkus
<i>genetically modified (engineered) food, GM-food</i>	geneetiliselt muundatud toit, GM-toit
<i>genetically modified organism, GMO</i>	geneetiliselt muundatud organism, GMO
<i>genetics</i>	geneetika
<i>genofond, gene pool</i>	genofond, geenifond
<i>genome</i>	genoom
<i>genotoxicity</i>	genomürgisus, genotoksilisus
<i>genotype</i>	genotüüp
<i>geographical information system, GIS</i>	geograafiline infosüsteem, GIS
<i>geographical pathology</i>	geograafiline patoloogia, meditsiiniline geograafia
<i>germicide, antiseptic</i>	antiseptikum
<i>germinal mutation</i>	generatiivne mutatsioon
<i>giardiasis</i>	giardiaas
<i>global problems, global concerns</i>	üleilmsed probleemid, globaalprobleemid

<i>global warming</i>	üleilmne soojenemine, globaalne soojenemine
<i>globalisation</i>	üleilmastumine, globaliseerumine
<i>glycoalkaloids</i>	glükoalkaloidid
<i>gonadotropic effect</i>	gonadotroopsus
<i>greenhouse effect</i>	kasvuhoonenähtus, kasvuhooneefekt
<i>greenhouse gases</i>	kasvuhoonegaasid
<i>ground water</i>	põhjavesi
<i>groundwater in active zone</i>	pinnasevesi
<i>guidance</i>	juhis
<i>guidance level</i>	juhistase
<i>guideline</i>	suunis
<i>habitat, habitat of a species</i>	elupaik
<i>half (50%) lethal concentration, LC₅₀</i>	50%-le isenditest surmav kontsentratsioon, LC ₅₀
<i>half (50%) lethal dose, LD₅₀</i>	50%-le isenditest surmav annus, LD ₅₀
<i>half (50%) maximal effective concentration, EC₅₀</i>	50%-le isenditest tõhus kontsentratsioon, EC ₅₀
<i>half (50%) maximal effective dose, ED₅₀</i>	50%-le isenditest tõhus annus, ED ₅₀
<i>half (50%) toxic concentration, TC₅₀</i>	50%-le isenditest mürgine kontsentratsioon, TC ₅₀
<i>half (50%) toxic dose, TD₅₀</i>	50%-le isenditest mürgine annus, TD ₅₀
<i>half-life time</i>	poolestusaeg
<i>hamlet</i>	alevik
<i>hand-arm vibration</i>	kohtvibratsioon
<i>hard of hearing, hypoacusis</i>	vaegkuulmine
<i>harmful health effect</i>	kahjulik tervisemõju, kahjulik toime
<i>hazard</i>	oht, ohtlikkus
<i>hazard characterisation</i>	ohu iseloomustamine
<i>hazard identification, hazard identifying</i>	ohu tuvastamine, ohu määratlemine
<i>hazard profile</i>	ohu profiil
<i>hazardous chemical, dangerous chemical</i>	ohtlik kemikaal
<i>hazardous factor</i>	ohutegur
<i>hazardous waste</i>	ohtlikud jäätmed
<i>health</i>	tervis
<i>health impact assessment, HIA</i>	tervisemõju hindamine
<i>health indicator</i>	tervise indikaator
<i>health monitoring</i>	terviseseire
<i>health protection</i>	tervisekaitse
<i>health status</i>	terviseseisund
<i>healthy cities</i>	tervislikud linnad
<i>hearing impaired person, hard of hearing</i>	vaegkuulja
<i>heat exhaustion</i>	kuumakurnatus, ülekuumenemine
<i>heat index</i>	kuumaindeks, soojaindeks
<i>heat stroke, heat apoplexy</i>	kuumarabandus
<i>heat treatment</i>	kuumtöötlemine
<i>heat wave</i>	kuumalaine

<i>heavy metal</i>	raskmetall
<i>helminthiasis</i>	helmintoos, nugiustõbi
<i>helminths</i>	helmindid, nugiussid
<i>hemoglobiin, HGB</i>	hemoglobiin, verevärvnik, HGB
<i>hepatitis</i>	hepatiit, maksapõletik
<i>hepatotoxicity, hepatotoxic effect</i>	hepatotoksilisus, maksamürgisus
<i>herbicide</i>	herbitsiid
<i>hereditary disease</i>	päriilik haigus
<i>hereditary predisposed disease</i>	päriiliku eelsoodumusega haigus
<i>heredity</i>	pärilikkus
<i>heritability</i>	päritavus
<i>heterotroph</i>	heterotroof
<i>homeostasis</i>	homöostaas
<i>hormone</i>	hormoon, sisenõre
<i>hospital waste</i>	haigljäätmed
<i>hospital-acquired infection, nosocomial infection, HAI</i>	haiglanakkus, tervishoiuteenuste osutamiseiga seotud nakkus
<i>host (organism)</i>	peremees(organism)
<i>house dust mite, domestic mite, HDM</i>	tolmulest, kodutolmulest
<i>household waste</i>	olmejäätmed, majapidamisjäätmed
<i>human ecology</i>	inimese ökoloogia, antropoökoloogia
<i>human immunodeficiency virus, HIV</i>	inimese immuunpuudulikkuse viirus, HIV
<i>hydrofobia, rabies</i>	marutõbi, hüdrofoobia
<i>hydrosphere</i>	hüdrosfäär
<i>hygiene</i>	hügieen
<i>hygienist</i>	hügieenik, hügienist
<i>hypersensitivity</i>	ülitundlikkus
<i>hypertrophic</i>	liigtoimeline, ülirohke toimeline, hüpertroofne
<i>hypothermia</i>	vaegsoojumus, hüpothermia, alajahtumine
<i>idiosyncratic reaction</i>	kaasasündnud ülitundlikkus, idiosünkraasia
<i>immune response</i>	immuunvastus, immuunreaktsioon
<i>immune system</i>	immuunsüsteem
<i>immunisation</i>	immuniseerimine
<i>immunity</i>	immuunsus, nakkuskindlus, vastuvõtmatlus
<i>immunity background</i>	immuunsustaust
<i>immunodeficiency</i>	immuunpuudulikkus, immunodefitsiit
<i>immunoglobulin</i>	immuunglobuliin
<i>immunotoxicity</i>	immunotoksilisus
<i>incubation period</i>	löimetuseriood, peiteperiood
<i>index case, proband</i>	esmasjuht, indeksjuht
<i>indicator organism</i>	indikaatororganism, märkorganism
<i>indicator substance</i>	indikaatoraine, märkaine
<i>indirect contact</i>	kaudne kontakt
<i>indirect transmission</i>	kaudne ülekanne
<i>indoor air</i>	ruumiõhk, siseõhk
<i>indoor air syndrome, sick building syndrome, SBS</i>	ruumiõhu sündroom, haige hoone sündroom

<i>indoor climate</i>	ruumikliima, sisekliima
<i>induced radioactivity</i>	indutseeritud radioaktiivsus
<i>industrial waste</i>	tööstusjäätmed
<i>industrial wastewater</i>	tootmisreovesi
<i>infection</i>	infektsioon, nakkus, nakatumine
<i>infection carrier</i>	nakkusekandja
<i>infectious agent</i>	nakkusetekitaja
<i>infectious disease, communicable disease</i>	nakkushaigus, nakkuslik haigus
<i>infectious enteritis</i>	nakkuslik soolepõletik (salmonelloos)
<i>infectious material, contaminated material</i>	nakkusohtlik materjal
<i>infectious patient</i>	nakkushaige
<i>infectious period</i>	nakkuslik periood, nakkuslikkuse kestus
<i>infective dose</i>	nakkusannus, nakkusdoos
<i>infectivity</i>	nakkavus, nakatamisvõime
<i>infiltration water (in a sewer)</i>	infiltratsioonivesi (kanalisatsioonis)
<i>inflammation</i>	põletik
<i>infrared radiation, heat radiation</i>	infrapunakiirgus, soojuskiirgus
<i>infrasound</i>	infraheli
<i>inhalation exposure</i>	hingamiselunditekaudne ekspositsioon, respiratoorne ekspositsioon
<i>injurious to the public infection</i>	eriti ohtlik nakkushaigus
<i>innate immunity</i>	kaasasündinud immunsus
<i>insecticide</i>	insektitsiid, putukamürk
<i>insolation</i>	insolatsioon
<i>intake</i>	sissevõtt
<i>intake works</i>	veehaare
<i>integrated environmental permit</i>	keskkonnakompleksluba
<i>intelligence quotient</i>	intelligentsuskoefitsient
<i>interaction</i>	koostoime
<i>intermittent exposure</i>	katkeline ekspositsioon
<i>intervention</i>	sekkumine, interventsioon
<i>intolerance</i>	talumatus, intoletantsus
<i>intoxication</i>	mürgistus
<i>inversion</i>	inversioon
<i>invert waste</i>	püsijäätmed
<i>ionising radiation</i>	ioniseeriv kiirgus
<i>irradiation exposure pathway</i>	kiiritusrada (radiol)
<i>irruption of population</i>	rahvastikuplahvatus
<i>isolation</i>	isolatsioon
<i>itai-itai-disease</i>	Itai-itai-tõbi (kaadmiumi mürgistusest)
<i>jet lag</i>	ajavahestress
<i>junk food</i>	rämpstoit
<i>karst</i>	karst
<i>karst land(scape)</i>	karstiaala
<i>kinetosis</i>	merehaigus, kinetoos
<i>lactose intolerance</i>	laktoositalumatus
<i>land restoration, land rehabilitation</i>	rekultiveerimine

<i>landfill</i>	prügila
<i>laser radiation</i>	laserikiirgus
<i>latent infection</i>	latentne nakkus, varjatud nakkus
<i>latent period, incubation period</i>	löimetusperiood, peiteperiood
<i>leaching</i>	leostumine
<i>lead, Pb</i>	plii, <i>van</i> seatina, Pb
<i>legionellosis, Legionnaires' disease</i>	legionelloos
<i>lethal concentration, LC</i>	surmav kontsentratsioon, LC
<i>lethal dose, LD</i>	surmav annus, LD
<i>lifestyle, way of life, mode of life</i>	eluviis, elulaad
<i>light fog</i>	somp
<i>light radiation, visible radiation</i>	valguskiirgus, nähtav valgus
<i>limit value</i>	piirväärtus
<i>lipids</i>	lipiidid, toidurasvad
<i>liquid maure, slurry (maure)</i>	läga
<i>lithosphere</i>	litosfäär
<i>littering</i>	risustamine
<i>living conditions</i>	elutingimused
<i>living environment</i>	elukeskkond
<i>LOAEL, lowest-observed-adverse-effect level</i>	LOAEL
<i>local health effect</i>	paikne toime, kohalik toime
<i>LOEL, lowest-observed-effect level</i>	LOEL
<i>long-term exposure, chronic exposure</i>	pikaajaline ekspositsioon, krooniline ekspositsioon
<i>lower tolerable limit</i>	alumine taluvuslävi
<i>luminous radiation</i>	valguskiirgus
<i>Lyme disease, borreliosis</i>	<i>Lyme</i> 'i tõbi, borreliosis
<i>lymphocyte</i>	lümfotsüüt
<i>macroelement, macronutrient, bulk mineral</i>	makroelement
<i>mad cow disease, bovine spongiform encephalopathy, BSE</i>	hullu lehma tõbi, veiste spongioosne entsefalopaatia
<i>major accident, major emergency</i>	suurõnnetus
<i>major element, major substance</i>	põhiaine
<i>malaria</i>	malaaria
<i>malformation</i>	väärarend
<i>malignant disease</i>	vähktõbi
<i>malignant transformation</i>	maligniseerumine, pahaloomulikuks muutumine
<i>malignant tumor</i>	pahaloomuline kasvaja
<i>maure, dung</i>	sõnnik
<i>manure water, dung water</i>	virts
<i>marker organism</i>	indikaatororganism, märkorganism
<i>marsh gas</i>	maagaas
<i>maximum allowable (permissible) concentration</i>	lubatud piirkontsentratsioon
<i>mechanical ventilation</i>	sundventilatsioon
<i>mechanical wastewater (sewage) treatment</i>	reovee mehaaniline puhastus

<i>medical geography</i>	meditsiiniline geograafia
<i>melanin</i>	melaniin
<i>melanoma</i>	melanoom, pigmentkasvaja
<i>mercury</i>	elavhõbe
<i>mesotrophic</i>	kesktoiteline, mesotroofne
<i>metabolism</i>	ainevahetus
<i>metastasis</i>	metastaas, kaugsiire
<i>meteoropathy</i>	meteoropaatia
<i>methane</i>	metaan, soogaas
<i>methemoglobin, metHGB</i>	methemoglobiin, metHGB
<i>methemoglobinaemia, blue baby syndrome</i>	methemoglobineemia, imikute sinitõbi
<i>methylmercury</i>	metüülelavhõbe
<i>microclimate</i>	mikrokliima
<i>microfauna</i>	mikrofauna
<i>microflora</i>	mikrofloora
<i>micronutrient</i>	mikroelement
<i>microwaves</i>	mikrolained
<i>milker's nodules</i>	lüpsjakõbrukesed
<i>Minamata disease</i>	Minamata haigus (metüülelavhõbeda mürgistusest)
<i>mineral element, mineral nutrient</i>	mineraalne, mineraaltoitain
<i>mineral fertilizer</i>	mineraalväetis
<i>mineral water</i>	mineraalvesi
<i>minimum infective dose</i>	väikseim nakkusannus
<i>mist</i>	uduvine, somp
<i>mixed municipal waste</i>	prügi
<i>mixture of chemical substances</i>	keemiliste ainete segu
<i>mode of life</i>	eluviis
<i>mode of transmission</i>	nakkuse ülekandeviis, nakkuse ülekandemoodus
<i>modification</i>	modifikatsioon
<i>moisture</i>	niiskus
<i>molecular marker, biomarker</i>	molekulaar(ne) marker, biomarker
<i>monitoring</i>	seire
<i>mortality</i>	suremus
<i>motion sickness</i>	merehaigus
<i>moulds, molds</i>	hallitus(seened)
<i>mountain sickness, altitude sickness</i>	mäestikuhaigus, mägitõbi, kõrgustõbi
<i>multimedia exposure</i>	mitmene (mitmerajaline) ekspositsioon
<i>municipal waste</i>	olmejäätmed
<i>muscarine</i>	muskariin
<i>mutagen</i>	mutageen
<i>mutagenicity, mutagenic effect</i>	mutageensus, mutageenne toime
<i>mutant</i>	mutant
<i>mutation</i>	mutatsioon
<i>mutualism</i>	mutualism
<i>mycoplasma</i>	mükoplasma

<i>mycosis</i>	mükoos, seentõbi
<i>mycotoxins</i>	mükotoksiinid
<i>natural gas</i>	maagaas, looduslik gaas
<i>natural resource</i>	loodusvara
<i>natural ventilation</i>	loomulik ventilatsioon
<i>nature conservation, nature protection</i>	looduskaitse
<i>nature management</i>	looduskasutus
<i>nematode</i>	ümarussid, nematoodid
<i>neoplasm</i>	kasvaja
<i>neurotoxicity, neurotoxic effect</i>	neurotoksilisus, neurotoksiline toime
<i>nidus, focus of infection</i>	nakkuskolle
<i>night soil, body waste, faeces</i>	fekaalid
<i>nitrate</i>	nitraat, nitraadid
<i>nitrification</i>	nitriifikatsioon
<i>nitrite</i>	nitrit, nitritid
<i>nitrogen circle, N-transformation</i>	lämmastikuringe
<i>nitrogen oxides, NO_x</i>	lämmastikoksiidid
<i>NOAEL, no-observed-adverse-effect level</i>	NOAEL, täheldatavat ebasoodsat toimet mitteavaldav tase
<i>NOEL, no-observed-effect level</i>	NOEL, täheldatavat toimet mitteavaldav tase
<i>noise</i>	müra
<i>noise disease</i>	müratõbi
<i>noise map</i>	mürakaart
<i>noise pollution</i>	mürareostus
<i>non-hazardous waste</i>	tavajätmed
<i>non-ionising radiation</i>	mitteioniseeriv kiirgus
<i>non-motorised transport modes</i>	kergliiklus
<i>non-point pollution</i>	hajureostus
<i>non-point source of pollution</i>	hajureostusallikas
<i>non-threshold dose-response relationship</i>	künnisväärtuseta annus-vastuse seos
<i>noosphere</i>	noosfäär
<i>nosocomial infection, hospital-acquired infection, HAI</i>	haiglanakkus, tervishoiuteenuse osutamisega seotud nakkus
<i>novel food</i>	uendtoit
<i>nutrient</i>	toitaine
<i>obligatory aerobe, obligatory aerobic organism</i>	obligatoorne aeroob, sundaeroobne organism
<i>obligatory parasite</i>	obligatoorne parasiit, sundaeroobne parasiit
<i>oil shale</i>	põlevkivi
<i>olfactory</i>	oflaktoorne, haistmisse puutuv
<i>oligotrophic</i>	vähetoiteline, oligotroofne
<i>oncogenicity</i>	kantserogeensus, kasvajateke
<i>ontogenetic adaptive change</i>	kohanemine
<i>ontogeny</i>	ontogenees
<i>opportunistic microbe</i>	oportunistlik mikroob
<i>oral exposure</i>	suukaudne ekspositsioon
<i>organic fertilizer</i>	orgaaniline väetis
<i>organic waste</i>	orgaanilised jätmed, biojätmed

<i>ornithosis</i>	ornitoos, papagoitõbi, psitakoos
<i>osmosis</i>	osmoos
<i>osteoporosis</i>	osteoporoos, luukoe hõrenemine
<i>ozonation, ozonisation</i>	osoonimine, osoneerimine
<i>ozone</i>	osoon
<i>ozone layer, ozonosphere, ozone shield</i>	osoonikiht, osonosfäär, osooniekraan
<i>outbreak of disease</i>	haiguspuhang
<i>outbreak of infection</i>	nakkushaiguse puhang
<i>outbreak site (of disease)</i>	haiguskolle
<i>outcome</i>	tulem
<i>outdoor air</i>	välisõhk
<i>oxidation pond, stabilisation pond</i>	biotiik, reoveetiik
<i>oxydative stress</i>	oksüdatiivne stress
<i>oxygen demand</i>	hapnikutarve
<i>oxygen saturation capacity</i>	hapniku küllastussisaldus (vees)
<i>oxygen saturation deficiency</i>	hapniku küllastussisalduse defitsiit (vees)
<i>oxygen saturation value</i>	hapniku küllastusaste (vees)
<i>oxyhemoglobin</i>	oksühemoglobiin
<i>pandemic</i>	pandeemia, <i>van</i> laustaud
<i>parasite</i>	parasiit, nugiline
<i>parasitic disease</i>	parasitaarhaigus, parasitoos
<i>parasitism</i>	parasiitlus, nugaligus
<i>paratyphoid fever</i>	paratüüfus
<i>particulate matter, PM</i>	osakesed, kübemed
<i>passive immunisation</i>	passiivne immuniseerimine
<i>passive smoking, environmental tobacco smoke, ETS</i>	passiivne suitsetamine
<i>passive vaccination</i>	passiivne immuniseerimine
<i>pasteurisation</i>	pastöörimine, pastöriseerimine
<i>pathogen</i>	tõvestav mikroorganism, haigusetekiitaja
<i>pathogenicity</i>	patogeensus
<i>permafrost</i>	igikelts, kirsmaa
<i>permissive action</i>	permissiivne mõju
<i>persistence</i>	püsivus
<i>persistent infection</i>	püsinakkus, vinduv nakkus
<i>persistent organic pollutants, POP</i>	püsivad orgaanilised saasteained
<i>persistent substance</i>	püsiv aine
<i>pest control</i>	kahjuritõrje
<i>pesticide</i>	pestitsiid
<i>petroleum, crude oil</i>	nafta
<i>phagocyte</i>	fagotsüüt
<i>phenol</i>	fenool
<i>phenols</i>	fenoolid
<i>phenotype</i>	fenotüüp
<i>pheromone</i>	feromoon
<i>photochemical smog</i>	fotokeemiline sudu
<i>photosynthesis</i>	fotosüntees

<i>phycotoxins</i>	vetikatoksiinid
<i>phylogeny</i>	fülogenees
<i>physical hazard</i>	füüsikaline oht
<i>physical hazardous factors</i>	füüsikalised ohutegurid
<i>phytoplankton</i>	taimhõljum, fütoplankton
<i>placental exposure</i>	platsentakaudne ekspositsioon, platsentaarne ekspositsioon
<i>plague, black plague</i>	katk, must katk
<i>plankton</i>	hõljum, plankton
<i>plant nutrient</i>	taimetoitaine
<i>plant protection product</i>	taimekaitsevahend
<i>plastic</i>	plast, plastmass
<i>plasticity</i>	plastilisus
<i>pneumoconiosis</i>	kopsutolmustu(mu)s, pneumokonioos
<i>point load, point source input</i>	punktreostuskoormus
<i>point pollution source</i>	punktreostusallikas
<i>point source pollution</i>	punktreostus
<i>poison</i>	mürk(aine)
<i>pollutant, contaminant</i>	reoaine, saasteaine
<i>pollution</i>	reostus, saastus
<i>pollution level</i>	reostatuse/saastatuse tase
<i>pollution limit value</i>	reostatuse/saastatuse taseme piirväärtus
<i>pollution load, pollutant load</i>	reostuskoormus, saastekoormus
<i>polychlorinated biphenyl, PCB</i>	polüklooritud bifenüül, PCB
<i>polycyclic aromatic hydrocarbons, PAH</i>	polütsükliised aromaatsed süsivesinikud, PAH
<i>polyethylene, PE</i>	polüetüleen, PE
<i>polyinfection</i>	seganakkus
<i>polymer</i>	polümeer
<i>polyp, polypus</i>	polüüp
<i>polypropylene, PP</i>	polüpropüleen, PP
<i>polyvinyl chloride, PVC</i>	polüvinüülkloriid, PVC
<i>Pontiac fever</i>	Pontiaci palavik
<i>population</i>	populatsioon, rahvastik
<i>population density</i>	rahvastikutihedus
<i>population equivalent</i>	inimekvivalent (reostuse hindamisel)
<i>population explosion</i>	rahvastikuplahvatus
<i>posttreatment, effluent polishing</i>	reovee järelpuhastus
<i>potable water</i>	joogivesi
<i>precautionary principle</i>	ettevaatuspõhimõte
<i>precipitation water, rainwater</i>	sademevesi
<i>predisposition</i>	eelsoodumus
<i>preservative, preserving agent</i>	säilitusaine, konservant
<i>prevention</i>	ennetus
<i>primary infection</i>	esmasnakkus
<i>primary prophylaxis</i>	primaarne profülaktika
<i>prion</i>	prioon
<i>proband</i>	esmasjuht

<i>product of concern</i>	probleemtoode
<i>propagating epidemic</i>	epideemiline levik
<i>prophylaxis</i>	profülaktika
<i>protein</i>	valk, toiduvalk
<i>protososis</i>	algloomatõved, protosoosid
<i>protozoa, protozoans</i>	algloomad, ainuraksed
<i>psittacosis</i>	papagoitõbi
<i>public health</i>	rahvatervis
<i>public health (science)</i>	rahvatervishoid
<i>public health surveillance</i>	rahvastiku tervise järelvalve
<i>quality</i>	kvaliteet
<i>quality assessment</i>	kvaliteedi hindamine
<i>quality assurance</i>	kvaliteedi tagamine
<i>quality of life</i>	elukvaliteet
<i>quarantine</i>	karantiin
<i>rabies, hydrophobia</i>	marutõbi, raabies, hüdrofoobia
<i>radiation</i>	kiirgus
<i>radiation mutation</i>	kiiritusmutatsioon
<i>radiation sickness</i>	kiiritustõbi
<i>radio waves, radio frequency radiation, RF</i>	raadiolained, raadiosageduslik kiirgus
<i>radioactive contamination</i>	radioaktiivne saastumine
<i>radioactive effluents</i>	radioaktiivsed heitmed
<i>radioactive isotope</i>	radioaktiivne isotoop
<i>radioactive waste</i>	radioaktiivsed jäätmed
<i>radioactivity</i>	radioaktiivsus
<i>radioisotope, radioactive isotope</i>	radioaktiivne isotoop
<i>radionuclide</i>	radionukliid
<i>radon</i>	radoon
<i>radon progeny</i>	radooni tütarproduktid
<i>raw material</i>	tooraine, toidutoore
<i>receiving body of water, recipient</i>	suubla
<i>recovery</i>	taaskasutus
<i>recreation (outdoor)</i>	virgestus, rekreatsioon
<i>recreational water</i>	virgestusvesi (-veekogu)
<i>recycling (of waste)</i>	ringlussevõtt
<i>re-emerging pathogen</i>	taasilmuv patogeen
<i>reference dose, RfD</i>	referentsannus, RfD
<i>reference level</i>	piirtase, kontrolltase
<i>refuse heap, spoil heap, spoil dump</i>	aherainemägi
<i>regulatory toxicology</i>	regulatiivne toksikoloogia
<i>relative air humidity</i>	suhteline õhuniiskus, relatiivne õhuniiskus
<i>release</i>	heide
<i>repellent</i>	repellent, tõrjevahend
<i>reproductive toxicity</i>	reproduktiivtoksilisus, sigivusmürgisus
<i>reservoir of infection</i>	nakkusetekitajate reservuaar, nakkuse hoidkoll
<i>residual pollution</i>	jääkreostus

<i>residual, residue</i>	jääkained
<i>residue in food</i>	jääkaine toidus
<i>resistance</i>	resistentsus
<i>respirable particulates</i>	sissehingatavad kübemed, sissehingatavad osakesed
<i>response</i>	vastus
<i>response rate</i>	vastuse määr
<i>retention</i>	peetus, retentsioon, aine peetus organismis
<i>reuse, re-utilisation</i>	korduskasutus
<i>reverse osmosis</i>	pöördosmoos
<i>reverse zoonosis</i>	zooantroponoos
<i>ribonucleic acid, RNA</i>	ribonukleiinhape, RNA
<i>rickettsia</i>	riketsia
<i>rickettsiosis, spotted fever</i>	riketsioos, tähniline tüüfus
<i>risk</i>	risk
<i>risk analysis</i>	riskianalüüs
<i>risk assessment</i>	riskihindamine
<i>risk assessor</i>	riskihindaja
<i>risk awareness</i>	riskiteadlikkus
<i>risk characterisation</i>	riski iseloomustamine
<i>risk communication</i>	riskiteavitamine
<i>risk estimation</i>	riski iseloomustamine
<i>risk evaluation</i>	riski kaalumine, riski võrdlev hindamine
<i>risk factor, risk determinant</i>	riskitegur
<i>risk indicator, risk marker</i>	riskiindikaator, riskimarker
<i>risk management</i>	riskijuhtimine
<i>risk monitoring</i>	riski seire
<i>risk perception</i>	riski tajumine
<i>risk reduction, control of exposure</i>	riski ohjamine
<i>risk solidarity</i>	riski solidaarsus
<i>risk source</i>	riskiallikas
<i>rodenticide</i>	rodentitsiid
<i>rotavirus</i>	rotaviirus
<i>rough particulates, PM₁₀</i>	jämeosakesed, PM ₁₀
<i>round worms</i>	ümarussid, nematoodid
<i>roundworm infection</i>	askariaas, solgetõbi
<i>route of infection</i>	nakatamise tee, nakatumise värav
<i>runoff (volume)</i>	äravool
<i>rust</i>	rooste
<i>saccharides</i>	süsivesikud, sahhariidid
<i>safety factor</i>	varutegur, ohutustegur, turvategur
<i>saline water</i>	riimvesi, soolakas vesi
<i>saline water conversion</i>	vee magestamine
<i>salinity</i>	soolus, soolasisaldus
<i>Salmonella</i>	<i>Salmonella</i>
<i>salmonellosis</i>	salmonelloos, nakkuslik soolepõletik
<i>sanitary (public health) engineering</i>	sanitaartechnika

<i>sanitation, cleaning up, remediation</i>	saneerimine, maa-ala tervendamine
<i>saprophyte</i>	saproofüüt, saprobakter, roisubakter
<i>seasickness, motion sickness, kinetosis</i>	merehaigus, kiirendustõbi, kinetoos
<i>secondary prophylaxis</i>	sekundaarne profülaktika
<i>secondary treatment</i>	reovee bioloogiline puhastus
<i>second-hand use</i>	uuskasutus
<i>self-purification, autopurification</i>	isepuhastus
<i>semi coke</i>	poolkoks
<i>sensitisation, sensibilisation</i>	sensibilisatsioon, tundlikuks muutumine
<i>sensory</i>	sensoorne
<i>settings</i>	elukeskkond, ümbrus
<i>settlement, any populated place</i>	asula
<i>sewage</i>	kanalisatsioonivesi
<i>sewage disposal, discharge of sewage</i>	reoveeheid
<i>sewage sludge, wastewater sludge</i>	reoveesete
<i>sewage treatment (purification)</i>	reoveepuhastus
<i>shigellosis</i>	šigelloos, bakteriaalne düsenteeria
<i>short-term exposure, acute exposure</i>	lühiajaline ekspositsioon, äge ekspositsioon
<i>sick building syndrome, SBS</i>	ruumiõhu sündroom
<i>side effect</i>	kõrvaltoime
<i>silage effluent, silage juice</i>	silomahl
<i>sludge treatment</i>	settekäitlus, mudakäitlus
<i>slurry (manure)</i>	läga
<i>smog</i>	sudu
<i>smoke</i>	suits
<i>solanine</i>	solaniin
<i>solar irradiation</i>	insolatsioon
<i>somatic mutation</i>	somaatiline mutatsioon
<i>soot</i>	tahm
<i>sound</i>	heli
<i>source of infection</i>	nakkusallikas
<i>source of pollution, source of contamination</i>	reostusallikas, saasteallikas
<i>spoil</i>	jääkpinnas
<i>spoil heap, spoil dump, refuse heap</i>	aherainepuistang
<i>spontaneous</i>	spontaanne
<i>sporadic disease</i>	sporaadiline haigus
<i>spore</i>	spoor, eos
<i>spotted fever</i>	tähniline tüüfus
<i>spring water, artesian groundwater</i>	allikavesi
<i>stabilisation pond</i>	biotiik
<i>stakeholder, interest group</i>	huvirühm, sidusrühm
<i>standard</i>	standard, normatiiv
<i>static electricity</i>	staatiline elekter, hõõrdeelekter
<i>sterilisation</i>	sterilisatsioon, steriliseerimine
<i>steroids</i>	steroidid
<i>stratosphere</i>	stratosfäär
<i>struggle for existence</i>	olelusvõitlus

<i>subacute exposure</i>	alaäge ekspositsioon
<i>subacute health effect</i>	alaäge tervisemõju
<i>subacute intoxication</i>	alaäge mürgistus
<i>sublimation</i>	sublimatsioon
<i>substance turnover</i>	aineringe
<i>sunstroke</i>	päikesepiste
<i>superinfection</i>	supernakkus
<i>surface water</i>	pinnavesi
<i>surface-active agent, surfactant</i>	pindaktiivne aine
<i>surroundings</i>	ümbrus, elukeskkond
<i>susceptibility</i>	vastuvõtlikkus
<i>susceptible group</i>	tundlik rühm
<i>suspected person</i>	nakkuskahtlane isik
<i>suspended matter, suspended solids, SS</i>	heljum, heljumisisaldus
<i>suspension</i>	suspensioon
<i>sustainability</i>	kestlus, jätkusuutlikkus
<i>sustainable development</i>	kestlik areng, säästev areng, jätkusuutlik areng
<i>sustainable lifestyle</i>	säästev eluviis
<i>symbiosis</i>	sümbioos
<i>symptom</i>	sümptom, haigusnäht
<i>syndrome</i>	sündroom
<i>synergism</i>	sünergism
<i>synergistic effect, synergistic action</i>	sünergiline toime
<i>systemic health effect</i>	süsteemne toime, süsteemne tervisemõju
<i>zooanthropoanosis</i>	zooantroponoos
<i>zoonosis, zoonotic infection</i>	zoonoos
<i>zooplankton</i>	loomhõljum, zooplankton
<i>tailings</i>	rikastusjätmed
<i>tar, coal tar</i>	tõrv
<i>target group</i>	sihtrühm
<i>target organ</i>	sihtelund
<i>task food</i>	eritoit
<i>teratogen</i>	teratogeen
<i>teratogenicity, teratogenic effect</i>	teratogeensus, teratogeenne toime
<i>tertiary prophylaxis</i>	tertsiaarne profülaktika
<i>tetanus</i>	teetanus, kangestuskramptõbi
<i>thermal comfort</i>	soojuslik komfort
<i>thermoplastic</i>	termoplast, termoplastiline aine
<i>threshold</i>	künnis, lävi, toimelävi
<i>threshold value, threshold limit value</i>	künnisväärtus, läviväärtus
<i>tick</i>	puuk
<i>tick-borne encephalitis</i>	puukentsefaliit
<i>tolerable daily intake, TDI</i>	talutav ööpäevane annus
<i>tolerance</i>	taluvus, tolerants
<i>total dissolved solids, TDS</i>	kuivjääk, aurutusjääk
<i>toxic agent, poison</i>	mürk(aine)
<i>toxic concentration, TC</i>	mürgine kontsentratsioon

<i>toxic dose, TD</i>	mürgine annus
<i>toxic equivalence</i>	mürgisuse samaväärsus
<i>toxication</i>	toksikatsioon, mürgisemaks muut(u)mine
<i>toxicity</i>	toksilisus, mürgisus
<i>toxicodynamics</i>	toksikodünaamika
<i>toxicokinetics</i>	toksikokineetika
<i>toxicology</i>	toksikoloogia
<i>toxicosis</i>	toksikoos
<i>toxin</i>	toksiin
<i>toxoplasmosis</i>	toksoplasmoos
<i>trace element, micronutrient</i>	mikroelement
<i>transboundary pollution</i>	piiriülene reostus, piiriülene saaste
<i>transgene</i>	transgeen
<i>transgenic organism</i>	transgeenne organism
<i>transmission</i>	ülekanne
<i>tricking filter</i>	biofilter
<i>trihalomethanes, THM</i>	trihalometaanid
<i>trophic chain</i>	toiduahel, toitumisahel
<i>troposphere</i>	troposfäär
<i>tularemia</i>	tulareemia, jäneste katk
<i>typhoid fever</i>	tüüfus
<i>ultra-fine particulates, nanoparticulates, PM_{0,1}</i>	ultrapeenosakesed, nanoosakesed, PM _{0,1}
<i>ultrasound</i>	ultraheli
<i>ultraviolet index, UVI</i>	ultraviolettindeks, UVI
<i>ultraviolet radiation, UVR</i>	ultraviolettkiirgus, UV-kiirgus
<i>uncertainty factor</i>	varutegur
<i>upper respiratory tract</i>	ülemised hingamisteed
<i>upper tolerable limit</i>	ülemine taluvuslävi
<i>uptake</i>	omastatavus, omastamine
<i>urban sprawl</i>	valglinnastumine
<i>urbanisation</i>	linnastumine, urbaniseerumine
<i>utilisation</i>	utiliseerimine
<i>vaccination</i>	vaksineerimine, aktiivne immuniseerimine
<i>vaccine</i>	vaktsiin
<i>variability, variation</i>	muutlikkus, varieeruvus
<i>vector</i>	nakkusetekitajate siirutaja, vektor
<i>vehicle, fomite</i>	vehiikel, nakkusetekitajate levitaja (elutu)
<i>vermicide, venom</i>	maomürk, ussimürk
<i>vertical transmission</i>	vertikaalne ülekanne
<i>viability</i>	elujõulisus, vitaalsus
<i>vibration</i>	vibratsioon
<i>vibration disease</i>	vibratsioonitõbi
<i>village</i>	küla
<i>virus</i>	viirus
<i>visible radiation</i>	nähtav valgus, valguskiirgus
<i>vitamins</i>	vitamiinid

<i>virulence</i>	virulentsus, tõvestamisvõimelisus
<i>volatile organic compounds, VOC</i>	lenduvad orgaanilised ühendid, LOÜ
<i>vulnerability</i>	haavatavus, kahjustatavus
<i>wallrock</i>	aheraine
<i>waste</i>	jäätmed
<i>waste disposal, waste final disposal</i>	jäätmete kõrvaldamine, lõpphoiustamine
<i>waste gas</i>	heitgaas
<i>waste handling</i>	jäätmekäitlus
<i>waste heat</i>	heitsoojus
<i>waste management</i>	jäätmehooldus
<i>waste permit</i>	jäätmeluba
<i>waste treatment</i>	jäätmete töötlemine
<i>wastewater</i>	reovesi
<i>wastewater facilities</i>	kanalisatsioon
<i>wastewater reclamation</i>	reovee regenererimine
<i>wastewater treatment</i>	reoveepuhastus
<i>water business operator</i>	joogivee käitleja
<i>water demand standard</i>	veetarbimismnorm
<i>water hardness, hardness (of water)</i>	vee karedus
<i>water intake (structure)</i>	veehaare
<i>water intake sanitary protection zone</i>	veehaarde sanitaarkaitseala
<i>water management</i>	veemajandus
<i>water pollution, water contamination</i>	veereostus
<i>water pollution control</i>	veekaitse
<i>water protection</i>	veekaitse
<i>water protection area</i>	veekaitseala
<i>water softening</i>	vee pehmemdamine
<i>water supply</i>	veevarustus
<i>water supply facilities</i>	veevärk
<i>water supply system</i>	veevärk
<i>water treatment</i>	veetöötlus
<i>water-borne infection</i>	veelevinakkus, vee kaudu leviv nakkus
<i>waterworks</i>	veevärk
<i>weather</i>	ilm
<i>weather conditions</i>	ilmastik, ilmastikuolud
<i>whole-body vibration</i>	üldvibratsioon
<i>wind chill index</i>	külmaindeks, tuule-külma(tunde) indeks
<i>wind erosion, deflation</i>	tuulekanne
<i>wind rose</i>	tuuleroos, tuule suuna diagramm
<i>withdrawal structure</i>	veehaare
<i>work environment</i>	töökeskkond
<i>xenobiotic</i>	võõraine, ksenobiootikum
<i>x-rays</i>	röntgenikiirgus
<i>yeast fungi, yeasts</i>	pärmseened

Olulisemad kasutatud allikad

1. Yassi, A., Kjellström, T., de Kok, T., Guidotti, T. Basic Environmental Health, WHO. New York: Oxford University Press, 2001.
2. Draper, W. M. (ed.). Environmental Epidemiology: Effects of Environmental Chemicals on Human Health. Washington: American Chemical Society, 1994.
3. Berglund, M., Elinder, C. G., Järup, L. Human Exposure Assessment: An Introduction. WHO/SDE/OEH/01.3. WHO, 2001.
4. Kirch, W. (ed.). Encyclopedia of Public Health I–II. Berlin, Heidelberg: Springer, 2008.
5. Timbrell, J. Introduction to Toxicology, 3rd ed. London: Taylor & Francis, 2002.
6. ESTERM. Eesti Õigustõlke Keskuse mitmekeelne terminibaas; <http://mt.legaltext.ee/esterm/>.
7. Cassens, B. J. (ed.). Preventive Medicine and Public Health, 2nd ed. Baltimore: Williams & Wilkins, 1992.
8. Duffus, J. H. Risk Assessment Terminology. Chemistry International, Vol 23, No 2, March 2001; http://iupac.org/publications/ci/2001/march/risk_assessment.html.
9. Farmaatsiterminoloogia. Tartu: Ravimiamet, 2010.
10. Foodweb: Sõnastik; http://foodweb.ut.ee/Sonastik_187.htm.
11. Heinaru, A. Geneetika. Sõnastik geneetikahuvilistele; <http://geneetika.ee/lexicon/>.
12. Keskkonnatoksikoloogia alused. (Eesti Toksikoloogia Seltsi koostatud õppematerjal); <http://ipruul.planet.ee/toksikoloogia/doku.php>.
13. Kull, K. Adaptatsioonisõnastik: Adaptatsiooni mõistega seotud terminid. Rmt-s: Puura, I. (toim.). Adaptatsiooni teooria (*Schola Biotheoretica* 26). Tartu: Sulemees, 2000, lk 68–79.
14. Maastik, A. (toim.). EnDic2004, 9-keelne keskkonnasõnaraamat. Helsinki-Tartu: Finnish Environment Institute (SYKE), 2004.
15. Masing, V. (koost.). Ökoloogialeksikon. Tallinn: Eesti Entsüklopeedia kirjastus, 1992.
16. Meditsiinifüüsika terminoloogia sõnastik; <http://www.ut.ee/BM/MFS/>.
17. Meditsiinisõnastik. Eestikeelsed terminid koos seletuste ja ladina, inglise ja soome vastetega. 2. uuend. trükk. Tallinn: Medicina, 2004.
18. Porta, M. (ed.). A Dictionary of Epidemiology, 5th ed. New York: Oxford University Press, 2008.
19. Pöder, T. Keskkonnamõju ja keskkonnariski hindamine. Käsiraamat. Tallinn: Keskkonnaministeerium, 2005; http://www.envir.ee/sites/default/files/kmhkasiraamat_poder.pdf.
20. Püssa, T. Principles of food toxicology, 2nd ed. Taylor & Francis Group, 2014.
21. Realo, E., Viik, T. (koost.). Kiirguskaitse sõnastik: inglise-eesti, eesti-inglise. Tartu: Eesti Kiirguskeskus, 1997.
22. Ruut, J., Lilleväli, H. (koost.). Keskkonnatervise riskide hindamine. Tallinn: Teabekirjanduse OÜ, 2004.
23. Säästva arengu sõnaseletusi. Tallinn: Säästva Eesti Instituut, 2000; <http://www.seit.ee/sass/?ID=1>.
24. Viltrop, A. Üldist (loomade) nakkushaigustest; http://www.eau.ee/~viltrop/LNH_1_%DClidist%20NH-st.pdf.
25. Worthington, D. Dictionary of Environmental Health. London: Spon Press, 2003.

Lisa 1. Keskkonnalähtese terviseriski hindamise skeem

RISKIANALÜÜS (*risk analysis*)

1. RISIKIHINDAMINE (*risk assessment*)

- 1.1. Ohu tuvastamine (identifitseerimine, määratlemine) (*hazard identification*)
- 1.2. Ohu iseloomustamine (võimalikud tervisemõjud) (*hazard characterisation*)
  - 1.2.1. Toksikoloogilised uuringud – annus-vastus seosed (*dose-response relationship*)
  - 1.2.2. Epidemioloogilised uuringud – relatiivne risk
- 1.3. Ekspositsiooni hindamine (*exposure assessment*)
  - 1.3.1. Eksponeeritavate arvu määramine
  - 1.3.2. Ekspositsioonitasemete määramine (*exposure level*)
    - 1.3.2.1. Otseised meetodid (personaalne seire või biomarkerite määramine)
    - 1.3.2.2. Kaudsed meetodid (küsimustikud/päevikud, keskkonnamediumide seire, mudeldamine)
    - 1.3.2.3. Ekspositsiooniannuse arvutamine
- 1.4. Riski iseloomustamine (*risk characterisation, estimation*)
  - 1.4.1. Ekspositsiooniannuse võrdlemine mittetoimiva (talutava) annusega (ekspositsiooni piirnormiga)
  - 1.4.2. Terviseriski kvantitatiivne hindamine annus-vastus seose või relatiivse riski ja eksponeeritud rahvastiku alusel

2. RISIKIJUHTIMINE (*risk management*)

- 2.1. Riski kaalumine (*risk evaluation*)
  - 2.1.1. Riski võrdlemine ekspositsiooni piirtasemetega
  - 2.1.2. Riski vähendamise meetmete kulu-tõhususe analüüs
- 2.2. Riski ohjamine (*risk reduction, control of exposure*)
  - 2.2.1. Riskiallikate kontroll (emissioonide reguleerimine)
  - 2.2.2. Ekspositsiooni meediumide kontroll (ekspositsioonitasemete kontroll)
  - 2.2.3. Muud meetmed
- 2.3. Riski seire (*risk monitoring*)
  - 2.3.1. Riski vähendamise meetmete tõhususe seire
  - 2.3.2. Riski ümberhindamine
  - 2.3.3. Vajadusel uute (täiendavate) meetmete rakendamine

3. RISKITEAVITAMINE (*risk communication*)

- 3.1. Riskiteadlikkus (*risk awareness*)
- 3.2. Riski tajumine/tunnetamine (*risk perception*)
- 3.3. Riski solidaarsus (*risk solidarity*)

